

Ministerie van Binnenlandse Zaken
en Koninkrijksrelaties

Constitutionele zaken

Een institutioneel onderzoek over de periode 1945-1997

PIVOT-rapport nummer 68
vastgesteld februari 2000
bijgesteld naar aanleiding van archiefwettelijk driehoeksoverleg in oktober 2000

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Constitutionele zaken

Een institutioneel onderzoek over de periode 1945-1997

PIVOT-rapport nummer 68
drs. M.C. Windhorst en M. Schaap

vastgesteld februari 2000
bijgesteld naar aanleiding van archiefwettelijk driehoeksoverleg in oktober 2000

PROJECT INVOERING VERKORTING OVERBRENGINGSTERMIJN

Voor u ligt het rapport waarin de uitkomsten van een onderzoek, gehouden in het kader van het Project Invoering Verkorting Overbrengingstermijn (PIVOT), zijn weergegeven. PIVOT is een project-organisatie die in mei 1991 door de Algemene Rijksarchivaris in het leven is geroepen. De aanleiding daarvoor vormde de (voorgenomen) verkorting van de overbrengingstermijn conform de nieuwe Archiefwet van vijftig naar twintig jaar. Vanuit het oogpunt van democratisering van het openbaar bestuur moet deze termijnverkorting positief worden beoordeeld. Immers: eerder overgedragen archieven worden ook eerder openbaar en toegankelijk voor het publiek. Voor de Rijksarchiefdienst betekent deze termijnverkorting echter dat, wanneer er geen maatregelen worden genomen, zij overstroomd worden met archiefmateriaal. De neerslag van dertig jaar overheids-handelen zou immers bij de invoering van de nieuwe wet ineens moeten worden overgebracht naar de depots van de archiefdiensten. Voor de centrale rijksorganen wordt de omvang van deze stroom van gegevensbestanden geschat op ongeveer 600 strekkende kilometer over de periode 1943-1973 en over de periode 1973-1990 op nog eens eenzelfde hoeveelheid. Omdat een dergelijke hoeveelheid archiefmateriaal niet beheersbaar en hanteerbaar is en de opslag ervan te kostbaar, heeft de Rijksarchiefdienst in het kader van PIVOT tezamen met de verschillende Hoge Colleges van Staat en de ministeries maatregelen getroffen om deze vloed te kanaliseren.

Bij het uitvoeren van deze inhaaloperatie moesten reeds bestaande problemen bij de archiefzorg van de rijksoverheid in versneld tempo worden opgelost. Onder de oude Archiefwet zijn grote achterstanden in het selecteren van naoorlogs archiefmateriaal en het overbrengen van archief van vóór 1940 naar de Rijksarchiefdienst geconstateerd. In inspectierapporten van deze dienst werd daar al op gewezen, maar door het rapport 'Archiefbeheer en -behoud bij het Rijk' dat de Algemene Rekenkamer in 1988 uitbracht, is dit probleem pas in zijn volle omvang tot politiek Den Haag doorgedrongen.

PIVOT is mogelijk geworden door de inzet van extra financiële middelen die de minister van WVC in 1991 heeft toegezegd:

fl. 17 miljoen over een periode van tien jaar (de looptijd van het project). Daarnaast zetten de ministeries en de Hoge Colleges van Staat, zelf immers verantwoordelijk voor selectie en overdracht van hun archieven, elk eigen middelen in om deze operatie mogelijk te maken. Afspraken daarover zijn vastgelegd in convenanten die de verschillende secretarissen-generaal of vertegenwoordigers van de Hoge Colleges van Staat met de Algemene Rijksarchivaris hebben gesloten.

1. De uitgangspunten van PIVOT

Om de hierboven beschreven papiervloed op een verantwoorde manier te kunnen beperken heeft PIVOT een nieuw selectie-instrument ontworpen. De traditionele selectiemethoden zijn voor een operatie van deze omvang niet toereikend: zij zijn te arbeidsintensief en dus te kostbaar waarbij de basis van de gevoerde selectie niet altijd duidelijk wordt geformuleerd. Bij de traditionele selectie worden als criteria gebruikt: de inhoudelijke of informatieve waarde van documenten en de plaats die zij innemen in een geheel van een dossier, een archief of verzameling archieven. Aangezien men bij die manier van selecteren geen model hanteert waarmee men de context van de gegevens in kaart kan brengen, kan men aan de gegevens 'an sich' moeilijk een waarde toekennen. De functie van de gegevens is in dat geval niet te achterhalen. Het gevolg hiervan is een subjectieve selectie omdat iedereen die selecteert een eigen interpretatie aan de gegevens geeft.

PIVOT is van mening dat de selectie moet worden uitgevoerd vanuit het gezichtspunt van het overheidsorgaan of de organen die deze documenten in het kader van hun taak en het daaruit voortvloeiende handelen hebben ontvangen of geproduceerd: niet de informatiewaarde van documenten maar de waardebeoordeling van handelingen van overheidsorganisaties staat centraal. Met de gegevensbestanden

die naar de RAD worden overgebracht moet het handelen van de overheid in relatie tot haar omgeving op hoofdlijnen te reconstrueren zijn. Daarbij wil PIVOT met het resultaat van de selectie op basis van dit doel bronnen voor de kennis van en het inzicht in de Nederlandse samenleving (en cultuur) veiligstellen voor blijvende bewaring.

De methode om dit te bereiken vormt het institutioneel onderzoek. Deze methode is in de afgelopen jaren ontwikkeld aan de hand van praktijkervaringen en nieuwe, theoretische inzichten uit binnen- en buitenland. Via wet- en regelgeving en andere bestuurlijk-organisatorische bronnen wordt nagegaan welke handelingen overheidsorganen verrichten. Op basis van de handelingen kan achterhaald worden welke neerslag er in principe zou **moeten** zijn. Met andere woorden, de selectie zal niet meer plaatsvinden op basis van het archiefstuk zelf, maar op basis van de handeling. Handelingen worden gewaardeerd in het kader van de context.

Uiteindelijk zal PIVOT de overdracht van het geselecteerde materiaal naar de depots van de Rijksarchiefdienst begeleiden. De rijksorganen zijn zelf verantwoordelijk voor de fysieke selectie en bewerking die de archieven en andere gegevensbestanden moeten ondergaan om ze geschikt te maken voor overdracht. Desgewenst zal PIVOT daarbij een adviserende rol spelen. Richtsnoer voor de bewerking na het institutioneel onderzoek en de institutionele selectie vormen de door de Permanente Commissie Documentaire Informatievoorziening (PCDIN) in september 1991 aanvaarde 'Normen voor goede en geordende staat' (zie hiervoor ook de PIVOT-brochure "Om de kwaliteit van het behoud: normen 'goede en geordende staat' bij overname door PIVOT/Rijksarchiefdienst van archieven van rijksorganen" ('s-Gravenhage 1993).

2. Het institutioneel onderzoek

Om het voor de selectie noodzakelijke inzicht te krijgen in het handelen van de overheidsorganen is PIVOT in eerste instantie institutionele onderzoeken gestart bij de verschillende ministeries. De onderzoekers worden door PIVOT zelf en door de verschillende ministeries ingezet. Zij nemen tezamen ongeveer 130 onderzoeksgebieden of beleidsterreinen voor hun rekening. Per beleidsterrein beschrijft de onderzoeker de historische ontwikkeling van dat beleidsterrein als context van de handelingen die er sinds 1940 zijn verricht. De onderzoeksperiode verschilt per beleidsterrein, maar bestrijkt in het algemeen de jaren 1940 tot heden.

Uitgangspunt bij de onderzoeken vormt het Methode van Institutioneel Onderzoek (MIO), neergelegd in de brochure 'Handelend optreden' (PIVOT-brochure, 's-Gravenhage 1994). De resultaten van een institutioneel onderzoek worden beschreven in een Rapport Institutioneel Onderzoek (RIO). Een RIO is de contextbeschrijving van een beleidsterrein waarop de overheid handelend optreedt en omvat:

1. een historische schets van (de ontwikkeling van) het beleidsterrein waarop het onderzoek betrekking heeft, inclusief:
  - de doelstellingen van de overheid op het beleidsterrein;
  - de overheidsorganen (in de RIO's 'actoren' genoemd);
  - de onderlinge relaties tussen overheidsorganen;
  - de ontwikkeling van de beleidsinstrumenten;
  - een beschrijving van het taakgebied waartoe het beleidsterrein behoort.
2. een overzicht van de handelingen waarvoor overheidsorganen verantwoordelijk zijn, inclusief:
  - de looptijd van elke handeling (begin- en einddatum)
  - de grondslag (bron) van elke handeling
  - het product van de handeling (indien bekend)
  - (zo mogelijk) een thematische of procedurele ordening van de handelingen, waardoor men de handelingen in hun context kan zien.

Een belangrijk begrip in het institutioneel onderzoek vormt de 'handeling'. Een handeling is een complex van activiteiten, gericht op de omgeving, dat een orgaan op grond van attributie of delegatie verricht ter vervulling van een taak en voor het verrichten waarvan dat orgaan verantwoordelijk is. Aangezien we niet alleen willen beschrijven wat de overheid moet doen maar ook wat zij daadwerkelijk doet, gebruiken we als bron voor het beschrijven van het handelen niet alleen officiële wet- en regelgeving en de daaruit voortvloeiende algemene maatregelen van bestuur, Koninklijke besluiten, ministeriële regelingen en beschikkingen zoals instellings-, opheffings- en organisatiebesluiten als onderzoeksbron, maar ook jaarverslagen en jaaroverzichten, staatsalmanakken, memories van toelichting op de rijksbegroting en op bovengenoemde wetten, beleidsnota's, archieven, tijdschriften of andere literatuur. Daarnaast vormen interviews met beleidsmedewerkers en andere deskundigen - in en buiten de overheid- op het beleidsterrein een bron van informatie.

Naast het begrip 'handeling' neemt het begrip 'actor' in het institutioneel onderzoek een belangrijke plaats in. Het begrip actor volgens de PIVOT-methode wordt gedefinieerd als een overheidsorgaan of een particuliere organisatie of persoon die een rol speelt op een beleidsterrein. Strekten de PIVOT-onderzoeken zich tot 1995 uit tot de handelingen van rijksoverheidsorganen in de strikte zin van het woord, in de nieuwe Archiefwet wordt, gebaseerd op de Algemene wet Bestuursrecht 1993, onder het begrip 'overheidsorgaan' ook verstaan (organen) van overheidsstichtingen, verenigingen en vennootschappen die, ook voor zover zij niet krachtens publiekrecht zijn ingesteld, toch met openbaar gezag zijn bekleed of waaraan toch één of meer overheidstaken zijn opgedragen en de daarvoor benodigde publiekrechtelijke bevoegdheden zijn toegekend. Het begrip 'overheidsorgaan' is hiermee aanzienlijk verbreed.

In de onderzoeksrapporten worden niet de handelingen van particuliere instellingen opgenomen. Wel wordt hun rol op het beleidsterrein beschreven. Op grond van het acquisitieprofiel van het Algemeen Rijksarchief wordt bepaald of de archieven van particuliere instellingen voor overbrenging in aanmerking komen.

3. De toepassingsmogelijkheden

De resultaten van het institutioneel onderzoek, neergelegd in het RIO, worden daarna verwerkt in een wettelijk voorgeschreven selectie-instrument: de selectielijst, in PIVOT-termen het basis selectiedocument (BSD). De selectielijst is een lijst van handelingen die elk voorzien zijn van de waardering 'bewaren' of 'vernietigen'. De selectielijst volgt de beschrijving van het RIO: in overleg met de betreffende instelling(en) wordt aan de hand van deze selectielijst gezien welke gegevensbestanden voor 'de eeuwigheid' geselecteerd moeten worden en uiteindelijk overgedragen worden aan de Rijksarchiefdienst. De ontwerp selectielijst wordt ter inzage gelegd bij verscheidene instanties en de zorgdrager(s) bied(t)(en) de ontwerp-selectielijst aan aan de minister van OCenW. De definitieve selectielijst wordt vastgesteld door de zorgdrager(s) in kwestie en de minister/staatssecretaris van OCenW.

Wanneer de inhaaloperatie eenmaal voltooid is, zijn we er nog niet. In de toekomst moet worden voorkomen dat nieuwe achterstanden ontstaan bij selectie en overdracht van gegevensbestanden. Om de toepassingsmogelijkheden van het institutioneel onderzoek ook voor de toekomst te kunnen garanderen, is het daarom noodzakelijk om ontwikkelingen in taken, handelingen en organisatie van de overheid, alsmede de grondslag van die taken en handelingen bij te houden. De verantwoordelijkheid hiervoor ligt bij de zorgdragers. Het RIO en het BSD kunnen gebruikt worden als basis voor de ontwikkeling van een structureel documentair informatieplan teneinde het beheer van de gegevensbestanden die de Rijksarchiefdienst na 20 jaar verwerft en het beheer van de gegevensbestanden bij de voor het beheer verantwoordelijke organen zelf te verbeteren.

Zo kan in samenwerking met de betreffende organen worden voorkomen, dat zich in de toekomst nieuwe, onbeheersbare stuwmeren van archief en andere gegevensbestanden zullen vormen.

4. Volumevermindering archieven en vergroting opslagcapaciteit

Ook op deze terreinen is PIVOT werkzaam. Volumevermindering kan voor bepaalde archieven worden bereikt door middel van substitutie: het overzetten van de informatie op een andere drager, bijvoorbeeld microfilm, microfiches en in de toekomst wellicht beeldplaat. Inmiddels kon uitbreiding van de opslagcapaciteit met ca. 25 km. van bestaande depots in het Algemeen Rijksarchief worden gerealiseerd door de installatie van verrijdbare stellingen (compactus).

Gewapend met de opgedane ervaring zal PIVOT ook over deze kwesties de rijksorganen kunnen adviseren, die daarmee bij het moderne gegevensbeheer weer hun voordeel kunnen doen.

Den Haag/Algemeen Rijksarchief/PIVOT/1 juni 1995.

INHOUDSOPGAVE

INHOUDSOPGAVE	1
AFKORTINGENLIJST	3
HOOFDSTUK 1. VERANTWOORDING	5
§ 1.1 PIVOT BIJ BINNENLANDSE ZAKEN	5
§ 1.2 LEESWIJZER BIJ HET RAPPORT	5
HOOFDSTUK 2. ALGEMENE INLEIDING OP HET BELEIDSTERREIN ‘CONSTITUTIONELE ZAKEN’	8
§ 2.1 BEGRIPSBEPALING EN AFBAKENING VAN HET BELEIDSTERREIN	8
§ 2.2 ORGANISATORISCHE INBEDDING VAN HET BELEIDSTERREIN BIJ HET MINISTERIE VAN BINNENLANDSE ZAKEN	10
§ 2.2.1 <i>Grondwetszaken</i>	10
§ 2.2.2 <i>Kiesrecht</i>	11
§ 2.3 HISTORISCHE ONTWIKKELING VAN HET BELEIDSTERREIN	11
§ 2.4 ACTOREN	15
§ 2.5 HANDELINGEN VAN ALGEMENE AARD	30
HOOFDSTUK 3. GRONDRECHTEN	36
§ 3.1 GELIJKE BEHANDELING	37
§ 3.2 NEDERLANDERSCHAP EN VREEMDELINGSCHAP	39
§ 3.3 BENOEMBAARHEID IN OPENBARE DIENST	41
§ 3.4 KIESRECHT	41
§ 3.5 PETITIERECHT.....	43
§ 3.6 VRIJHEID VAN GODSDIENST EN LEVENSOVERTUIGING.....	43
§ 3.7 VRIJHEID VAN MENINGSUITING.....	50
§ 3.8 RECHT TOT VERENIGING.....	51
§ 3.9 RECHT TOT BETOGING EN VERGADERING.....	51
§ 3.10 RECHT OP EERBIEDIGING VAN DE PERSOONLIJKE LEVENSSFEER.....	53
§ 3.11 RECHT OP DE ONAANTASTBAARHEID VAN HET LICHAAM.....	54
§ 3.12 HUISRECHT.....	54
§ 3.13 BRIEF-, TELEFOON- EN TELEGRAAFGEHEIM.....	54
§ 3.14 ONTEIGENING.....	56
§ 3.15 HABEAS CORPUS.....	57
§ 3.16 NULLA POENA-BEGINSEL.....	58
§ 3.17 IUS DE NON EVOCANDO	58
§ 3.18 RECHT OP JURIDISCHE BIJSTAND.....	59
§ 3.19 BESCHERMING VAN DE ARBEID	59
§ 3.20 BESCHERMING VAN BESTAANSZEKERHEID	60
§ 3.21 ZORG VOOR BEWOONBAARHEID VAN HET LAND EN HET LEEFMILIEU	61
§ 3.22 ZORG VOOR VOLKSGEZONDHEID, MAATSCHAPPELIJKE EN CULTURELE ONTPLOOIING, WOONGELEGENHEID EN VRIJETIJDSEBESTEDING	61
§ 3.23 VRIJHEID VAN ONDERWIJS.....	61
HOOFDSTUK 4. REGERING	64
§ 4.1 DE KONING	64
§ 4.2 MINISTERS.....	72
HOOFDSTUK 5. STATEN-GENERAAL	76
HOOFDSTUK 6. RAAD VAN STATE, ALGEMENE REKENKAMER EN VASTE COLLEGES VAN ADVIES	79

HOOFDSTUK 7. WETGEVING EN BESTUUR.....	82
§ 7.1 HOOFDLIJNEN TOTSTANDKOMEN VAN WET- EN REGELGEVING	82
§ 7.2 CONSTITUTIONELE WETGEVING MET BETREKKING TOT VERDEDIGING, OORLOGSWETGEVING EN NOODWETGEVING.....	87
§ 7.2.1 <i>Defensie</i>	87
§ 7.2.2 <i>Noodwetgeving</i>	92
§ 7.3 RIJKSFINANCIERING	94
§ 7.4 RECHTSBESCHERMING	96
§ 7.5 ADELDOM EN KONINKLIJKE ONDERSCHIEDINGEN	101
HOOFDSTUK 8. RECHTSPRAAK.....	102
§ 8.1 RECHTERLIJKE MACHT	102
§ 8.1.1 <i>Strafrecht</i>	102
§ 8.1.2 <i>Civiel recht</i>	103
§ 8.1.3 <i>Bestuursrecht</i>	103
§ 8.1.4 <i>Toetsing van wetten en verdragen</i>	103
HOOFDSTUK 9. PROVINCIES, GEMEENTEN, WATERSCHAPPEN EN ANDERE OPENBARE LICHAMEN	108
§ 9.1 DECENTRALISATIE.....	108
§ 9.1.1 <i>Gedecentraliseerde eenheidsstaat</i>	108
§ 9.1.2 <i>Autonomie en medebewind</i>	108
§ 9.2 TOEZICHT	109
§ 9.3 PROVINCIES, GEMEENTEN EN GEMEENSCHAPPELIJKE REGELINGEN.....	109
§ 9.3.1 <i>Provincies</i>	109
§ 9.3.2 <i>Gemeenten</i>	110
§ 9.3.3 <i>Gemeenschappelijke regelingen</i>	110
§ 9.3.4 <i>Handelingen</i>	110
§ 9.4 WATERSCHAPPEN EN ANDERE OPENBARE LICHAMEN	118
HOOFDSTUK 10. GRONDWETSHERZIENING	122
HOOFDSTUK 11. KIEZEN VAN VERTEGENWOORDIGENDE ORGANEN.....	126
§ 11.1 HET KIESSTELSEL	126
§ 11.2 HET KIEZEN VAN DE LEDEN VAN ALGEMEEN VERTEGENWOORDIGENDE LICHAMEN	128
§ 11.2.1 <i>Het registreren van de kiesgerechtigdheid</i>	129
§ 11.2.2 <i>Het indelen en organiseren van stembedistricten, kieskringen en (brief)stembureaus</i>	132
§ 11.2.3 <i>Het registreren van aanduidingen van politieke groeperingen</i>	136
§ 11.2.4 <i>De kandidaatstelling</i>	138
§ 11.2.5 <i>Het stemmen (en het vaststellen van de verkiezingsuitslag)</i>	141
§ 11.2.6 <i>Het stemmen, anders dan door middel van stembiljetten</i>	144
§ 11.3 DE VERKIEZING VAN DE LEDEN VAN HET EUROPESE PARLEMENT	146
§ 11.4 DE VERKIEZING VAN DE LEDEN VAN DE EERSTE KAMER	152
§ 11.5 HET LIDMAATSCHAP VAN ALGEMEEN VERTEGENWOORDIGENDE ORGANEN.....	154
§ 11.6 BEROEP IN KIESRECHTAANGELEGENHEDEN	157
§ 11.7 DE KIESRAAD.....	164
BIJLAGE 1. GERAADPLEEGDE WET- EN REGELGEVING	170
BIJLAGE 2. GERAADPLEEGDE BRONNEN	176
BIJLAGE 3. LIJST VAN GEÏNTERVIEWDE PERSONEN	180
NOTEN	182

Afkortingenlijst

AMvB	algemene maatregel van bestuur (groot KB)
ARA	Algemeen Rijksarchief
AROB	Administratieve Rechtspraak Overheidsbeschikkingen
art.	artikel
BiZa	Binnenlandse Zaken (ministerie van)
BSD	basisselectiedocument
BW	Burgerlijk Wetboek
BZK	Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties (ministerie van)
b&w	burgemeester en wethouders
CAS	Centrale Archief Selectiedienst
CZW	Stafafdeling Constitutionele Zaken en Wetgeving
CZWI	Stafafdeling Constitutionele Zaken, Wetgeving en Internationale Zaken
DGOB	Directoraat-generaal Openbaar Bestuur
EK	Eerste Kamer (kamerstuk-aanduiding, gevolgd door het vergaderjaar, het kamerstuknummer en het volgnummer binnen het kamerstuk)
EG	Europese Gemeenschap
ESH	Europees Sociaal Handvest
EU	Europese Unie
EVRM	Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden
GBA	Gemeentelijke Basisadministratie
GS	gedeputeerde staten
GW	Grondwet
IVBPR	Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten
IVESCR	Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten
iwtr.	inwerkingtreding
KB	koninklijk besluit
MvT	Memorie van Toelichting
NBW	Nieuw Burgerlijk Wetboek
OC&W	Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (ministerie van)
O&W	Onderwijs en Wetenschappen (ministerie van)
PIVOT	Project Invoering Verkorting Overbrengingstermijn
RAD	Rijksarchiefdienst
RBB	Raad voor het Binnenlands Bestuur
RIO	Rapport Institutioneel Onderzoek
SIBA	Stichting Interkerkelijke Belangenbehartiging Afkoop
Stb.	Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden
Stert.	Nederlandse Staatscourant
SZW	Sociale Zaken en Werkgelegenheid (ministerie van)
TK	Tweede Kamer (kamerstuk-aanduiding, gevolgd door het vergaderjaar, het kamerstuknummer en het volgnummer binnen het kamerstuk)
Trb.	Traktatenblad
VN	Verenigde Naties
VWS	Volksgezondheid, Welzijn en Sport (ministerie van)
Wgr	Wet gemeenschappelijke regeling
WVC	Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (ministerie van)

Hoofdstuk 1. Verantwoording

§ 1.1 PIVOT bij Binnenlandse Zaken

De invoering van de Archiefwet 1995 leidde tot een verkorting van de overbrengingstermijn van archieven, waardoor binnen de ministeries een versnelde bewerkingsslag diende te worden gemaakt. Hiertoe heeft het Algemeen Rijksarchief de PIVOT-methode ontwikkeld, dat bestaat uit het uitvoeren van een institutioneel onderzoek naar het overheidshandelen op hoofdlijnen met als resultaat een rapport en een basisselectiedocument (BSD). Dit rapport institutioneel onderzoek (RIO) is het resultaat van afspraken, opgenomen in het convenant tussen de secretaris-generaal van het ministerie van Binnenlandse Zaken (BiZa) en de algemene rijksarchivaris (ARA) van 5 juli 1994, verlengd in 1996 (zie ook groene pagina's). Tot de afspraken hoort onder meer het verrichten van een institutioneel onderzoek naar de taakontwikkeling en de daaraan gekoppelde organisatorische ontwikkeling van het ministerie. De taak van het ministerie van Binnenlandse Zaken waarover dit rapport gaat, is de zorg voor het waarborgen van de democratische rechtsstaat in al zijn facetten.

Het doel van dit RIO is een instrument te bieden, waarmee ten eerste beslissingen genomen kunnen worden over selectie van neerslag van handelingen, en waarmee ten tweede het gegevensbeheer in het algemeen bij de betrokken rijksorganen en bij de Rijksarchiefdienst (RAD) te verbeteren is. Dit RIO zal derhalve op termijn twee andere instrumenten voortbrengen: een basisselectiedocument (BSD) en een ordeningsplan.

Als bronnen van onderzoek zijn gebruikt: wetten en andere vormen van regelgeving, kamerstukken zoals memories van toelichting en memories van antwoord bij wetsontwerpen, beleidsnota's, jaarverslagen, staatsalmanakken, begrotingen, secundaire literatuur en interviews. Een gedetailleerde opsomming vindt u in de bijlagen 1, 2, en 3.

§ 1.2 Leeswijzer bij het rapport

Een uitgangspunt van PIVOT ten aanzien van een institutioneel onderzoek is dat die zich niet beperkt tot een beschrijving van het handelen van een afzonderlijke instelling, maar dat de beschrijving zich uitstrekt over het handelen van de verschillende actoren van de rijksoverheid die op een bepaald terrein een rol spelen.

Op het beleidsterrein constitutionele zaken is de minister van Binnenlandse Zaken een belangrijke actor. Maar ook handelingen van andere actoren van de rijksoverheid op dit beleidsterrein worden meegenomen. Bij actoren waarvan de handelingen al meegenomen zijn op een ander beleidsterrein, en het BSD al is vastgesteld of zich in het stadium van driehoeksoverleg bevindt, wordt verwezen naar het betreffende RIO. Een uitzondering hierop zijn die handelingen die rechtstreeks voortvloeien uit de Grondwet. Uitwerking van beleidsterreinspecifieke producten van die handelingen worden in een RIO op het desbetreffende beleidsterrein beschreven. Bijvoorbeeld de producten van handeling 47: 'het voordragen van een wet of een AMvB over toelating en uitzetting van vreemdelingen', worden meegenomen in het RIO nr. 23, *De toelating van vreemdelingen. Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein toelating van vreemdelingen, 1945-1993* (Den Haag 1994).

Hoofdstuk 2 bevat de inleiding op het beleidsterrein 'constitutionele zaken'. Hier treft u de afbakeningen van het beleidsterrein aan, de organisatorische inbedding van het beleidsterrein bij het ministerie van Binnenlandse Zaken, een historisch overzicht van ontwikkelingen van het beleidsterrein en handelingen die algemeen van aard zijn. Met dit laatste worden handelingen bedoeld die op meerdere deelterreinen uitgevoerd kunnen worden.

De hoofdstukken 3 tot en met 11 hebben dezelfde opbouw. Na een beschrijvend gedeelte waarin de context wordt aangegeven waarbinnen de handelingen geplaatst moeten worden, volgt telkens een opsomming van de handelingen die door de verschillende actoren worden verricht. Bij de hoofdstukindeling is voor het grootste gedeelte de volgorde aangehouden van de hoofdstukken in de Grondwet. Zo handelt hoofdstuk 3 over de grondrechten. Een groot deel van de producten van de handelingen wordt meegenomen in andere institutionele onderzoeken. Bij de handelingen wordt hier naar verwezen. De hoofdstukken 4, 5 en 6 beschrijven de context en handelingen ten aanzien van respectievelijk de regering, de Staten-Generaal, en de Raad van State, Algemene Rekenkamer en vaste colleges van advies. Deze organen zijn of worden ieder in een afzonderlijk institutioneel onderzoek besproken. In deze hoofdstukken vindt u dan ook verwijzingen naar die onderzoeken. Hoofdstuk 7 gaat over wetgeving en bestuur, terwijl hoofdstuk 8 over rechtspraak gaat. Hoofdstuk 9 beschrijft de plaats van de provincies, gemeenten, waterschappen en andere openbare lichamen binnen de constitutie en hoofdstuk 10 de procedure van grondwetswijzigingen. Om het hoofdstuk over grondrechten overzichtelijk te houden is de uitwerking van uit het kiesrecht voortvloeiende beleid en de bevoegdheden en verantwoordelijkheden van de Kiesraad in hoofdstuk 11 ondergebracht. In de hoofdstukken 3 tot en met 10 wordt de uitvoering van de wetten, die in het kader van constitutie ontstaan zijn, veelal door andere ministeries dan Binnenlandse Zaken verricht. Dit betekent dat deze wetten de basis vormen voor het beleid op diverse andere beleidsterreinen. De uitvoering van dat beleid wordt in institutionele onderzoeken van dat betreffende beleidsterrein uitgewerkt. In deze hoofdstukken kunnen ongenummerde handelingen voorkomen. De betreffende handelingen konden in de context van het beleidsterrein Constitutionele Zaken onvoldoende afgewogen gewaardeerd worden. Deze handelingen zullen in RIO's en BSD's over andere beleidsterreinen terugkomen en in de context van die beleidsterreinen gewaardeerd worden. De uitvoering van de Kieswet is echter een specifiek onderdeel van constitutie en wordt daarom in dit onderzoek verder behandeld.

De handelingen zijn verwerkt in uniek genummerde gegevensblokken die als volgt zijn opgebouwd:

<i>handeling:</i>	een complex van activiteiten, dat verricht wordt door één of meer actoren en dat veelal een product naar de omgeving oplevert.
<i>actor:</i>	dit is het orgaan dat een rol speelt op het beleidsterrein constitutionele zaken en de bevoegdheid heeft tot het zelfstandig verrichten van handelingen op grond van attributie of delegatie.
<i>grondslag/bron:</i>	dit is de wettelijke basis van de handeling. De aanduiding bron wordt gebruikt indien een handeling geen duidelijke wettelijke basis heeft, maar de handeling is geformuleerd op basis van interviews, literatuur of andere bronnen.
<i>product:</i>	dit is de weergave van het juridisch-bestuurlijk niveau van het eindproduct van de handeling. Indien niet duidelijk is in welke soort documentaire neerslag een handeling heeft geresulteerd of als uit de beschrijving van de handeling al duidelijk is welk product de handeling oplevert, ontbreekt dit item.
<i>periode:</i>	dit geeft de jaren weer waarin de handeling wordt verricht.
<i>opmerkingen:</i>	dit geeft eventuele bijzonderheden over bovengenoemde items weer.

De namen van de ministeries zijn in de loop der jaren veranderd, in dit rapport wordt uitgegaan van de naam die anno 1997 werd gebruikt. Dus ook als de actor een minister is wordt de naamsaanduiding anno 1997 gebruikt, bijvoorbeeld de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en niet de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur. In dit rapport wordt daarom ook gesproken over de minister van Binnenlandse Zaken en niet over de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Van actoren met een (*) zijn geen handelingen in dit RIO opgenomen omdat deze actoren geen overheidsorgaan zijn in de zin van de Archiefwet 1995, dan wel het desbetreffende overheidsorgaan

buiten het werkkterrein van PIVOT is gelegen of omdat de handelingen van deze actoren al in andere PIVOT-rapporten zijn meegenomen.

Dit rapport pretendeert niet volledig te zijn. Dit is niet mogelijk gezien de uitgestrektheid van het beleidsveld en het feit dat de Grondwet een soort kaderwet is voor andere wet- en regelgeving. Zoals vermeld treft u verwijzingen naar andere institutionele onderzoeken aan indien een handeling of onderwerp daar (uitgebreider) in beschreven wordt. Een RIO is nooit een eindproduct; bij de bewerking van het archief op basis van het uit het RIO verkregen basiselectiedocument (BSD) en het ordeningsplan kan blijken dat er handelingen moeten worden bijgemaakt. Tevens zullen nieuwe ontwikkelingen en daaruit voortvloeiende handelingen bijgehouden moeten worden in zowel het RIO, het BSD als het ordeningsplan.

Hoofdstuk 2. Algemene inleiding op het beleidsterrein ‘constitutionele zaken’

§ 2.1 Begripsbepaling en afbakening van het beleidsterrein

De constitutie kan gedefinieerd worden als het geheel van regels, geschreven en ongeschreven, dat de staatsrechtelijke organisatie van een land beheerst.

De Grondwet is de formele component van de Nederlandse constitutie. Daarnaast kan de constitutie ook regels omvatten die in andere belangrijke staatsstukken zijn neergelegd, of regels van gewoonterecht. De Nederlandse constitutie wordt met name gevormd door verdragen, EG-besluiten, Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden, de Grondwet en het gewoonterecht.¹

Duidelijk is dat het beleidsterrein ‘constitutionele zaken’ meer omvat dan alleen de Grondwet.

De volgende aspecten van de constitutie en/of van regelgeving die rechtstreeks voortvloeit uit de Grondwet, komen (mede) aan bod in andere institutionele onderzoeken:

- Raad van State: het gaat in dit rapport primair om de (grond)wetgeving ten aanzien van de Raad van State. Voor uitvoerende taken van de Raad van State zie RIO nr. 17, *Driemaal 's Raads recht. Een drietal institutionele onderzoeken op taakgebieden van de Raad van State* (Den Haag, 1994);
- Staten-Generaal: de rol die de Eerste en Tweede Kamer spelen in de handhaving van onze democratische rechtsorde is groot, maar zal in dit rapport niet specifiek worden uitgewerkt, omdat dat in de afzonderlijke institutionele onderzoeken naar de Eerste en Tweede Kamer wordt meegenomen. In dit rapport gaat het met name om de (grond)wetgeving ten aanzien van en de constitutionele positie van de Staten-Generaal;
- Rechtsbescherming: deels zaak van ‘trekker’ Justitie; voor wat betreft de Ombudsman afgedekt door een afzonderlijk onderzoek over en in opdracht van de Nationale Ombudsman, RIO nr. 56, *Behoorlijk behandeld. Rapport van een institutioneel onderzoek naar actoren en handeling op het terrein van de Nationale ombudsman in de periode (1964) 1982-1997* (Den Haag, 1997). Het RIO nr. 10, *Rechtspleging en rechtshulp. De datageschiedenis van handelingen en organisatie-eenheden van de justitiële ministeriële organisatie van de rechtspleging en rechtshulp, 1945-1992* (Den Haag 1993) behandelt in het kader van de rechtsbescherming de mogelijkheden van het verkrijgen van juridische bijstand. In dit RIO worden de constitutionele aspecten van de rechtsbescherming behandeld;
- Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden en de Staatsregelingen voor de Nederlandse Antillen en Aruba: al uitgewerkt in RIO nr. 29, *Eenheid in verscheidenheid. Een institutioneel onderzoek naar actoren en handelingen op het terrein van staatkundige verhoudingen en samenwerking tussen de landen van het Koninkrijk der Nederlanden in de periode 1954-1995* (Den Haag, 1996). Bovendien vormt de staatsinrichting van de verschillende delen van het Koninkrijk voor elk van die delen een landsaangelegenheid. Wat betreft de constitutionele wetgeving voor het gehele Koninkrijk, zoals bijvoorbeeld het Statuut, geldt dat dit, gedurende de periode die dit RIO onderzoekt, geen aangelegenheid van de minister van Binnenlandse Zaken is: eerstverantwoordelijke is de minister voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken.² Vanaf 1 juli 1998 is dit echter een taak geworden van het DG Constitutionele Zaken en Koninkrijksrelaties dat onder het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) valt.

De verhouding tussen de Grondwet en het Statuut enerzijds en de Rijkswetgeving van Binnenlandse Zaken anderzijds komt in dit rapport aan de orde;

- Ook de lagere overheden zijn belangrijk voor de handhaving van de democratische rechtsorde en ons staatsbestel. Een van de afspraken van PIVOT is echter om handelingen van lagere overheden niet op te nemen;

- Het bestuursrecht wordt in een apart RIO beschreven, in dit rapport komen alleen handelingen betreffende de totstandkoming van de Algemeen wet bestuursrecht aan bod;
- De procedure van de kabinetsformatie en de daaruit voortvloeiende handelingen zijn opgenomen in het RIO van het Kabinet van de Koningin;
- De Raad voor het Binnenlands Bestuur en de Raad voor het Openbaar Bestuur. In 1986 werd de Wet Raad voor het binnenlands bestuur van kracht, Stb. 1986/104. Op grond van deze wet werd in 1986 de Raad voor het binnenlands bestuur ingesteld. Deze raad adviseerde de minister van Binnenlandse Zaken omtrent de hoofdpunten van de inrichting en werking van het binnenlandse bestuur. Daarnaast adviseerde zij de Tweede Kamer over initiatiefwetvoorstellen betreffende het binnenlands bestuur. De Raad voor het binnenlands bestuur werd per 1 januari 1997 opgeheven. De Raad voor het openbaar bestuur die in 1997 werd opgericht, nam de taken van de Raad voor het binnenlands bestuur deels over. De Raad voor het openbaar bestuur adviseert de regering en de beide Kamers der Staten-Generaal over de inrichting en het functioneren van de overheid met bijzondere aandacht voor de uitgangspunten van de democratische rechtspraak. De (uitvoerige) contextbeschrijving en de uitvoerende handelingen van deze raden worden in het nog te verschijnen institutioneel onderzoek op het beleidsterrein openbaar bestuur beschreven. Dit rapport beperkt zich tot de constitutionele taken van de raad.

Als in dit rapport te behandelen constitutionele zaken blijven dan over:³

- voorbereiding en uitvoerisels van de formele constitutie (Grondwet, Kiesrecht, advisering Hoge Colleges van Staat, toetsing van wetgeving aan de Grondwet en internationale verdragen, organieke wetgeving, voorbereiden van wetgeving m.b.t. de Hoge Colleges van Staat, verhouding Kerk en Staat);
- noodwetgeving, opschorten van de normale (democratische) rechtsorde. Zie voor crisisbeheersing en rampenbestrijding het RIO nr. 49, *Van pro-actie tot nazorg. Een institutioneel onderzoek naar het deelbeleidsterrein brandweezorg, rampenbestrijding en crisisbeheersing vanaf 1952* (Den Haag 1998);
- ondersteuning van democratie in het binnen- en buitenland (het beleid betreffende subsidiëring van politieke partijen en bevordering democratie in Midden- en Oost-Europa wordt binnen het ministerie van Binnenlandse Zaken uitgeoefend door het Directoraat-generaal Openbaar Bestuur (DGOB)).

Wat rest is een afbakening in de tijd. Het BiZa-PIVOTconvenant beslaat de periode 1940-1993. Om het rapport zo actueel en bruikbaar mogelijk te maken, is de einddatum van dit onderzoek opgeschoven tot en met 1997. De oorlogsperiode blijft hier buiten beschouwing.

De handelingen ten aanzien van het kiesrecht worden vanaf 1951 uitvoerig beschreven. Het jaar 1951, toen de nieuwe Kieswet van kracht werd en de Kiesraad werd opgericht, vormt een logisch startpunt. Later beginnen is niet acceptabel omdat op het gebied van het kiesrecht geen aanvaardbare inventarissen zijn verschenen en geen archief is bewerkt. De context van kiesrechaangelegenheden is vanaf 1945 in beeld gebracht.

§ 2.2   *Organisatorische inbedding van het beleidsterrein bij het ministerie van Binnenlandse Zaken*⁴

§ 2.2.1   Grondwetszaken

Van 1946 tot en met 1955 werden de grondwetszaken ambtelijk voorbereid op het Bureau Bestuurszaken van de afdeling Binnenlandsch Bestuur van het ministerie van Binnenlandse Zaken. Rond 1956 werd de afdeling Binnenlands Bestuur omgevormd tot Directie Binnenlands Bestuur; Bestuurszaken werd een afdeling daaronder. Zaken met betrekking tot de Grondwet (constitutie) bleven onder deze afdeling ressorteren (hoewel dit voor de jaren 1956-1959 niet helemaal duidelijk en zeker is), eerst onder het bureau Algemene en Juridische Zaken en sinds 1960 onder het bureau Wetgeving en Juridische Zaken.

Bij ministerieel besluit vormde minister Toxopeus van Binnenlandse Zaken in 1963 een speciale afdeling Grondwetszaken⁵, die rechtstreeks onder de secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken viel. De taak van de afdeling Grondwetszaken bestond uit:

1. de bestudering en behandeling van alle vraagstukken rakende de Grondwet van het Koninkrijk der Nederlanden;
2. het uitbrengen van adviezen terzake;
3. de voorbereiding van voorstellen tot wijziging van de Grondwet.

De juridisch adviseur en de tot diens bureau behorende ambtenaren werden bij de werkzaamheden van de afdeling Grondwetszaken betrokken. Op 14 januari 1971 werd de afdeling omgevormd tot stafafdeling⁶.

Het toetsen aan en uitvoeren van de Grondwet door middel van wet- en regelgeving behoorde niet tot de taken van de (staf-)afdeling Grondwetszaken, maar bleef tot 1980 de verantwoordelijkheid van (het bureau Wetgeving en Juridische Zaken van) de afdeling Bestuurszaken van de directie Binnenlands Bestuur.

Daarna werden ook deze taken overgeheveld naar de in grondwetszaken gespecialiseerde afdeling. Deze afdeling werd in 1980, toen de afdeling ook de taak kreeg toevertrouwd van de coördinatie naar vorm en inhoud van de wetgevingsproducten van BiZa, hernoemd tot Constitutionele Zaken en Wetgevingsaangelegenheden, vanaf 1988 Constitutionele Zaken en Wetgeving (CZW).⁷

In 1996 werd het takenpakket van de afdeling uitgebreid met internationale zaken: het behandelen van en adviseren over Europese en internationale aangelegenheden van het departement, voorzover zij niet een ander departementsonderdeel in het bijzonder aangaan en het coördineren van de behandeling van Europese en internationale aangelegenheden van het departement.⁸ De naam wijzigde in CZWI.

Het Bureau juridisch adviseur dat tot 1980 een onderdeel vormde van de stafafdeling Grondwetszaken, werd in 1980 opgeheven.⁹ De taken zijn overgenomen door de sector Juridische adviseur van de afdeling Constitutionele Zaken en Wetgevingsaangelegenheden. Tot deze taken behoren interne advisering van het Ministerie van Binnenlandse Zaken betreffende onder andere contracten, mandaatregelingen en civielrechtelijke kwesties. Tevens vormt zij het coördinatiepunt voor Europese aanbestedingen. Het voorbereiden van en adviseren over de Kieswet, de Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten, de Wet openbaar bestuur en de Bekendmakingwet vallen specifiek onder de taken van de Juridisch adviseur.

§ 2.2.2 Kiesrecht

Kiesrechtzaken ressorteerden van 1946 tot en met 1955 onder het bureau Bestuurszaken van de afdeling Binnenlandsch Bestuur van het ministerie van Binnenlandse Zaken.

In 1956 werd de afdeling Binnenlands Bestuur een directie en het bureau Bestuurszaken een afdeling. Het kiesrecht bleef een zaak van Bestuurszaken en werd toegedeeld aan achtereenvolgens het bureau Algemene en Juridische Zaken (1956-1959) en het bureau Administratieve Zaken (1960-1969).

In 1970 werd er een speciale Adviseur Kiesrechtzaken aangesteld¹⁰ die rechtstreeks onder de directeur Binnenlands Bestuur viel. In 1972 werd dit uitgebreid tot een bureau Adviseur Kiesrechtzaken.

Het bureau kreeg in 1975 kortweg de naam bureau Kiesrechtzaken en bleef in stand tot en met 1980.

In 1981 werd de directie Binnenlands Bestuur een directoraat-generaal. Daarbinnen zorgde de hoofdafdeling Bestuurlijke Organisatie en Wetgeving van 1981 tot en met 1983 voor de kiesrechtenaangelegenheden.¹¹

In 1984 werd het directoraat-generaal opnieuw geherstructureerd. Kiesrecht kwam toen tot en met 1986 bij de directie Bestuurszaken, aanvankelijk rechtstreeks onder de directeur en vanaf 1985 onder de afdeling Bestuurlijk Juridische Zaken.¹²

In 1987 werd het directoraat-generaal hernoemd tot DG Openbaar Bestuur. De directie Bestuurlijke en Financiële Organisatie, meer specifiek de afdeling Bestuurlijk Juridische Zaken, hield zich bezig met het kiesrecht.

In 1988 werd het kiesrecht voor het eerst na de oorlog uit de context van binnenlands/openbaar bestuur gelicht en ondergebracht bij de stafafdeling CZW¹³.

Het Centraal Stembureau voor de verkiezing van de leden van de Staten-Generaal viel van 1946 tot en met 1949 en in 1951 onder de Staten-Generaal. In 1950 heeft het kortstondig onder BiZa geressorteed.

Na 1951 was er geen sprake meer van het centraal stembureau als afzonderlijke organisatorische eenheid: de bij de Kieswet van 1951 ingestelde Kiesraad fungeert vanaf die tijd als centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van de Staten-Generaal en blijft dat doen gedurende de hele periode. In de eerste jaren van haar bestaan schoof de Kiesraad heen en weer van de Staten-Generaal naar het ministerie van Binnenlandse Zaken en terug; vanaf 1956 heeft de raad een vaste plek bij BiZa gevonden. Aan de raad toegevoegde ambtenaren waren en zijn ook voortdurend afkomstig van Binnenlandse Zaken, meestal uit de hoek van het binnenlands (later: openbaar) bestuur. Het secretariaat van de Kiesraad wordt feitelijk al jaren bij BiZa gevoerd: eerst door de voor het kiesrecht verantwoordelijke afdelingen van de directie/het directoraat-generaal binnenlands/openbaar bestuur, later bij CZWI.

§ 2.3 *Historische ontwikkeling van het beleidsterrein*

De Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden van 1814 is in feite, met talrijke wijzigingen, van kracht gebleven. Belangrijk waren de wijzigingen van 1848, 1917 en 1983.

In 1848 werd de invoering van de ministeriële verantwoordelijkheid en de verruiming van het kiesrecht geregeld, in 1917 werd het algemeen kiesrecht ingevoerd en de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs. De grondwetwijziging van 1983 leidde tot deconstitucionalisering, eigentijds gebruik van de terminologie en systematiek in de terminologie.

Na afloop van de Tweede Wereldoorlog leefde in brede kring de wens tot staatsrechtelijke vernieuwing. De kolonisatieproblemen kregen echter voorrang. De eerste grondwetsherzieningen na de Tweede Wereldoorlog (1946 en 1948) waren dan ook gericht op de relatie met de overzeese gebieden, vooral Nederlands-Indië. De toekomstige vorm waarin de verhoudingen met Suriname en de Antillen gegoten zou moeten worden, kreeg gestalte door de conferenties die in 1954 zouden leiden tot het Statuut. Wel werd in 1948 het ambt van staatssecretaris ingevoerd en kwam op initiatief van de Tweede Kamer een artikel tot stand inzake de burgerlijke uitzonderingstoestand. Tenslotte werd een regeling getroffen betreffende het inkomen van de Koning die afstand had gedaan. Pas vanaf 1950 kon feitelijk gestart worden met de staatkundige vernieuwing. Er werd een commissie ingesteld, de Staatscommissie tot herziening van de Grondwet (Commissie Van Schaik)¹⁴. De opdracht was een algehele grondwetsherziening voor te bereiden omdat de oude Grondwet niet langer voldeed aan de eisen van de tijd. Het eindrapport van de commissie leidde niet tot algehele grondwetsherziening. Wel werden verscheidene voorstellen in de jaren 1953, 1956 en 1963 ingevoerd.

In 1953 werd een partiële herziening van de artikelen betreffende de buitenlandse betrekkingen ingevoerd. Opgenomen werden parlementaire goedkeuring van internationale overeenkomsten, de mogelijkheid om bij overeenkomst bevoegdheden tot rechtspraak, bestuur en wetgeving aan de volkenrechtelijk organisaties over te dragen en een conflictenregeling inzake de verhouding tussen nationaal recht en verdragsrecht.

De grondwetswijziging van 1956 leidde tot vergroting van het aantal zetels van de Staten-Generaal: de Eerste Kamer kreeg 75 zetels en de Tweede Kamer 150 zetels. Er werden bepalingen betreffende provincies gewijzigd en het toezicht op gemeenten die nog niet provinciaal waren ingedeeld werd geregeld. Verder zijn er wijzigingen getroffen inzake de aanduiding van de krijgsmachten en de artikelen 189 en 199 inzake dienstplichtigen. De Grondwet werd ook aangepast aan de nieuwe rechtsorde, de zaken rond Indonesië werden geregeld in het Statuut van 1954.

Ook de wijziging van 1963 was een uitvoering van de ideeën van de Commissie van Schaik. Deze wijziging richtte zich vooral op het wijzigen van de regels voor de troonopvolging, het verlagen van de leeftijd van het actief kiesrecht en voor het lidmaatschap van de Kamers der Staten-Generaal. Bovendien werd de vermelding van “Nieuw-Guinea” uit de Grondwet gehaald daar dit land geen deel meer uitmaakte van het Koninkrijk.

De in 1963 door de minister van Binnenlandse Zaken ingestelde afdeling Grondwetszaken ging onmiddellijk aan de slag met het opstellen van een Proeve van een Nieuwe Grondwet. Het doel was de openbare meningsvorming over grondwetsherzieningen te stimuleren. De voorstellen leidde tot vele reacties van maatschappelijke organisaties. In 1967 werd een Staatscommissie ingesteld onder voorzitterschap van Cals en Donner met de opdracht te adviseren over herziening van de Grondwet en de Kieswet. Speciale aandacht werd gevraagd voor herziening van de Kieswet binnen de kaders van de bestaande Grondwet. Ook zij stelde in haar eindrapport een geheel nieuwe tekst voor.

Als parlementaire tegenhanger van de Staatscommissie Cals Donner werd een Bijzondere commissie tot voorbereiding van de Grondwetsherziening ingesteld.

In 1971 werd de al aangekondigde regeringscommissaris voor grondwetszaken benoemd: Prof. D. Simons (zie actorenlijst, § 2.4).

De langdurige formatieperiode van het kabinet Den Uyl (1972-73) brengt de kwestie van de gekozen formateur en de invloed van de kiezer op de regeringssamenstelling opnieuw in de actualiteit. De positie van de Eerste Kamer stond regelmatig ter discussie.

Mede in het spoor van de gemeentelijke herindelingen kwamen ook de gewestvorming en andere vormen van territoriaal bestuur en de constitutionele implicaties daarvan aan de orde. De samenstelling van het kabinet Den Uyl verklaart, waarom dergelijke verregaande implicaties nu wel werden betrokken in het grondwetsherzieningsbeleid. In dit verband laaide een discussie op over de positie van de regeringscommissaris, waaruit blijkt dat deze figuur toch als een soort veredelde ambtenaar gezien moest worden, en dat de verantwoordelijkheid bij de minister blijft.

In 1972 werd wederom een partiële grondwetswijziging doorgevoerd. Het betrof wijzigingen van de uitkeringen en belastingvrijdom van de Koning en de leden van het Koninklijk Huis, verlaging van de leeftijd voor het actief kiesrecht naar achttien jaar, het schrappen van het artikel betreffende de financiële relatie tussen kerk en staat. Tevens werd een regeling over het lidmaatschap van het Koninklijk Huis opgenomen. Op grond van politiek ervaringen en onder invloed van de democratiseringsbeweging had op het eind van de jaren zestig een aantal partijen, met D'66 als koploper, verstrekkende voorstellen tot wijziging van de Grondwet gedaan. Het kabinet Den Uyl legde in 1974 een Nota inzake het grondwetsherzieningsbeleid voor, waarin ook ideeën van D'66 meegenomen waren. Bij de parlementaire behandelingen sneuvelden veel voorstellen, maar in 1976 werden toch 40 voorstellen ingediend, hiervan zijn er 34 aangenomen. De eerste lezing besloeg de periode april 1976-mei 1981. Daarna werden beide Kamers ontbonden en vonden verkiezingen plaats. De vernieuwde Staten-Generaal ronden de behandeling in januari 1983 af. Op 17 februari 1983 trad de herziene Grondwet in werking. Trefwoorden van deze herziening zijn: deconstitutionalisering, systematisering en modernisering. In 1987 volgden nog twee belangrijke veranderingen (t.a.v. het binnentreden in woningen en het verschaffen van inlichtingen door ministers en staatssecretarissen).

De Staatscommissie van advies inzake de relatie kiezers-beleidsvorming (commissie Biesheuvel)¹⁵ hield zich in de periode 1982-1984 bezig met onderzoeken hoe de invloed van de kiezer op de beleidsvorming vergroot zou kunnen worden. Zij richtte zich met name op de verbetering van de procedure van kabinetsvorming binnen het bestaande grondwettelijke systeem, de verschillende vormen en toepassingen van rechtstreekse uitspraken van kiezers op het overheidsbeleid (referenda) en de wijziging van grondwettelijke bepalingen inzake de benoeming van burgemeesters en commissarissen der Koningin. Het rapport van 1984 bevatte voorstellen m.b.t. de meningsvorming van de kiezers en het advies dat het niet wenselijk was om de grondwet op het punt van de benoemingen van burgemeesters, commissarissen der Koningin en het correctief referendum te wijzigen.

Het vraagstuk van de 'staatkundige, staatsrechtelijke en bestuurlijke vernieuwing' werd opnieuw op de politieke agenda geplaatst door het regeerakkoord van het derde kabinet Lubbers. De kamer stelde vervolgens de Bijzondere Commissie Vraagpunten in onder leiding van de voorzitter van de Tweede Kamer, W.J. Deetman. Ook deze commissie (de commissie Deetman) hield zich, evenals diverse voorgangers, voornamelijk bezig met de relatie tussen kiezers en gekozenen. Zowel over de kwaliteit als over de legitimiteit van het Nederlandse overheidsbeleid waren twijfels gerezen; het Nederlandse bestel zou toe zijn aan een grote onderhoudsbeurt. De commissie zou bestuur en democratie en de samenhang tussen beiden doorlichten. De kwaliteit van het overheidsoptreden en de relatie tussen kiezers en gekozenen staan in nauw verband met elkaar. Juist wanneer het vertrouwen in de overheid afneemt, komt de crisis van de democratie scherp naar voren in de gebrekkige invloed van de burger op de keuze van de bestuurders en de feitelijke beslissingen van het bestuur.

In 1996 werd de Grondwet opnieuw op onderdelen gewijzigd. De procedure om tot wijziging van de Grondwet te komen werd vereenvoudigd. Na de eerste lezing van een voorstel tot verandering behoeft de Eerste Kamer niet meer te worden ontbonden. Verder bepaalt de Grondwet niet langer dat de krijgsmacht mede uit dienstplichtigen bestaat, waardoor het mogelijk werd de opkomstplicht op te schorten. Ook werden enkele additionele artikelen die waren uitgewerkt, geschrapt.

De opvolger van de Commissie Deetman werd de Ministeriële Commissie Staatsrechtelijke Vernieuwing.¹⁶ Deze commissie werd op 16 september 1994 ingesteld door de minister van Binnenlandse Zaken. Binnen één jaar moest de commissie een voorstel geven over het vergroten van de invloed van de burgers op de politieke machtsvorming en besluitvorming, de wijziging van het kiesstelsel zodat een meer rechtstreekse relatie tussen kiezers en gekozenen mogelijk is, het benoemen van wethouders door de gemeenteraad die niet uit de gemeenteraad afkomstig zijn, en de rechterlijke toetsing aan de grondrechten in de Grondwet.¹⁷ Na het uitbrengen van haar advies in 1996 heeft deze commissie haar werkzaamheden beëindigd.¹⁸

§ 2.4 Actoren

Van de actoren nrs. 46-48, 52, 60-61 en 68 zijn geen handelingen in dit RIO opgenomen omdat deze actoren geen overheidsorgaan zijn in de zin van de Archiefwet 1995, dan wel (in het geval van gemeentelijke actoren) het desbetreffende overheidsorgaan buiten het werkkterrein van PIVOT is gelegen. Van de actoren 17, 25, 55-56, 59 zijn ook geen handelingen opgenomen omdat deze handelingen al in andere institutionele onderzoeken zijn meegenomen. Al deze actoren zijn met een * gemerkt.

Ministers

De namen van de ministeries zijn in de loop der jaren veranderd. In dit rapport wordt uitgegaan van de in 1997 gehanteerde naam, bijvoorbeeld de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en niet de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur. Daarom wordt in dit rapport ook gesproken over de minister van Binnenlandse Zaken en niet de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

1. Minister-president / Minister van Algemene Zaken

Taak: het voorbereiden van wet- en regelgeving voortvloeiend uit de Grondwet.
De minister van Algemene Zaken is de eerste ondertekenaar van constitutionele wetgeving ten aanzien van de Koning en het Koninklijk Huis, het reglement van orde voor de ministerraad, de Eerste en Tweede Kamer, de wet openbaarheid van bestuur etc.

2. Minister van Binnenlandse Zaken

Taak: het voorbereiden van constitutionele wetgeving;
het voorbereiden van wet- en regelgeving voortvloeiend uit de Grondwet.
De minister van Binnenlandse Zaken is de eerste ondertekenaar van Grondwet en wetgeving ten aanzien van het kiesrecht.

3. Minister voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken

Taak: het voorbereiden van wet- en regelgeving voortvloeiend uit de Grondwet;
het instellen en organiseren van briefstembureaus bij het kabinet van de
Gouverneur van de Nederlandse Antillen of van de Gouverneur van Aruba.

De voorgangers van de minister voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken zijn:

1945-1949	Minister van Overzeese Gebiedsdelen
1949-1952	Minister voor Uniezaken en Overzeese Rijksdelen
1953-1957	Minister van Overzeese Rijksdelen
1957-1959	Minister van Zaken Overzee
1959-1972	Vice-minister-president
1972-1975	Minister voor Surinaamse en Nederlands-Antilliaanse Zaken
1975-1985	Minister voor Nederlands-Antilliaanse Zaken

Vanaf 1998 is deze ministerspost opgeheven en zijn de taken ondergebracht bij de minister van Binnenlandse Zaken (vanaf 1998 de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties).

4. Minister van Buitenlandse Zaken

Taak: het voorbereiden van wet- en regelgeving voortvloeiend uit de Grondwet;
het instellen en organiseren van briefstembureaus bij consulaire
vertegenwoordigingen;
het instellen van een commissie voor de mensenrechten.

5. Minister van Justitie

Taak: het voorbereiden van wet- en regelgeving voortvloeiend uit de Grondwet (o.a. inzake beperking van grondrechten, toezicht kerkgenootschappen, toelating en uitzending vreemdelingen, rechterlijke organisatie, gratie- en amnestieverlening, burgerlijk recht, strafrecht, Algemene wet bestuursrecht); het doen van mededelingen aan b&w over uitsluiting van het kiesrecht (bij rechterlijk vonnis) t.b.v. de registratie van kiesgerechtigdheid.

6. Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Taak: het voorbereiden van wet- en regelgeving, voortvloeiend uit de Grondwet (o.a. inzake non-discriminatie en gelijke behandeling, arbeidsomstandigheden, arbeidsvoorwaarden, bijstandverlening).

7. Minister van Financiën

Taak: het voorbereiden van wet- en regelgeving, voortvloeiend uit de Grondwet (o.a. inzake de financiële verhouding tussen kerk en staat, de uitkeringen van leden van het Koninklijk huis, Algemene Rekenkamer, Rijksbegroting, geldstelsel); het opgeven van aan de staat vervallen waarborgsommen voor kandidatenlijsten.

8. Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen

Taak: het voorbereiden van wet- en regelgeving, voortvloeiend uit de Grondwet (o.a. inzake radio en televisie, vertonen van films, onderwijs).

9. Minister van Verkeer en Waterstaat

Taak: het voorbereiden van wet- en regelgeving, voortvloeiend uit de Grondwet (o.a. inzake brief-, telefoon- en telegraafgeheim, waterschappen).

10. Minister van Economische Zaken

Taak: het voorbereiden van wet- en regelgeving, voortvloeiend uit de Grondwet (o.a. inzake de beperking van de onschendbaarheid van het telefoon- en telegraafgeheim).

11. Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu

Taak: het voorbereiden van wet- en regelgeving, voortvloeiend uit de Grondwet (inzake onteigening).

12. Minister van Defensie

Taak: het voorbereiden van wet- en regelgeving, voortvloeiend uit de Grondwet (o.a. inzake militairen, militaire dienst, oorlogsomstandigheden).

13. Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Taak: het voorbereiden van wet- en regelgeving inzake non-discriminatie, voortvloeiend uit de Grondwet (bijvoorbeeld de voormalige Bejaardenziekenfondsverzekering, de Wet uitkering Vervolgingslachtoffers).

14. Vakminister

Op sommige delen van het beleid ten aanzien van constitutionele zaken is de eerste verantwoordelijkheid opgedragen aan de afzonderlijke ministers, in dit rapport aangeduid met vakministers. Bijvoorbeeld inzake vrijheidsontneming waarbij onder andere de minister van Justitie, maar ook de minister van Volksgezondheid een rol speelt. Op de volgende gebieden is de vakminister de eerste verantwoordelijke: eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer,

onaantastbaarheid van het lichaam, vrijheidsontneming, tuchtrechtspraak, Z.B.O.'s en tenslotte buitengewone omstandigheden.

Adviesraden

Deze actoren zijn chronologisch naar tijdstip van instelling gerangschikt.

Naast gegevens over instelling, opheffing, taak en samenstelling wordt, indien van belang, vermeld welk orgaan zorgdrager, dat wil zeggen de bestuurlijk verantwoordelijke voor de archieven van het orgaan is.

15. Raad van State

Instelling: Grondwet 1814, art. 32

Taak: het adviseren van het Staatshoofd op het terrein van wetgeving en bestuur; het behandelen van de administratieve beroepen en andere geschillen, voor over de beslissing is opgedragen aan de Kroon (vanaf Tijdelijke Wet Kroongeschillen); het beslissen in bij de Wet Administratieve Rechtspraak Overheidsbeschikkingen opgedragen geschillen; het tijdelijk waarnemen van het Koninklijk gezag onder bepaalde omstandigheden.

16. Afdeling geschillen van bestuur van de Raad van State

Instelling: Wet op de Raad van State, Stb. 1861/129

Opheffing: 1 januari 1994, Stb. 1992/315. In 1994 opgevolgd door de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State.

Taak: het onderzoeken van de geschillen van bestuur en het voorbereiden van de Koninklijke uitspraak in publiekrechtelijke geschillen waarvan de beslechting in afzonderlijke wetten aan de Kroon is opgedragen.

17. Algemene Rekenkamer*

Instelling: Grondwet 1887

Taak: het onderzoeken van ontvangsten en uitgaven van het Rijk en een aantal rechtspersonen buiten het Rijk; het verrichten van rechtmatigheids- en doelmatigheidscontroles ten behoeve van regering en Staten-Generaal.

18. Centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van de Staten Generaal en het Europese Parlement

Instelling: Besluit van 12 december 1917, Stb. 1917/691, tot uitvoering van art. 32 Kieswet 1896

Taak: zie actor Kiesraad

Samenstelling: voorzitter 1946-1951 prof mr. dr. G. van den Bergh
secretaris 1946-1951 mr. dr. W.K.J.J. van Ommen Kloeke
Voor samenstelling na 1951, zie onder Kiesraad.

19. Rijksinspectie van de bevolkingsregisters

Instelling: voor 1945

Taak: het in ontvangst nemen van verzoeken tot registratie kiesgerechtigdheid van buiten Nederland woonachtigen en het doorsluizen hiervan naar b&w van de laatste woonplaats van de verzoeker.

Zorgdrager: minister van Binnenlandse Zaken.

20. Kiesraad

- Instelling: Wet van 13 juli 1951, Stb. 1951/290
- Taak: het adviseren van de minister van Binnenlandse Zaken inzake kiesrecht-aangelegenheden;
het optreden als centraal stembureau tijdens de verkiezingen van de leden van de Eerste Kamer, de Tweede Kamer en het Europese Parlement.
- Samenstelling: 5 leden en 3 plaatsvervangende leden, te benoemen bij KB; benoeming geschiedt voor 4 jaar. Bij KB worden voorzitter en plaatsvervangend voorzitter uit de leden aangewezen.
- voorzitters:
1952-1963	prof. mr. dr. G. van de Bergh
1964-1965	mr. L.A. Nypels
1966-1975	mr. dr. J. Donner
1976-1979	mr. H.J.K. Beernink
1980	prof. mr. H.J.M. Jeukens
1981-1989	drs. H.M. Franssen
1990-1995	prof. mr. J.J. Prins
1996-	mr. F.J.W.M. van Dooren
- secretarissen:
1952-1985	mr. dr. W.K.J.J. van Ommen Kloeke
1986-1995	mr. F.J.W.M. van Dooren
1996-1999	mr. C. Borman
1999-	mw. mr. drs. A. van Dijk
- Zorgdrager: minister van Binnenlandse Zaken

21. Afdeling rechtspraak van de Raad van State

- Instelling: 1 juli 1976, Stb. 1975/283
- Opheffing: 1 januari 1994, Stb. 1992/315. In 1994 opgevolgd door de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State.
- Taak: het rechtspreken bij bestuursgeschillen waar geen Kroonberoep mogelijk is.

22. Raad voor het Binnenlands Bestuur

- Instelling: Wet van 12 maart 1986, Stb. 1986/104
- Opheffing: wet van 12 december 1996, Stb. 1996/623
- Taak: het adviseren van de minister van Binnenlandse Zaken omtrent de hoofdpunten van de inrichting en werking van het binnenlands bestuur;
het adviseren van de Tweede Kamer over de in de Tweede Kamer aanhangig gemaakte initiatiefwetsvoorstellen inzake het binnenlands bestuur.
- Zorgdrager: minister van Binnenlandse Zaken

23. Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State

- Instelling: Wet van 4 juni 1992, Stb. 1992/315, houdende regels betreffende beroep op de Afdeling Bestuursrechtspraak, inwerkingtreding 1 januari 1994. De Afdeling Bestuursrechtspraak is in 1994 ontstaan door samenvoeging van de Afdeling rechtspraak en de Afdeling geschillen van bestuur van de Raad van State.
- Taak: het rechtspreken in hoger beroep tegen uitspraken van de sectoren bestuursrecht van de rechtbanken, tenzij daartegen beroep kan worden ingesteld bij de Centrale Raad van Beroep;
het rechtspreken in eerste en tevens hoogste instantie in andere bestuursrechtelijke zaken waarvan geen beroep bij een ander college kan worden ingesteld.

24. Raad voor het Openbaar Bestuur

- Instelling: Wet van 12 december 1996, Stb. 1996/623
Taak: het adviseren van de regering en de beide Kamers van de Staten-Generaal over de inrichting en het functioneren van de overheid met het oog op het vergroten van haar doeltreffendheid en doelmatigheid en met bijzondere aandacht voor de uitgangspunten van de democratische rechtstaat.
Samenstelling: voorzitter en hoogstens 11 andere leden.
Zorgdrager: minister van Binnenlandse Zaken

Commissies en werkgroepen

Deze actoren zijn chronologisch naar tijdstip van instelling gerangschikt.

Naast gegevens over instelling, opheffing, taak en samenstelling wordt, indien van belang, vermeld welk orgaan zorgdrager, dat wil zeggen de bestuurlijk verantwoordelijke voor de archieven van het orgaan is.

25. Centrale commissie voor de keuring van films*

- Instelling: 22 december 1927, Stb. 1927/401
Opheffing: Wet op de Filmvertoning, Stb. 1977/170
Taak: het keuren van films voor openbare vertoning.
Zorgdrager: minister van Binnenlandse Zaken

26. Staatscommissie voor onderzoek naar de wenselijkheid van een wijziging van de Grondwet

- Instelling: KB van 22 februari 1946, nr. 36, Stcrt. 1946/42
Taak: het onderzoeken in hoeverre het wenselijk is de Grondwet te wijzigen en daarover voorstellen te doen. Het ging er hierbij niet zozeer om fundamentele vraagstukken van staatkundige aard te onderzoeken, maar een incidentele herziening voor te bereiden die als gevolg van de ontwikkelingen in Nederlands-Indië urgent was geworden. Een nadere taakomschrijving luidt derhalve: te onderzoeken in hoeverre het in het algemeen danwel met het oog op de mogelijke ontwikkeling in Nederlands-Indië wenselijk is hoofdstuk XIII van de Grondwet te herzien.
Samenstelling: voorzitter: dr. L.J.M. Beel (minister van Binnenlandse Zaken)
vice-voorzitters: mr. H.A.M.T. Kolfschooten (minister van Justitie)
prof. dr. J.H.A. Logemann (minister van Overzeesche Gebiedsdeelen)
secretaris: dr. M.J. Prinsen (heeft raadgevende stem)
adjunct-secretaris: mr. B.H. Kazemier
Rapport: april 1946.
Zorgdrager: minister van Binnenlandse Zaken

27. Staatscommissie voor de Erediensten (Commissie Van Walsum)

- Instelling: KB van 21 mei 1946, nr. 46
Taak: het onderzoeken van de financiële verhouding tussen Kerk en Staat in verband met mogelijke herziening van de Grondwet.
Rapporten: 19 januari 1967 (TK 1968-69, 10 030, nr. 2)
Zorgdrager: minister van Financiën

28. Staatscommissie voor onderzoek of en in hoeverre ter voorbereiding van de hervorming van de staatkundige structuur van het Koninkrijk, verandering van de Grondwet gewenst is

- Instelling: KB van 29 september 1947, Stcrt. 1947/192
- Taak: het onderzoeken of verandering in de Grondwet gewenst is en in hoeverre wijziging is te brengen in de bepalingen van de Grondwet teneinde de mogelijkheid te scheppen om ter voorbereiding van de hervorming van de staatkundige structuur van het Koninkrijk de daartoe noodzakelijke bepalingen vast te stellen en de nodige voorstellen te doen. De noodzaak hiertoe was gelegen in de ontwikkelingen in Nederlands-Indië, waar de republiek Indonesië inmiddels een feit was en de basis-overeenkomst van Linggadjati tot stand was gekomen, alsmede in het ook in Suriname en Curaçao oploaiende streven naar zelfbewind en eigen verantwoordelijkheid.
- Samenstelling: voorzitter: dr. L.J.M. Beel (minister-president)
vice-voorzitters: mr. J.A. Jonkman (minister van Overzeese Gebiedsdelen)
mr. J.H. van Maarseveen (minister van Justitie)
secretaris, tevens lid: dr. M.J. Prinsen
adjunct-secretaris: mr. W. Riphagen, 16 februari 1948 opgevolgd door mw. mr. H.A. Huart-Engelsman
- Rapport: 9 maart 1948
- Zorgdrager: minister van Binnenlandse Zaken

29. Staatscommissie tot herziening van de Grondwet (Commissie Van Schaik)

- Instelling: KB van 17 april 1950, nr. 25, Stcrt. 1950/79
- Taak: het adviseren van de regering omtrent een herziening van de Grondwet, met het oog op de reeds ten dele tot stand gekomen, ten dele in voorbereiding zijnde nieuwe rechtsorde, bedoeld in art. 208 van de Grondwet (oud). Deze formele taakomschrijving verhulde de eigenlijke opdracht enigszins. Blijkens de installatierede door de minister-president was het namelijk de bedoeling dat de commissie een algehele grondwetsherziening zou voorbereiden.¹⁹
- Samenstelling: voorzitter: mr. J.R.H. van Schaik (vice-minister-president en minister zonder portefeuille)
vice-voorzitters: mr. J.H. van Maarseveen, (†1951 minister voor Uniezaken en Overzeese Rijksdelen)
prof. mr. R. Kranenburg (voorzitter van de Eerste Kamer)
secretaris, tevens lid: mr. W.C.L. van der Grinten (staatssecretaris van Economische Zaken)
mr. J.M. Kan (Raadsadviseur bij het ministerie van Binnenlandse Zaken)
adjunct-secretarissen: mej. mr. H.S. Bok (kabinetschef burgemeester van Groningen. Later referendaris bij het ministerie van Algemene Zaken)
mr. M.J.P.D. baron van Harinxma thoe Slooten (referendaris bij het ministerie van Oorlog)
jhr mr. A.J.M. van Nispen tot Pannerden (referendaris, later administrateur bij het ministerie van Algemene Zaken)
De adjunct-secretarissen waren geen lid.

Rapporten: interim-rapport 11 juli 1951;
eindrapport 6 januari 1954 (vergezeld van 17 minderheidsnota's).
Zorgdrager: minister van Binnenlandse Zaken

30. Staatscommissie van Advies inzake het Kiesstelsel en Wettelijke Regeling der Politieke Partijen (Commissie Teulings)

Instelling: KB van 23 januari 1953, nr. 20
Taak: het adviseren van de regering over de vraag of en in hoeverre behoefte bestaat aan wijziging van het Nederlandse kieswetstelsel en over de vraag in hoeverre behoefte is aan een wettelijke regeling van de politieke partijen.
Samenstelling: voorzitter: Mr. F.G.C.J.M. Teulings.
(Waarschijnlijk in 1956 vervangen door Mr. J. Donner).
Rapport: eindrapport 24 maart 1958
Zorgdrager: minister van Binnenlandse Zaken

31. Staatscommissie inzake de Grondwet en de Kieswet (Commissie Cals Donner)

Instelling: KB van 26 augustus 1967, nr. 1, Stcrt. 1967/170
Opheffing: KB van 19 april 1971, nr. 18
Taak: het adviseren van de regering over de wenselijke herzieningen van de Grondwet en de Kieswet.
Bij brief van 12 februari 1969 afd. GWZ nr. G69/U34 verzocht de minister van Binnenlandse Zaken de commissie om haar prioriteitsstelling enigszins aan te passen en voor 1 juni 1969 advies uit te brengen over:
- de klassieke grondrechten, behandeld door *subcommissie I* onder voorzitterschap van Donner;
- de grondwettelijke regeling van het inkomen van de Kroon en van de geldelijke voorzieningen ten behoeve van de leden van de Staten Generaal;
- de grondwettelijke regeling van het kiesrecht en, voor zover daarmee samenhangend, de verhouding tussen regering en Staten Generaal; behandeld door *subcommissie II* onder voorzitterschap van Cals;
- de vraag, of voorzien moet worden in bijzondere procedurevoorschriften met eenmalige werking ten behoeve van een algehele grondwetsherziening in de parlementaire periode na 1971; behandeld door het *presidium van de staatscommissie* en vastgesteld 6 juni 1969.
Een *derde subcommissie* hield zich onder voorzitterschap van Donner bezig met 'zaken samengevat als wetgeving en bestuur'. Hiervan is de relatie met de prioriteitsstelling niet duidelijk.
Samenstelling: voorzitters: mr. J.M.Th. Cals (minister van Staat)
mr. A.M. Donner (lid van het Hof van Justitie der Europese Gemeenschappen)
secretaris: mr. M.C.B. Burkens (referendaris bij het ministerie van Binnenlandse Zaken, benoemd als tijdelijke waarnemer 1 mei 1968)

mr. H.Th.J.F. van Maarseveen (raadadviseur
 ministerie van Binnenlandse Zaken, eervol ontslag
 1 mei 1968)
 adjunct-secretarissen: mr. C. Borman en mr. M.C.B. Burkens (referendaris
 ministerie van Binnenlandse Zaken)
 dr. F.H. van de Burg (wetenschappelijk
 hoofdmedewerker Katholieke Hogeschool Tilburg,
 benoemd 1 mei 1968)
 mr. J.H. Kist (administrateur ministerie van
 Algemene Zaken)
 dr. J.J. Oostenbrink (wetenschappelijk
 hoofdmedewerker Rijksuniversiteit Utrecht, benoemd
 1 mei 1968)
 dr. J.T. van Stegeren (administrateur ministerie van
 Binnenlandse Zaken)
 toegevoegd deskundige voor kiesrechtzaken:
 mr. dr. W.K.J.J. van Ommen Kloeke
 Rapporten: eerste rapport 8 juli 1968;
 tweede 19 september 1969;
 interim-rapport inzake het lidmaatschap van het Koninklijk Huis 18 juni 1970;
 eindrapport 29 maart 1971 (TK 1970-1971, 9 181)
 Zorgdrager: minister van Binnenlandse Zaken

32. Bijzondere commissie tot voorbereiding van de Grondwetsherziening

Instelling: 17 oktober 1967
 Opheffing: 19 april 1971, bij KB, Stcrt. 1971/81
 Taak: het voeren van overleg met de regering over grondwetsherzieningen.
 Als parlementaire 'tegenhanger' van de Staatscommissie Cals-Donner
 ingesteld.
 Samenstelling: voorzitter dr. ir. J.P. Mazure
 Zorgdrager: Eerste Kamer

33. Commissie belastingvrijdom Koninklijk Huis (Commissie Simons)

Instelling: ca. juni 1968 (TK 1968-1969, 8 683 nr. 5)
 Taak: het adviseren over de vraag of de thans in de Grondwet neergelegde regeling
 van vrijdom van personele lasten van het Koninklijk Huis ongewijzigd dient te
 worden gehandhaafd.
 Samenstelling: voorzitter: prof. mr. D. Simons
 leden: prof. mr. J. van der Hoeven
 drs. J.W. de Pous
 Rapport: 22 april 1969 (TK 1968-1969, 10 173)
 Zorgdrager: minister van Financiën

34. Commissie heroriëntatie overheidsvoorlichting (Commissie Biesheuvel)*

- Instelling: Beschikking van de minister-president, minister van Algemene Zaken, 13 september 1968, nr. 179612 KMP, Stcrt. 1968/182
- Taak: het adviseren van de regering over de maatschappelijke functie van de voorlichting van het rijk en over de openheid van de bestuursdienst. De commissie splitste zich op in 6 werkgroepen met deeltaken. Een redactiecommissie zorgde voor de finale afwerking. De commissie bereidde uitdrukkelijk geen grondwetswijziging voor.²⁰
- Samenstelling: voorzitter: mr. B.W. Biesheuvel (lid van de TK);
plv. voorzitter: mr. M. Vrolijk (lid van de TK);
secretaris: drs. G. Chr. Van Eck (hoofd afdeling Voorlichting van ministerie van Binnenlandse Zaken);
plv. secretaris: mr. R.J. van Stekelenburg (secretaris van de Voorlichtingsraad, en daarmee tevens referendaris van het Algemeen Secretariaat van de RVD)
- Rapporten: eindrapport *Openbaarheid Openbaar* 9 juni 1970
- Zorgdrager: minister van Algemene Zaken

35. Adviescommissie Afkoopregeling Aanspraken ex artikel 185 Grondwet (Commissie Verdam)

- Instelling: 7 juli 1970
- Taak: het adviseren over een wettelijke afkoopregeling voor de uitkeringen van het Rijk aan kerkgenootschappen op grond van artikel 185 van de Grondwet.
- Samenstelling: voorzitter: prof. mr. P.J. Verdam
- Zorgdrager: minister van Financiën

36. Interdepartementale werkgroep ter voorbereiding van de wetgeving over het recht tot betoging, het recht tot vergadering, het recht de godsdienst of levensovertuiging buiten gebouwen en besloten plaatsen te belijden, alsmede ter aanpassing van de wetgeving over de kerkgenootschappen (werkgroep Betogingen)*

- Instelling: 6 april 1977
- Opheffing: ca. 1984
- Taak: - het voorbereiden en aanpassen van de wetgeving over (in de nieuwe Grondwet op te nemen bepalingen over) het recht tot betoging, het recht tot vergadering, het recht de godsdienst of levensovertuiging buiten gebouwen en besloten plaatsen te belijden;
- het aanpassen van de Zondagswet en van de wetgeving over de kerkgenootschappen;
- het doen van onderzoek naar aanpassing van voorschriften over vertoningen in verband met het in de nieuwe Grondwet op te nemen artikel 1.7, derde lid (vrijheid van meningsuiting).
- Samenstelling: de ministers van Binnenlandse Zaken (Grondwetszaken, Binnenlands Bestuur en Openbare Orde en Veiligheid) en Justitie zijn in de werkgroep vertegenwoordigd.
- Zorgdrager: minister van Binnenlandse Zaken.

37. Voorlopige Adviescommissie Mensenrechten Buitenlands Beleid

Instelling: Stb. 1981/685, inwerkingtreding 20 april 1983
Opheffing: 20 juni 1984, Stb. 1984/311. Deze commissie werd opgevolgd door de adviescommissie Mensenrechten Buitenlands Beleid.
Taak: het adviseren van de minister van Buitenlandse Zaken of de beide Kamers van de Staten-Generaal over mensenrechten.
Zorgdrager: minister van Buitenlandse Zaken

38. Staatscommissie van advies inzake de relatie kiezers-beleidsvorming (Commissie Biesheuvel)

Instelling: KB van 17 mei 1982, Stcrt. 1982/104
Taak: het adviseren van de regering over de vraag op welke wijze de invloed van de kiezers op de beleidsvorming vergroot zou kunnen worden;
het adviseren van de regering over mogelijke wijzigingen van de grondwettelijke bepalingen inzake de benoeming van de burgemeesters en de commissarissen der Koningin.
Samenstelling: voorzitter: mr. B.W. Biesheuvel, tevens lid
vice-voorzitter: prof. mr. L. Prakke, tevens lid
secretaris: mr. J.A.B. Janus (eervol ontslag 1 september 1983)
mr. H.G. de Jong (benoemd 1 september 1983)
adjunct-secretarissen: mw. mr. H.M. Gautier-Stevens (benoemd 16 augustus 1982)
mr. R. Luchtenveld
mw. drs. L.G.A. Mischgofsky-Smit
mr. J.J. Stam (benoemd 26 september 1983)
mw. mr. E. Stolk (benoemd 22 januari 1983)
drs. C.J.W. Wilmer (benoemd 22 januari 1983)
Subcommissie: *referendum benoeming burgemeesters en commissarissen der Koningin*
Rapport: maart 1984, bevat deelrapporten:
I. Verbetering procedure kabinetsvorming binnen het bestaande grondwettelijk systeem (resultaat: geen voorstellen);
II. referendum en volksinitiatief (interim-rapport, resultaat: voorstellen t.b.v. meningsvorming);
III. wijziging grondwettelijke bepalingen inzake benoemingen van burgemeesters en commissarissen der Koningin (resultaat: wijzigingen niet wenselijk).
Zorgdrager: minister van Binnenlandse Zaken

39. Commissie wetgeving algemene regels van bestuursrecht (Commissie Scheltema)

Instelling: KB van 23 augustus 1983, Stb. 1983/417
Taak: het adviseren van de ministers van Justitie en Binnenlandse Zaken met betrekking tot de wettelijke regeling van bestuursrecht. De voorstellen van de commissie worden zoveel mogelijk gegoten in de vorm van ontwerp-wetsvoorstellen, voorzien van ontwerp-memories van toelichting.
Samenstelling: voorzitter: prof. mr. M. Scheltema
vice-voorzitter: prof. mr. P.J.J. van Buuren
secretarissen: mr. N. Verheij (Justitie)
mw. Mr. M.L. Haimé (Binnenlandse Zaken)
adjunct-secretaris: mr. T.C. Borman (Justitie)
mr. C. Riezenbos (Binnenlandse Zaken)
Zorgdrager: minister van Justitie

40. Adviescommissie Mensenrechten Buitenlands Beleid

- Instelling: 20 juni 1984, Stb. 1984/311; dit is de opvolger van de Voorlopige Adviescommissie Mensenrechten Buitenlands Beleid.
- Opheffing: 20 maart 1996, Stcrt. 1997/3. De commissie werd opgevolgd door de Voorlopige commissie van advies inzake de rechten van de mens.
- Taak: het adviseren van de minister van Buitenlandse Zaken of de beide Kamers van de Staten-Generaal over mensenrechten.
- Zorgdrager: minister van Buitenlandse Zaken

41. Commissie van advies inzake de criteria voor steunverlening aan kerkgenootschappen en andere genootschappen op geestelijke grondslag

- Instelling: ministerieel besluit van de minister-president, de minister van Algemene Zaken en de minister van Binnenlandse Zaken, 17 februari 1986, CW 86/U154
- Taak: het adviseren van de ministers van Algemene Zaken en van Binnenlandse Zaken over de criteria voor verlening van overheidssteun en -faciliteiten aan kerkgenootschappen en andere genootschappen in het bijzonder met betrekking tot de categoriale geestelijke verzorging en het onderhoud van gebouwen die deze genootschappen ten dienste staan.
- Samenstelling: voorzitter: prof. mr. E.M.H. Hirsch Ballin
vice-voorzitter: prof. mr. D. Simons
secretaris/adviserend lid: mr. K.J. Kraan (Binnenlandse Zaken)
adjunct-secretarissen: mr. M.M. den Boer (Binnenlandse Zaken)
mw. mr. P.M.S. van Wijlen
- Zorgdrager: minister van Binnenlandse Zaken

42. Bijzondere (kamer)commissie vraagpunten over de staatkundige, bestuurlijke en staatsrechtelijke vernieuwing (Commissie Deetman)

- Instelling: ca. 1990
- De commissie stelt op 26 november 1991 twee bijzondere commissies in, ter nadere uitwerking van in het rapport van de commissie genoemde en later door de Tweede Kamer vastgestelde vraagpunten op het terrein van staatkundige, bestuurlijke en staatsrechtelijke vernieuwing:

bijzondere commissie Vraagpunten Adviesorganen

- Instelling: 26 november 1991
- Taak: het onderzoeken van de rol van de externe adviesorganen.
- Samenstelling: voorzitter: drs. G de Jong
- Rapport: *Raad op Maat 1993*

bijzondere commissie onderzoek van de territoriale en functionele decentralisatie

- Instelling: 26 november 1991
- Samenstelling: voorzitter: F.L.A.J. Wolters.

Op 27 januari 1992 stelt 'Deetman' vier externe commissies in:

eerste externe commissie

- Taak: het onderzoeken van de vraagpunten van de fictie en werkelijkheid van de ministeriële verantwoordelijkheid, de zelfstandige bestuursorganen, managementcontracten en de relatie ambtenaren-parlement.
- Samenstelling: voorzitter: prof. mr. M. Scheltema
- Rapport *Steekhoudend ministerschap* (TK 1992-1993, 21 427, nr. 41)

tweede externe commissie (Commissie Vraagstukken rondom de relatie kiezers-gekozenen op landelijk niveau)

Taak: het onderzoeken van de vraagpunten van het kiesstelsel, de kabinetsformatie en de Eerste Kamer.

Samenstelling: voorzitter: drs. J. de Koning

Rapport: *Het bestel bijgesteld* (TK 1992-1993, 21 427, nr. 37)

derde externe commissie

Taak: het onderzoeken van de vraagpunten van de verkiezing danwel de benoemingsprocedure van burgemeesters.

Samenstelling: voorzitter: drs. E. van Thijn

Rapport: *De burgemeester ontketend* (TK 1992-1993, 21 427, nr. 35)

vierde externe commissie

Taak: het onderzoeken van de vraagpunten van de herindeling van de ministeries en de bezinning op overheidstaken ('Organisatie en Functioneren van de Rijksdienst').

Samenstelling: voorzitter: H. Wiegel

Rapport: *Naar kerndepartementen. Kiezen voor een hoogwaardige en flexibele rijksdienst* (TK 1992-1993, 21 427, nr. 52)

Zorgdrager voor de Commissie Deetman en de subcommissies:

Tweede Kamer

43. Ministeriële commissie staatsrechtelijke vernieuwing (Commissie Dijkstal)

Instelling: Instellingsregeling door de minister van Binnenlandse Zaken, 16 september 1994, Stcrt. 1994/189

Opheffing: onduidelijk; rond mei 1996 werd door de commissie een verzoek gedaan tot opheffing, in het archief kwamen echter in 1997 nog stukken binnen van deze commissie.

Taak: het adviseren van de minister van Binnenlandse Zaken over:
- handhaving van het beginsel van evenredigheid;
- mogelijkheden om de directe invloed van de burgers op de politieke machtsvorming en politieke besluitvorming op belangrijke punten te vergroten;
- mogelijkheden voor benoeming van wethouders door de gemeenteraad die niet uit zijn midden afkomstig zijn.

Zorgdrager: minister van Binnenlandse Zaken

44. Voorlopige commissie van advies inzake de rechten van de mens

Instelling: 20 maart 1996, Stcrt. 1997/3; Deze commissie is de opvolger van de Adviescommissie Mensenrechten Buitenlands Beleid.

Taak: het adviseren van de minister van Buitenlandse Zaken of de beide Kamers van de Staten-Generaal over mensenrechten.

Zorgdrager: minister van Buitenlandse Zaken

Overige actoren

Deze actoren zijn alfabetisch gerangschikt.

45. Burgemeester en wethouders: zie context § 11.2*

46. Burgemeester en wethouders van Den Haag: zie context § 11.2*

- 47. Centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van gemeenteraden: zie § 11.2***
- 48. Centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van provinciale staten: zie § 11.2**
- 49. Commissaris van de Koningin**
 Taak: het verzamelen van kandidatenlijsten voor de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer.
- 50. Eerste Kamer der Staten-Generaal**
 Taak: het vernietigen van processen-verbaal van stembureaus.
- 51. Europese Parlement***
 Taak: het stellen van regels voor eenvormige verkiezingsprocedure voor de rechtstreekse verkiezing van de leden van het Europese Parlement; het afsluiten van verdragen.
- 52. Gedeputeerde staten**
 Taak: het beslissen in beroep tegen beschikkingen van een gemeentebestuur inzake bouw of ingebruikneming van een kerkgebouw; het al dan niet goedkeuren van besluiten van een gemeentebestuur (bijvoorbeeld inzake verkiezingen of schorsing gemeenteraadslid); het ontvangen of terugbetalen van waarborgsommen voor provinciale staten-verkiezingen.
- 53. Gemeenteraad: zie context § 11.2 en § 11.5***
 Taak: het nader onderverdelen van kieskringen; het vernietigen van processen-verbaal van stembureaus.
- 54. Gouverneur van de Nederlandse Antillen***
 Taak: het doorsluizen van verzoekschriften tot registratie van kiesgerechtigdheid van niet-ingezetenen Nederlanders naar burgemeester en wethouders van 's-Gravenhage.
- 55. Gouverneur van Aruba***
 Taak: zie Gouverneur van de Nederlandse Antillen.
- 56. Hoge Raad**
 Taak: het op verzoek beschikken tot cassatie van einduitspraak kantonrechter inzake verbetering kiezersregister; het schorsen of ontslaan van een lid van de Algemene Rekenkamer.
- 57. Hoofd van een consulaire post***
 Taak: zie Gouverneur van de Nederlandse Antillen.
- 58. Hoofdstembureau: zie context § 11.2***

59. Nederlandse centrale organisatie voor toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek (TNO)*

Instelling: Wet tot regeling van het toegepast-natuurwetenschappelijk onderzoek, 30 oktober 1930, Stb. 1930/416
Taak: het keuren van stemmachines.
Zorgdrager: Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

60. Ontvanger der directe belastingen

Instelling: 12 maart 1963, Stb. 1963/73
Opheffing: 10 maart 1981, Stb. 1981/126
Taak: het ontvangen of terugbetalen van waarborgsommen betreffende de kandidatenlijsten.
Zorgdrager: minister van Financiën.

61. Provinciale griffie: zie context § 11.2

Taak: het ontvangen of terugbetalen van waarborgsommen van de registratie van politieke groepering.

62. Provinciale staten

Taak: het nader onderverdelen kieskringen;
het vernietigen van processen-verbaal van stembureaus;
het kiezen van leden van de Eerste Kamer.

63. Rechtbank

Taak: het ontzetten uit het kiesrecht. Is beroepinstantie in allerhande kiesrechtenaangelegenheden, zoals correctie kiezersregister.

64. Rijksinspectie der registratie en successie

Instelling: 13 juli 1951, Stb. 1951/290
Opheffing: 12 maart 1963, Stb. 1963/73
Taak: het ontvangen of terugbetalen van waarborgsommen betreffende de kandidatenlijsten.
Zorgdrager: minister van Financiën.

65. Stichting Interkerkelijke Belangenbehartiging Afkoop (SIBA)

Instelling: 1982, Memorie van Toelichting, TK 1982-1983, 17 642, nr. 3
Taak: het op aanvraag toelaten tot de overeenkomst van die kerkgenootschappen welke geacht kunnen worden uit de thans rechthebbende kerken in de zin van additioneel artikel X van de Grondwet te zijn voortgekomen;
het vaststellen van een sleutel voor de verdeling van de afkoopsom over de kerkgenootschappen.

66. Geschillencommissie van de Stichting Interkerkelijke Belangenbehartiging Afkoop (SIBA)

Instelling: 1984
Taak: het beslechten van geschillen tussen de SIBA en kerkgenootschappen omtrent de toepassing van de overeenkomst van 18 mei 1981.

67. Stembureau: zie context § 11.2*

68. Tweede Kamer der Staten-Generaal

Taak: het vernietigen van processen-verbaal van stembureaus;
houdt zich bezig met benoemingszaken, onder andere de benoeming van de nationale ombudsman en de voorzitter van de Tweede Kamer;
het goedkeuren van verdragen;
het behandelen van voorstellen van wet (inzake constitutionele aangelegenheden).

§ 2.5 *Handelingen van algemene aard*

1.
handeling   het voorbereiden, mede-vaststellen, coördineren en evalueren van het beleid betreffende constitutionele zaken
actor   minister van Binnenlandse Zaken
product   beleidsnota's, beleidsnotities, rapporten, adviezen en evaluaties
periode   1945-
opmerkingen   dit omvat mede overleg met de vaste commissies van de Tweede Kamer

2.
handeling   het adviseren van overheidsorganen en -instellingen en (leden van) de ministerraad over de interpretatie en uitvoering van de Grondwet en zaken die aan de Grondwet raken
actor   minister van Binnenlandse Zaken
product   adviezen
bron   Van Poelgeest, 5 juli 2000
periode   1945-

3.
handeling   het opstellen van periodieke verslagen met betrekking tot constitutionele zaken
actor   minister van Binnenlandse Zaken
product   series jaarverslagen, kwartaalverslagen, maandverslagen
periode   1945-

4.
handeling   het voorbereiden van, deelnemen aan en rapporteren over de vergaderingen van nationale en internationale commissies, werkgroepen, advies- en overlegorganen op het beleidsterrein constitutionele zaken, waarvan het voorzitterschap en/of het secretariaat bij Binnenlandse Zaken berust
actor   minister van Binnenlandse Zaken
periode   1945-

5.
handeling   het voorbereiden van, deelnemen aan en rapporteren over de vergaderingen van nationale en internationale commissies, werkgroepen, advies- en overlegorganen op het beleidsterrein constitutionele zaken, waarvan het voorzitterschap en/of het secretariaat niet bij Binnenlandse Zaken berust
actor   minister van Binnenlandse Zaken
periode   1945-

6.
handeling het mede-voorbereiden van internationale regelingen, internationale overeenkomsten en bilaterale verdragen betreffende constitutionele zaken en het presenteren van Nederlandse standpunten in intergouvernementele organisaties
actor minister van Binnenlandse Zaken
product onder andere:
Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM), Trb. 1951/154
Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten (IVBPR), Trb. 1978/177
periode 1945-
7.
handeling het instellen, wijzigen en opheffen van een organisatie-eenheid op het terrein van constitutionele zaken
actor minister van Binnenlandse Zaken
product onder andere:
instellingsbeschikking Grondwetszaken, 25 november 1963, nr. 1917
instellingsbeschikking minister van Binnenlandse Zaken, 31 januari 1980, nr. CF80/U1
beschikking minister van Binnenlandse Zaken, 17 maart 1988, nr. CW88/N38, Stcrt. 1988/63
beschikking minister van Binnenlandse Zaken, 23 mei 1996, Stcrt. 1996/102
periode 1945-
8.
handeling het ontwikkelen en handhaven van het adviesstelsel zoals vastgelegd in de Kaderwet adviescolleges en het bewaken van de samenhang tussen adviestaken van de afzonderlijke adviescolleges
actor minister van Binnenlandse Zaken
product Aanwijzingen inzake externe adviesorganen en inzake interdepartementale commissies, 11 maart 1987, Stcrt. 1987/67
bron memorie van toelichting Kaderwet adviescolleges, TK 1995-1996, 24 503
periode 1985-1987
9.
handeling het voordragen van een wet tot het instellen van een adviescollege t.a.v. de inrichting en het functioneren van de overheid met bijzondere aandacht voor de uitgangspunten van de democratische rechtsstaat
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Kaderwet adviescolleges, 3 juli 1996, Stb. 1996/378, art. 4
product Wet op de Raad voor het openbaar bestuur, Stb. 1996/623
periode 1996-
10.
handeling het adviseren van de minister van Binnenlandse Zaken omtrent de hoofdpunten van de inrichting en werking van het binnenlands bestuur
actor Raad voor het binnenlands bestuur
grondslag Wet Raad voor het binnenlands bestuur, 12 maart 1986, Stb. 1986/104
periode 1986-1996

11.
handeling het adviseren van de Tweede Kamer over de in de Tweede Kamer aanhangig
gemaakte initiatiefwetsvoorstellen inzake het binnenlands bestuur
actor Raad voor het binnenlands bestuur
grondslag Wet Raad voor het binnenlands bestuur, 12 maart 1986, Stb. 1986/104
periode 1986-1996
12.
handeling het adviseren van de regering en de Eerste en de Tweede Kamer over de inrichting en
het functioneren van de overheid met bijzondere aandacht voor de uitgangspunten van
de democratische rechtsstaat
actor Raad voor het openbaar bestuur
grondslag Wet op de Raad voor het openbaar bestuur, 19 december 1996, Stb. 1996/623
periode 1997-
opmerkingen De Raad voor het openbaar bestuur neemt bovendien deels de rol over van de
Kiesraad. Zie § 11.7.
Taak en handelingen van de Raad voor het openbaar bestuur zullen verder worden
uitgewerkt in RIO's op te stellen door het ministerie van Binnenlandse Zaken over de
organisatie van de rijksoverheid en over de decentrale overheden.
13.
handeling het adviseren van de regering en de Eerste en Tweede Kamer over de interpretatie van
de grondwettelijke verplichting van de regering om de Staten-Generaal te informeren
actor minister van Binnenlandse Zaken
bron L. van Poelgeest
product nota's
periode 1945-
opmerkingen Deze verplichting is vervat in artikel 68 van de Grondwet
14.
handeling het beantwoorden van Kamervragen en het anderszins informeren van leden van of
commissies uit de Kamers der Staten-Generaal betreffende constitutionele zaken
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/46/48, art. 97;
Grondwet 1953/56/63/72, art. 104;
Grondwet 1983/87/95, art. 68
periode 1945-

15.
handeling het mede-instellen of mede-voordragen tot instelling bij KB van een (staats-)commissie inzake constitutionele zaken
actor minister van Binnenlandse Zaken
product onder andere:
KB 22 februari 1946, nr. 36, Stcrt. 1946/42 (Commissie Beel)
KB 29 september 1947, Stcrt. 1947/192 (Commissie Beel)
KB 17 april 1950, nr. 25, Stcrt. 1950/79 (Commissie Van Schaik)
KB 23 januari 1953, nr. 20 (Commissie Teulings)
KB 26 augustus 1967, nr. 1, Stcrt. 1967/170 (Commissie Cals-Donner)
KB 17 mei 1982, nr. 85, Stcrt. 1982/104 (Commissie Biesheuvel)
KB 23 augustus 1983, Stcrt. 1983/417 (Commissie Scheltema)
KB 16 september 1994, Stcrt. 1994/189 (Commissie Dijkstal)
periode 1945-
opmerkingen Zie voor beschrijvingen van de verschillende commissies § 2.4 actoren.
16.
handeling het samenstellen of voordragen tot samenstelling bij KB van een (staats-)commissie inzake constitutionele zaken
actor minister van Binnenlandse Zaken
periode 1945-
opmerkingen Zie voor beschrijvingen van de verschillende commissies § 2.4 actoren.
17.
handeling het mede-voorbereiden van, deelnemen aan, en rapporteren over (inter)nationale congressen, symposia, workshops etc. over de constitutie en constitutionele aangelegenheden
actor minister van Binnenlandse Zaken
periode 1945-
18.
handeling het verstrekken van informatie aan individuele burgers, bedrijven en instellingen en overheidsorganen betreffende constitutionele zaken
actor minister van Binnenlandse Zaken
periode 1945-
19.
handeling het informeren van de Commissie voor de Verzoekschriften en andere tot onderzoeken van klachten bevoegde commissies uit de Kamers der Staten-Generaal en de Nationale Ombudsman naar aanleiding van klachten over de uitvoering of de gevolgen van het beleid betreffende constitutionele zaken
actor minister van Binnenlandse Zaken
periode 1945-
opmerkingen Zie voor specifieke handelingen van de Ombudsman het RIO *Behoorlijk behandeld* (PIVOT-rapport nr. 56).
20.
handeling het behandelen van bezwaarschriften en voeren van verweer in beroepsprocedures
actor minister van Binnenlandse Zaken
bron Wet AROB, art. 11 en verder
periode 1945-

21.
handeling het vaststellen van de opdracht voor en het eindproduct van (wetenschappelijk) onderzoek betreffende constitutionele zaken
actor minister van Binnenlandse Zaken
product opdrachtbrieven, onderzoeksrapporten
periode 1945-
22.
handeling het begeleiden en uitvoeren van (wetenschappelijk) onderzoek betreffende constitutionele zaken
actor minister van Binnenlandse Zaken
periode 1945-
23.
handeling het voorbereiden en vaststellen van regelingen voor het verstrekken van subsidies aan personen, bedrijven en instellingen die actief zijn ten aanzien van constitutionele zaken
actor minister van Binnenlandse Zaken
product onder andere:
Subsidieregeling voor politiek-wetenschappelijke instituten, Stcrt. 1994/252
Tijdelijke subsidieregeling voor politieke jongerenorganisaties, Stcrt. 1996/53
Tijdelijke aanvullende subsidieregeling voor politieke vormings- en scholingsactiviteiten en politiek-wetenschappelijke instituten, Stcrt. 1997/8
Subsidieregeling Algemene Vorming en Scholing Politiek Kader in Midden- en Oost-Europa 1993-1996, Stcrt. 1993/34
periode 1945-
24.
handeling het verstrekken van de maximale subsidies aan personen, bedrijven en instellingen die actief zijn ten aanzien van constitutionele zaken
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag onder andere:
Subsidieregeling voor politiek-wetenschappelijke instituten, Stcrt. 1994/252
Tijdelijke subsidieregeling voor politieke jongerenorganisaties, Stcrt. 1996/53
Tijdelijke aanvullende subsidieregeling voor politieke vormings- en scholingsactiviteiten en politiek-wetenschappelijke instituten, Stcrt. 1997/8
Subsidieregeling Algemene Vorming en Scholing Politiek Kader in Midden- en Oost-Europa 1993-1996, Stcrt. 1993/34
periode 1945-

25.
handeling het verstrekken van subsidies lager dan het wettelijk vastgestelde maximum aan personen, bedrijven en instellingen die actief zijn ten aanzien van constitutionele zaken
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag onder andere:
Subsidieregeling voor politiek-wetenschappelijke instituten, Stcrt. 1994/252
Tijdelijke subsidieregeling voor politieke jongerenorganisaties, Stcrt. 1996/53
Tijdelijke aanvullende subsidieregeling voor politieke vormings- en scholingsactiviteiten en politiek-wetenschappelijke instituten, Stcrt. 1997/8
Subsidieregeling Algemene Vorming en Scholing Politiek Kader in Midden- en Oost-Europa 1993-1996, Stcrt. 1993/34
periode 1945-
26.
handeling het toetsen van bestuur en wet- en regelgeving aan de Grondwet en aan verdragsbepalingen met constitutionele aspecten
actor minister van Binnenlandse Zaken
bron Aanwijzing voor de regelgeving nr. 254, lid 2, Stcrt. 1992/230
periode 1945-
27.
handeling het mede-voorbereiden van wet- en regelgeving op het beleidsterrein constitutionele zaken
actor minister van Binnenlandse Zaken
bron L. van Poelgeest
periode 1945-

Hoofdstuk 3. Grondrechten

Tussen 1848 en 1983 is er op het vlak van de grondrechten weinig veranderd in de Nederlandse Grondwet. In elk geval golden de gelijke benoembaarheid van Nederlanders in de openbare dienst, de gelijkheid voor de wet, de vrijheid van godsdienst en drukpers, de eenheid van strafrechtspraak, het petitierecht, waarborg tegen onteigening, het huisrecht, de zorg voor het onderwijs, de zorg voor het armbestuur en de opvoeding van armlastige kinderen al sinds 1814/15 en de vrijheid van onderwijs en vereniging en vergadering en de onschendbaarheid van het briefgeheim sinds 1848. De liberale staatsopvatting van de negentiende eeuw wordt weerspiegeld in de overduidelijke nadruk op de vrijheidsrechten.

Behalve de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs in 1917 en de wijziging van de financiële verhouding tussen kerk en staat in 1972, zijn er pas in de Grondwet van 1983 nieuwe grondrechten opgenomen. De Grondwet 1983 kent een apart hoofdstuk Grondrechten. Vergeleken met de oude Grondwettekst werden toen toegevoegd: vrijheid van meningsuiting, recht op betoging, recht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer, recht op lichamelijke integriteit, habeas corpus beginsel (het recht om niet zomaar van je vrijheid te worden beroofd) en het nulla poena beginsel (geen straf zonder daaraan voorafgaande strafrechtelijke bepaling). Het hoofdstuk opent met het gelijkheidsbeginsel.

De ontwikkeling van het denken over grondrechten is in Nederland na 1945 in sterke mate bepaald door internationale organisaties. Op 10 december 1948 proclameerde de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Dit is te beschouwen als codificatie van een stuk gewoonterecht.

De Raad van Europa kwam in 1950 in Rome tot sluiting van een internationaal bindende regeling in het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM). Dit verdrag geldt sinds 1954 ook voor Nederland. In de loop van de jaren is het Verdrag uitgebreid met procedurele en materiële protocollen.²¹ Aan de in het EVRM neergelegde grondrechten mogen in de aangesloten landen geen andere beperkingen worden opgelegd dan in het verdrag, respectievelijk de protocollen, zijn voorzien.

Als complement van het EVRM is in 1961 door de leden van de Raad van Europa het Europees Sociaal Handvest gesloten, dat voor Nederland in 1980 in werking is getreden.

Daarnaast zijn door de Algemene Vergadering van de VN in 1966 het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten (IVBPR) en het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten (IVESCR) aanvaard. Beiden zijn te beschouwen als uitwerkingen van de Universele Verklaring en zijn voor Nederland sinds 1979 van kracht.

De internationale verdragen op het gebied van de mensenrechten hebben Nederland ook in de richting van acceptatie van sociale grondrechten naast de klassieke vrijheids- en gelijkheidsrechten geleid. Uiteindelijk zijn deze in 1983 opgenomen in de Grondwet in de artikelen 18-23. De Memorie van Toelichting formuleert de betekenis van de sociale grondrechten als volgt: “dat door hun opneming in de Grondwet (de) reeds bestaande wetgeving op een bijzondere wijze tegen eventuele intrekking wordt beschermd. Vervolgens betekent het opnemen van sociale grondrechten in de Grondwet het scheppen van een plicht voor de overheid zodanige voorzieningen te treffen, dat de maatschappelijke werkelijkheid zoveel mogelijk in overeenstemming is met hetgeen de sociale grondrechten beogen aan de burger te verzekeren(...)”.²²

Niet alleen de internationale verdragen en supranationale regelgeving zelf hebben de Nederlandse kijk op grondrechten veranderd, ook (vooral) de stelsels van toezicht die daaromheen zijn ontstaan, hebben veranderingen afgedwongen.

Het IVBPR kent een Comité van onafhankelijke deskundigen dat op basis van het zogenaamde Optional Protocol klachten van burgers tegen staten inzake schending van het verdrag behandelt. Daarnaast kent het IVBPR een statenklachtrecht. Uitspraken van het Comité zijn niet bindend.

Ook het EVRM kent statenklachtrecht en individueel klachtrecht, voor de behandeling waarvan de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens en het Europese Hof voor de Rechten van de Mens zijn ingesteld. De beslissingen van het Hof zijn bindend voor de staat die partij is bij de uitspraak.

Vooraf van het individueel klachtenrecht bij Commissie en Hof is veel gebruik gemaakt. Uitspraken in deze kwesties hebben de Nederlandse wetgever meer dan eens genoopt tot maatregelen (bijvoorbeeld de Tijdelijke Wet Kroongeschillen, de Algemene wet bestuursrecht en de Wet gelijke behandeling).

28.

handeling het instellen van een commissie op het terrein van de mensenrechten
actor minister van Buitenlandse Zaken
product Instellingsregeling (Voorlopige) Adviescommissie Mensenrechten Buitenlands Beleid, 27 oktober 1981, Stb. 1981/685 inwerkingtreding 20 april 1983 (voorlopige commissie), 20 juni 1984, Stb. 1984/311 (definitieve adviescommissie)
Instellingsregeling van de Voorlopige commissie van advies inzake de rechten van de mens, Stcrt. 1997/3
periode 1945-

29.

handeling het adviseren van de minister van Buitenlandse Zaken of de beide Kamers van de Staten-Generaal inzake mensenrechten
actor Voorlopige Adviescommissie Mensenrechten Buitenlands Beleid
grondslag Instellingsbesluit Voorlopige Adviescommissie Mensenrechten Buitenlands Beleid, 27 oktober 1981, Stb. 1981/685, inwerkingtreding 20 april 1983
periode 1983-1984

30.

handeling het adviseren van de minister van Buitenlandse Zaken of de beide Kamers van de Staten-Generaal inzake mensenrechten
actor Adviescommissie Mensenrechten Buitenlands Beleid
grondslag Wet adviescommissie mensenrechten buitenlandse beleid, Stb. 1984/311
periode 1984-1996

31.

handeling het adviseren van de minister van Buitenlandse Zaken of de beide Kamers van de Staten-Generaal inzake mensenrechten
actor Voorlopige commissie van advies inzake de rechten van de mens
grondslag Instellingsregeling van de Voorlopige commissie van advies inzake de rechten van de mens, 20 december 1996, Stcrt. 1997/3
periode 1997-

§ 3.1 Gelijke behandeling

In de eerste zin van artikel 1 van de Grondwet is het gelijkheidsbeginsel opgenomen. Hierin ligt een opdracht aan de wetgever, het bestuur en de rechter om bij het stellen van regels of het doen nemen van beslissingen in concrete gevallen alleen ter zake doende en gerechtvaardigde verschillen van de zich voordoende gevallen in aanmerking te nemen. De tweede zin bepaalt dat discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook niet is toegestaan.

Enkele belangrijke wetten op het gebied van de gelijke behandeling worden hieronder opgenoemd. In 1975 werd een wet uitgevaardigd die gericht was op gelijk betaling aan mannen en vrouwen, de Wet

gelijk loon voor vrouwen en mannen. In 1980 kwam daar de Wet gelijke behandeling van mannen en vrouwen in de burgerlijke openbare dienst bij. Deze wet was een aanpassing van de Nederlandse wetgeving aan de richtlijn van de Raad van de Europese Gemeenschappen van 10 februari 1975. In 1989 vond een herziening plaats van de wetgeving inzake gelijke behandeling van mannen en vrouwen. De Wet gelijke behandeling van mannen en vrouwen werd zodanig gewijzigd dat de verschillende wetten die er bestonden op het terrein van gelijke behandeling mannen en vrouwen in die wet konden worden onder gebracht.

Op 1 september 1994 werd de Algemene wet gelijke behandeling van kracht. Deze wet verbiedt niet alleen het maken van onderscheid tussen mannen en vrouwen, maar ook het maken van onderscheid tussen personen op basis van godsdienst, levensovertuiging, ras, nationaliteit, hetero- of homoseksuele gerichtheid of burgerlijke staat.

32.

handeling het voordragen van een wet over non-discriminatie naar ras en geslacht
 actor minister van Binnenlandse Zaken
 bron Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 4;
 Grondwet 1983/1987/1995, art. 1
 producten onder andere:
 Wet gelijke behandeling mannen en vrouwen in de burgerlijke openbare dienst, Stb.1980/384
 Wet aanpassing overheidspensioenregelingen aan de invoering van gelijke behandeling van mannen en vrouwen in de AOW (vervallen), Stb. 1985/228
 Algemene wet gelijke behandeling, Stb. 1994/230
 periode 1945-
 opmerkingen Internationale verdragen en EG-richtlijnen (bijvoorbeeld 10 februari 1975 en 9 februari 1976) vormen feitelijk de grondslagen van dit grondrecht.

33.

handeling het voordragen van een wet over non-discriminatie naar ras en geslacht
 actor minister van Justitie
 grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 4;
 Grondwet 1983/1987/1995, art. 1
 product Wet gelijke behandeling van mannen en vrouwen, Stb. 1980/86
 Algemene wet gelijke behandeling, Stb. 1994/230
 periode 1945-

34.

handeling het voordragen van een wet over non-discriminatie naar ras en geslacht
 actor minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
 grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 4;
 Grondwet 1983/1987/1995, art. 1
 product onder andere:
 Wet gelijk loon voor vrouwen en mannen, Stb. 1975/129
 Wijzigingswet Pensioen- en spaarfondsenwet, Stb. 1991/445
 Algemene wet gelijke behandeling, Stb. 1994/230
 periode 1945-
 opmerkingen Zie voor de handelingen en producten van de wet gelijk loon voor vrouwen en mannen het nog te verschijnen RIO op het beleidsterrein Emancipatiezaken. De handelingen en producten van de Pensioen- en spaarfondsenwet zijn meegenomen in *Verstreckende zekerheid. Een institutioneel onderzoek op het beleidsterrein sociale zekerheid ten aanzien van de sociale verzekeringen, 1940-1997* (Concept februari 1999).

35.

handeling	het voordragen van een wet over non-discriminatie naar ras en geslacht
actor	minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
grondslag	Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 4; Grondwet 1983/1987/1995, art. 1
product	onder andere: Wet gelijke behandeling mannen en vrouwen in de voormalige bejaardenziekenfonds-verzekering, Stb. 1988/250 Wijzigingswet Wet uitkeringen vervolgingslachtoffers 1940-1945, Stb. 1991/620 Algemene wet gelijke behandeling, Stb. 1994/230
periode	1945-
opmerkingen	De Wet gelijke behandeling mannen en vrouwen in de voormalige bejaardenziekenfonds-verzekering wordt meegenomen in een institutioneel onderzoek bij het ministerie van VWS. De Wijzigingswet Wet uitkeringen vervolgingslachtoffers 1940-1945 zal worden beschreven in de aanvulling op het RIO nr. 3 <i>Oorlog duurt een leven lang. Een onderzoek naar instituties en wet- en regelgeving inzake de oorlogsgetroffenen, 1945-1990</i> (Den Haag 1993).

36.

handeling	het voordragen van een wet over non-discriminatie naar ras en geslacht
actor	minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
grondslag	Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 4; Grondwet 1983/1987/1995, art. 1
product	onder andere: Algemene wet gelijke behandeling, Stb. 1994/230
periode	1945-

§ 3.2   *Nederlanderschap en vreemdelingschap*

In de eerste twee leden van artikel 2 van de Grondwet is opgenomen dat de wet regelt wie Nederlander is en dat de wet de toelating en uitzetting van vreemdelingen regelt. Volgens het derde lid zal de uitlevering van zowel vreemdelingen als Nederlanders aan andere staten alleen krachtens verdrag kunnen geschieden. In het vierde lid staat dat ieder het recht heeft het land te verlaten. Slechts bij wet kunnen hierop uitzonderingen worden gemaakt.

37.

handeling	het voordragen van een wet of een AMvB over Nederlandschap
actor	minister van Justitie
grondslag	Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 6; Grondwet 1983/1987/1995, art. 2.1
product	onder andere: Wet op het Nederlandschap en het ingezetenschap, Stb. 1892/268 Wet op het Nederlands onderdaanschap van niet-Nederlanders, Stb. 1910/55 Wet houdende voorziening ter wegneming van staatloosheid, Stb. 1953/363 Rijkswet op het Nederlandschap, Stb. 1984/628
periode	1945-
opmerkingen	De producten van deze handeling zijn uitgewerkt in het RIO nr. 11 <i>Nationaliteiten. Een onderzoek naar actoren en handelingen op het terrein van de nationaliteitsaangelegenheden</i> (Den Haag 1994).

- 38.
- handeling het voordragen van een wet of een AMvB over toelating en uitzetting van vreemdelingen
- actor minister van Justitie
- grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 4.2;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 2.2
- product Vreemdelingenwet, Stb. 1849/38
Vreemdelingenwet, Stb. 1965/40
Besluit tot uitvoering van de Vreemdelingenwet, Stb. 1966/387
- periode 1945-
- opmerkingen Zie ook het RIO *De toelating van vreemdelingen* (PIVOT-rapport nr. 23).
- 39.
- handeling het voordragen van een wet over uitlevering
- actor minister van Justitie
- grondslag Grondwet 1938/1948/1953/1956/1963/1972, art. 4.2;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 2.3
- product onder andere:
Wet tot regeling der algemene voorwaarden op welke, ten aanzien van de uitlevering van vreemdelingen, verdragen met vreemde mogendheden kunnen worden gesloten, Stb. 1875/66
Wet tot overlevering inzake oorlogsmisdrijven, Stb. 1954/215
Uitleveringswet, Stb. 1967/139
Goedkeuringswet Europees Verdrag betreffende uitlevering, Stb. 1967/141
Goedkeuringswet Verdrag tussen Koninkrijk der Nederlanden en Australië inzake uitlevering, Stb. 1987/357
Goedkeuringswet Verdrag tussen Koninkrijk der Nederlanden en Canada inzake uitlevering, Stb. 1991/298
- periode 1945-
- opmerkingen Zie nog te verschijnen RIO op het desbetreffende beleidsterrein.
- 40.
- handeling het voordragen van een wet die het recht het land te verlaten beperkt
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 2.4
- product Interim-wet paspoorten, Stb. 1988/35
Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten, Stb. 1988/635
Paspoortwet, Stb. 1991/498
- periode 1983-
- opmerkingen Zie ook het RIO *De toelating van vreemdelingen* (PIVOT-rapport nr. 23).

§ 3.3 *Benoembaarheid in openbare dienst*

Elke Nederlander heeft recht op gelijke benoembaarheid in openbare dienst. De term ‘openbare dienst’ heeft betrekking op alle openbare en andere publieke organen en instanties.

41.

handeling	het voordragen van een wet over het benoemen van vreemdelingen in openbare dienst
actor	minister van Buitenlandse Zaken
grondslag	Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 5
product	Wet van 14 juli 1858, regelende de benoembaarheid van vreemdelingen in landsbedieningen, Stb. 1858/46
periode	1945-1988
opmerkingen	Artikel 3 van de Grondwet 1983/1987 schrijft geen regeling bij wet meer voor t.a.v. de benoembaarheid van vreemdelingen. Het positief geformuleerde deel van dit grondrecht (benoembaarheid op gelijke voet voor Nederlanders) kent geen product en bevat daarom ook geen handeling.

42.

handeling	het voordragen van een wet tot intrekken van de wet over het benoemen van vreemdelingen in openbare dienst
actor	minister van Binnenlandse Zaken
grondslag	Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 5
product	Intrekkingwet van 20 april 1988, Stb. 1988/231
periode	1945-1988

§ 3.4 *Kiesrecht*

Het kiesrecht is een belangrijk democratisch participatierecht. Het geeft de burgers periodiek de gelegenheid invloed uit te oefenen op de samenstelling van de vertegenwoordigende organen en geeft hen het recht zich tot lid van die organen te laten verkiezen. Door het algemeen en gelijk kiesrecht wordt in de democratische rechtsstaat aan een wezenlijk zeggenschapsrecht vorm en inhoud gegeven. De ontwikkeling van het kiesrecht tot een erkend nationaal grondrecht is moeizaam en langdurig geweest. De Kieswet van Van Houten uit 1896²³ hanteerde als criteria voor kiesgerechtigdheid nog ‘kenmerken van geschiktheid en welstand’.

Tijdens de eerste wereldoorlog kwam het algemeen kiesrecht snel dichterbij. Het kabinet Cort van der Linden nam eerst de noodzakelijke Grondwetsherziening ter hand. In 1917 werd de grondwettelijke mogelijkheid geschapen voor algemeen (actief en passief) mannenkiesrecht (zij het bij een uitgebreid uitsluitingsregime), algemeen passief vrouwenkiesrecht, regeling bij wet van algemeen actief vrouwenkiesrecht, opkomstplicht en evenredige vertegenwoordiging. Daarna onderging de Kieswet 1896 nog een groot aantal wijzigingen. In 1919 werd bij wet verwerkelijkt dat vrouwen zowel actief als passief kiesrecht kregen²⁴. Vervolgens werd in 1922 het algemeen kiesrecht voor vrouwen ook grondwettelijk gegarandeerd.

In 1951 werd de Kieswet 1896 vervangen: de oude wet had in de loop van de jaren zoveel wijzigingen ondergaan dat de behoefte aan unificatie en opschoning groot was.

De nieuwe Kieswet die op 1 november 1951 in werking trad, voorzag in slechts enkele inhoudelijke vernieuwingen: de instelling van de Kiesraad, de vervanging van de kiezerslijst door het kiezersregister, verdubbeling van de waarborgsommen en herziening van de volmachtregeling.

Herzieningen van de Kieswet 1951 kwamen sinds de zestiger jaren veelvuldig voor. In 1965 werd de kiesgerechtigde leeftijd verlaagd van 23 tot 21 jaar. Een verdere verlaging tot 18 jaar werd in 1972²⁵ in de Kieswet vastgelegd. In 1977 werd het kiesrecht aan ambtenaren in het buitenland toegekend.

In de herziene Grondwet van 1983 kreeg het kiesrecht eindelijk een nationaal grondrechtelijke status. Artikel 4 schrijft regeling bij wet voor van het actief en passief kiesrecht voor de ‘algemeen vertegenwoordigende organen’. Tot deze algemeen vertegenwoordigende organen behoren volgens de toelichting²⁶ de beide Kamers der Staten-Generaal, de provinciale staten, de gemeenteraden en de met deze organen qua taken en bevoegdheden in belangrijke mate overeenkomende organen.²⁷ Vóór 1983 kon die grondrechtelijke status eigenlijk alleen worden afgeleid uit internationaal-rechtelijke documenten als het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM) en het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten (IVBPR).

Een nieuwe Kieswet verscheen in 1989, maar ook deze vernieuwing was niet veel meer dan een technische en redactionele herziening, noodzakelijk vanwege de vele tientallen wijzigingen die de Kieswet 1951 inmiddels had ondergaan.

Eind jaren '80, begin jaren '90 was herziening van het kiesrecht met het oog op verbetering van de relatie tussen kiezer en gekozene veelvuldig het onderwerp van studie. Tot wezenlijke wijzigingen kwam het echter niet.

In januari 1993 werden de bepalingen betreffende de verkiezingen voor het Europese Parlement in de Kieswet 1989 geïntegreerd.²⁸ In 1989 was integratie ook al aan de orde geweest maar om vooral praktische redenen achterwege gelaten, mede op advies van de Kiesraad.²⁹ De Vaste commissie van de Tweede Kamer voor Binnenlandse Zaken bleef echter aandringen op integratie, vooral omdat dan alle in Nederland geldende bepalingen betreffende verkiezingen voor algemeen vertegenwoordigende lichamen in één wet te vinden zouden zijn. Zonder grote inhoudelijke wijzigingen werd daarom de procedure voor de Europese Verkiezingen in 1993 in de Kieswet opgenomen.

In 1996 en 1997 kwamen vele wijzigingen van de Kieswet en het Kiesbesluit voor:

- het kiesrecht voor onderdanen van andere lidstaten van de Europese Unie die in Nederland wonen: zij hebben onder dezelfde voorwaarden kiesrecht voor de gemeenteraadsverkiezingen als Nederlandse ingezetenen;
- de kandidaatstelling: dit gaat o.a. over het verhogen van het aantal ondersteuningsverklaringen voor de inlevering van kandidatenlijsten. Bij Tweede Kamerverkiezingen, verkiezingen voor het Europese Parlement en de provinciale statenverkiezingen bedraagt het aantal nu 30 per lijst. Voor de gemeenteraadsverkiezingen bedraagt dit in geval van een gemeenteraad met tenminste 39 leden: 30, met 19-38 leden: 20 en bij minder dan 19 leden: 10. Bovendien is nu uitdrukkelijk in de Kieswet geregeld dat, indien een politieke partij besloten heeft toch geen kandidatenlijst in te leveren, de waarborgsom wordt terugbetaald;
- het toestaan van mobiele stembureaus en kiezerspasstembureaus;
- een aanpassing van de Kieswet aan de Wet GBA;
- het toestaan van buitenlandse waarnemers bij de verkiezingen.

Voor de uitwerking van het kiesrecht in handelingen wordt verwezen naar hoofdstuk 11: Kiezen van vertegenwoordigende organen.

§ 3.5   *Petitierecht*

Het petitierecht is één van de oudste grondrechten. Zelfs in de middeleeuwen zijn vormen van het petitierecht te vinden. Het petitierecht waarborgt dat de overheid kennis neemt van de meningsuiting van een ieder die verzoeken schriftelijk bij de overheid heeft ingediend. De staatscommissie Cals-Donner had voorgesteld om het stellen van regels voor het behandelen en de beantwoording van verzoekschriften in de Grondwet op te nemen. Bij de grondwetsherziening van 1983 is echter bewust afgestapt van een opdracht tot een wettelijke regeling van deze zaken. De motivering van de kant van de regering lag in het feit dat in de bestaande bestuurspraktijk verzoeken van burgers al beantwoord worden. Deze praktijk zou zich volgens de regering zodanig kunnen ontwikkelen dat ‘ook de behandeling en beantwoording van verzoekschriften wordt beheerst door de algemene beginselen van behoorlijk bestuur’.³⁰ De regering was van mening dat een nadere wettelijke regeling deze ontwikkeling mogelijk zou kunnen belemmeren.³¹

In 1996 is een voorstel tot wijziging van dit grondrecht ingediend.³² In artikel 5 van de Grondwet 1995 en eerder wordt alleen gesproken over het recht op het indienen van een petitie. Over de reacties op de petitie wordt in de grondwet niet gesproken. In het wetsvoorstel krijgt de wetgever de plicht om regels te stellen omtrent de behandeling en beantwoording van verzoekschriften.

Zie voor een handeling inzake het beantwoorden van vragen van burgers etc. de algemene handeling nr. 16. Er zijn geen specifieke handelingen geformuleerd voor het petitierecht.

§ 3.6   *Vrijheid van godsdienst en levensovertuiging*

De vrijheid van godsdienst is één van de pijlers van de Nederlandse staat. Tot en met 1995 schreef de Grondwet zelfs voor dat alle al in 1815 bestaande kerkgenootschappen door middel van een stelsel van uitkeringen zouden worden onderhouden, daarmee de religieuze pluriformiteit financieel mogelijk makend.

De Staatscommissie voor de Erediensten kreeg in 1946 de opdracht te onderzoeken of deze financiële verhouding tussen kerk en staat aan herziening toe was. De commissie bepleitte in haar rapport uit 1967 instandhouding van een vorm van financiële ondersteuning van de kerken, maar dan via een op geheel andere leest geschoeid stelsel, waarbij gelijkberechtiging van alle kerkgenootschappen het uitgangspunt was.

De regering nam het standpunt van de commissie niet over. De oude regeling werd ‘voorlopig’ in stand gehouden, tot een regeling tot afkoop van de uitkeringen zou zijn getroffen. In 1981 werd daartoe met de kerken een overeenkomst gesloten; in 1983 werd een wet van deze strekking aangenomen maar pas in 1995 werd het bewuste artikel (add. art. IV) uit de Grondwet geschrapt.

Overeenkomstig het advies van de staatscommissie Cals-Donner werd de grondwettelijke waarborg voor de vrijheid van godsdienst in 1983 uitgebreid met de vrijheid van levensovertuiging. Het beperken van die vrijheden als het gaat om het belijden van geloof of overtuiging op een openbare plaats wordt mogelijk gemaakt door art. 6.2 van de Grondwet.

De gemeenteraad is op dit gebied een belangrijke actor: het reglementeren van openbare manifestaties ligt alleen op hoofdlijnen bij de minister van Binnenlandse Zaken. De Wet openbare manifestaties delegeert de meeste bevoegdheden aan de gemeenteraad, die dergelijke zaken doorgaans in de Algemene Politieverordening regelt (zie ook § 3.9 vrijheid van betoging).

- 43.
- handeling het voordragen van een wet over de uitoefening van het recht op vrijheid van godsdienst en levensovertuiging
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag IVBPR art. 18; 19 december 1966, Trb. 1969/99, Iwtr. 28 maart 1979; EVRM art. 9, 4 november 1950, Trb. 1951/154; Grondwet 1938/1946/1948, art. 177; Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 184; Grondwet 1983/1987/1995, art. 6.2
- product onder andere:
Wet tot regeling van het toezigt op de onderscheidene kerkgenootschappen, Stb. 1853/102
Wet tot regeling en beperking der uitoefening van het recht van vereeniging en vergadering, Stb. 1855/32
Wet openbare manifestaties, Stb. 1988/157
- periode 1945-
- opmerkingen Zie ook § 3.9 over de vrijheid van betoging.
- 44.
- handeling het voorbereiden van een KB ter goedkeuring van een reglement van een kerkgenootschap met betrekking tot organisatie en bestuur
- actor minister van Justitie
- grondslag Wet tot regeling van het toezigt op de onderscheidene kerkgenootschappen, Stb. 1853/102, art. 1, ingetrokken 1988
- periode 1945-1988
- 45.
- handeling het voorbereiden van een KB ter goedkeuring van het aanstellen van een niet-Nederlander tot de kerkelijke bediening
- actor minister van Justitie
- grondslag Wet tot regeling van het toezigt op de onderscheidene kerkgenootschappen, Stb. 1853/102, art. 2, zoals gewijzigd bij wet van 8 april 1971, Stb. 1971/213
- periode 1945-1971
- 46.
- handeling het voorbereiden van een KB ter goedkeuring van de vestigingsplaats van een synodale vergadering of een ander kerkelijk bestuursorgaan
- actor minister van Justitie
- grondslag Wet tot regeling van het toezigt op de onderscheidene kerkgenootschappen, Stb. 1853/102, art. 5, ingetrokken 1988
- periode 1945-1988
- 47.
- handeling het beslissen in beroep tegen een beschikking van een gemeentebestuur inzake de bouw of ingebruikneming van een (gebouw als) kerkgebouw
- actor gedeputeerde staten
- grondslag Wet tot regeling van het toezigt op de onderscheidene kerkgenootschappen, Stb. 1853/102, art. 7
- periode 1945-1982

48.
handeling het beslissen in beroep tegen een beschikking van een gemeentebestuur inzake de bouw of ingebruikneming van een (gebouw als) kerkgebouw
actor Afdeling rechtspraak Raad van State
grondslag Wet tot regeling van het toezigt op de onderscheidene kerkgenootschappen, Stb. 1853/102, art. 7, ingetrokken 1988
periode 1982-1988
49.
handeling het in het belang van de openbare rust en orde verbieden van klokgelui bij kerkelijke plechtigheden in een gemeente met meer dan één kerkgenootschap
actor commissaris van de Koningin
grondslag Wet tot regeling van het toezigt op de onderscheidene kerkgenootschappen, Stb. 1853/102, art. 8, ingetrokken 1988
periode 1945-1988
50.
handeling het instellen of voordragen tot instelling bij KB van een (staats-)commissie op het terrein van de financiële verhouding tussen staat en kerk
actor minister van Financiën
product KB van 21 mei 1946, nr. 46 (Staatscommissie van de Erediensten)
Beschikking van 7 juli 1970 (Adviescommissie Afkoopregeling Aanspraken ex artikel 185 Grondwet)
periode 1945-
51.
handeling het adviseren van de minister van Financiën over een (grond-)wettelijke regeling van de financiële verhouding tussen het Rijk en de kerkgenootschappen
actor Staatscommissie van de Erediensten (commissie van Walsum)
grondslag KB van 21 mei 1946, nr. 46
product rapport van 19 januari 1967 (TK 1968-1969, 10 030, nr. 2)
periode 1946-1967
opmerkingen Resultierend in de wet van 10 februari 1972, Stb. 1972/108, houdende verandering in de Grondwet, strekkende tot het doen vervallen van artikel 185 van de Grondwet onder opneming van het additioneel artikel X.
52.
handeling het adviseren van de minister van Financiën over een (grond-)wettelijke regeling van de financiële verhouding tussen het Rijk en de kerkgenootschappen
actor Staatscommissie van advies inzake de Grondwet en de Kieswet (commissie Cals-Donner)
grondslag KB van 26 augustus 1967, nr. 1
product rapport van 19 september 1969
periode 1967-1969
opmerkingen Resultierend in de wet van 10 februari 1972, Stb. 1972/108, houdende verandering in de Grondwet, strekkende tot het doen vervallen van artikel 185 van de Grondwet onder opneming van het additioneel artikel X.

53.
handeling het adviseren van de minister van Financiën over een wettelijke regeling tot afkoop van het recht van kerkgenootschappen op financiële ondersteuning door het Rijk
actor Adviescommissie Afkoopregeling Aanspraken ex artikel 185 Grondwet (commissie Verdam)
bron documentatiereeks 'Naar een nieuwe Grondwet?' deel 7, p. 4, 75
product interim-rapport augustus 1971 (TK 1971-1972, 11 608 nr. 1 en 2)
periode 1970-1971
54.
handeling het adviseren van de ministers van Algemene Zaken en Binnenlandse Zaken over de criteria voor verlening van overheidssteun en -faciliteiten aan kerkgenootschappen en andere genootschappen op geestelijke grondslag en het onderhouden van gebouwen van die genootschappen
actor Commissie voor advies inzake de criteria voor steunverlening aan kerkgenootschappen en andere genootschappen op geestelijke grondslag
grondslag instellingsbesluit 17 februari 1986
periode 1986-
55.
handeling het voorbereiden van de wet van 10 februari 1972, houdende wijziging van de Grondwet, strekkende tot het doen vervallen van artikel 185 van de Grondwet onder opneming van het additioneel artikel X
actor minister van Financiën
bron H.A.J. van Schie
periode 1967-1972
56.
handeling het verstrekken van financiële steun aan een kerkgenootschap
actor minister van Financiën
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 178;
Grondwet 1953/1956/1963, art. 185;
Grondwet 1972, add. art. X;
Grondwet 1983/1987, add. art. IV, ingetrokken bij wet van 10 juli 1995, Stb. 1995/404
periode 1945-1984
opmerkingen De Wet beëindiging van de financiële verhouding tussen Staat en Kerk trad in werking per 1984. Add. art. IV werd echter pas per 10/07/95 ingetrokken.
57.
handeling het voordragen van een wet of AMvB over de financiële verhouding tussen staat en kerk
actor minister van Financiën
grondslag Grondwet 1972, add. art. X;
Grondwet 1987, add. art. IV
product Wet van 7 december 1983 tot beëindiging van de financiële verhouding tussen Staat en Kerk, Stb. 1983/638
periode ca. 1972-1984
opmerkingen De Wet beëindiging van de financiële verhouding tussen Staat en Kerk trad in werking per 1984. Add. art. IV werd echter pas per 10/07/95 ingetrokken.

58.
handeling het sluiten van een overeenkomst met kerkgenootschappen over de beëindiging van de in artikel 185 (later add. Art. X resp. IV) van de Grondwet vastgelegde financiële verhouding tussen staat en kerk
actor minister van Financiën
product overeenkomst van 18 mei 1981
periode ca. 1972-1981
opmerkingen De overeenkomst werd aangegaan onder voorbehoud van goedkeuring bij de wet (zie vorige handeling). De kerkgenootschappen lieten zich vertegenwoordigen door het Interkerkelijk Contact in Overheidszaken.
59.
handeling het behandelen van verzoeken om vaststelling, wijziging en intrekking van kerkelijke reglementen en rijksvoorschriften
actor minister van Financiën
bron H.A.J. van Schie
periode 1945-
60.
handeling het interpreteren en toepassen in algemene zin van kerkelijke en rijksvoorschriften
actor minister van Financiën
bron H.A.J. van Schie
periode 1945-
61.
handeling het behandelen van overtredingen, het niet of niet juist toepassen van kerkelijke reglementen en rijksvoorschriften
actor minister van Financiën
bron H.A.J. van Schie
periode 1945-
62.
handeling het behandelen van adressen en verzoekschriften van andere kerkgenootschappen om financiële gelijkberechtiging
actor minister van Financiën
bron H.A.J. van Schie
periode 1945-
63.
handeling het behandelen van verzoeken om algehele herziening en verhoging van rijkstraktementen en rijkspensioenen van predikanten, geestelijken, opperrabbijnen en weduwen van predikanten
actor minister van Financiën
bron H.A.J. van Schie
periode 1945-

64.
handeling   het bemiddelen in en kennis nemen van geschillen tussen kerkgenootschappen en
tussen kerkelijke organen binnen één kerkgenootschap
actor   minister van Financiën
bron   H.A.J. van Schie
periode   1945-
65.
handeling   het optreden in rechte in geschillen met kerkgenootschappen over de toekenning en
uitbetaling van rijkstraktementen, vacatuurgelden, kinder-, school- en academiegelden
en rijkspensioenen
actor   minister van Financiën
bron   H.A.J. van Schie
periode   1945-
66.
handeling   het toekennen en uitbetalen van rijkstraktementen aan predikanten, geestelijken,
opperrabbijnen en weduwen van predikanten
actor   minister van Financiën
bron   H.A.J. van Schie
periode   1945-
67.
handeling   het toekennen van rijkspensioenen aan predikanten, geestelijken, opperrabbijnen en
weduwen van predikanten
actor   minister van Financiën
bron   H.A.J. van Schie
periode   1945-
68.
handeling   het uitbetalen van kinder-, school- en academiegelden aan predikanten, geestelijken,
opperrabbijnen en weduwen van predikanten
actor   minister van Financiën
grondslag   KB 21 augustus 1881, Stb. 1881/19
periode   1945-
69.
handeling   het toekennen en uitbetalen van toelagen en subsidies aan kerkbesturen, kerkelijke
bedienden en geestelijken
actor   minister van Financiën
bron   H.A.J. van Schie
periode   1945-
70.
handeling   het registreren van traktementen, pensioenen en andere emolumenten aan predikanten,
geestelijken, opperrabbijnen en weduwen van predikanten
actor   minister van Financiën
bron   H.A.J. van Schie
periode   1945-

71.
handeling het goedkeuren van bepalingen omtrent de inrichting en het bestuur van kerkgenootschappen, welke de medewerking van het staatsgezag vereist
actor minister van Financiën
grondslag Wet 10 september 1853, Stb. 1853/102, art. 1
periode 1945-
72.
handeling het registreren van benoemingen van (hulp)predikanten, priesters en opperrabbijnen, alsmede rapporteren over kerkelijke gemeenten en kerkgenootschappen aan andere rechtstreeks of zijdelings belast met kerkelijke aangelegenheden
ministers
actor minister van Financiën
bron H.A.J. van Schie
periode 1945-
73.
handeling het ter beschikking stellen van een bedrag van 250 miljoen ineens aan de gezamenlijke kerkgenootschappen op een bankrekening ten name van de Stichting Interkerkelijke Belangenbehartiging Afkoop (SIBA)
actor minister van Financiën
bron H.A.J. van Schie
periode 1984
74.
handeling het goedkeuren van de statuten van de Stichting Interkerkelijke Belangenbehartiging Afkoop (SIBA)
actor minister van Financiën
bron Memorie van Toelichting, TK 1982-1983, 17 642, nr. 3
periode 1982
75.
handeling het goedkeuren van de bedragen die door de Stichting Interkerkelijke Belangenbehartiging Afkoop (SIBA) kunnen worden aangewend voor administratiekosten en voor andere uitgaven
actor minister van Financiën
bron H.A.J. van Schie
periode 1984-
76.
handeling het op aanvraag toelaten tot de overeenkomst “als waren zij daarbij partij” van die kerkgenootschappen welke geacht kunnen worden uit de thans rechthebbende kerken in de zin van additioneel artikel X van de Grondwet te zijn voortgekomen
actor Stichting Interkerkelijke Belangenbehartiging Afkoop (SIBA)
bron Memorie van Toelichting, TK 1982-1983, 17 642, nr. 3
periode 1984-

77.

handeling het vaststellen van een sleutel voor de verdeling van de afkoopsom over de kerkgenootschappen
actor Stichting Interkerkelijke Belangenbehartiging Afkoop (SIBA)
bron Memorie van Toelichting, TK 1982-1983, 17 642, nr. 3
periode 1984-1986

78.

handeling het beslechten van geschillen tussen de Stichting Interkerkelijke Belangenbehartiging Afkoop (SIBA) en kerkgenootschappen omtrent de toepassing van de overeenkomst van 18 mei 1981
actor Geschillencommissie van de Stichting Interkerkelijke belangenbehartiging Afkoop (SIBA)
bron H.A.J. van Schie
periode 1984-

§ 3.7 Vrijheid van meningsuiting

Artikel 7 van de Grondwet omvat het aloude grondrecht van de vrijheid van drukpers, maar is, onder invloed van de technische ontwikkelingen, breder geformuleerd. Niet alleen de vrijheid van drukpers, maar ook de vrijheid om zonder censuur vertoningen te organiseren, radio- en televisieprogramma's te maken, het gedrukte te openbaren en verspreiden en de programma's uit te zenden, dit alles 'behoudens ieders verantwoordelijkheid voor de wet', worden door dit artikel gewaarborgd. Het eerste lid van dit artikel verbiedt preventieve censuur op uitingen via de drukpers en de daarmee op één lijn te stellen uitingsmiddelen, en garandeert de meningsuiting door middel van de drukpers. Voor de uitingsmiddelen via radio en televisie bevat het tweede lid een zelfstandige regeling. Een vergunningstelsel voor de omroep is wel toegestaan, maar preventieve censuur op de uitzendingen niet. Het derde lid legt ten aanzien van alle andere middelen tot meningsuiting (film, toneel etc.) het recht vast, in vrijheid de inhoud van een meningsuiting te bepalen. Daartoe verbiedt het preventieve censuur. Een uitzondering wordt gemaakt voor het geven van vertoningen voor personen onder de zestien jaar. Dat betekent onder meer dat filmkeuringen voor personen boven de zestien niet zijn toegestaan. Het vierde lid zondert het maken van handelsreclame uit van de bijzondere grondwettelijke bescherming van de vrijheid van meningsuiting. Dit lid laat de regelgevende organen vrij binnen de kring van hun bevoegdheid voorschriften te stellen met het oog op de bescherming van het landschapsschoon.

79.

handeling het voordragen en/of vaststellen van regelgeving over radio en televisie
actor minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 7.2
product Mediawet, Stb. 1987/249 (Mediabesluit, Stb. 1987/573)
periode 1983-
opmerkingen Zie ook het nog te verschijnen RIO op het beleidsterrein media.

80.
handeling het voordragen en/of vaststellen van regelgeving over regulering van toegang tot vertoningen
actor minister van Binnenlandse Zaken
product Bioscoopwet, Stb. 1926/118
periode 1945-1977
opmerkingen Zie ook het nog te verschijnen RIO op het beleidsterrein kunsten.

81.
handeling het voordragen en/of vaststellen van regelgeving over regulering van toegang tot vertoningen
actor minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 7.3
product Wet op de filmvertoningen, Stb. 1977/170
periode 1977-
opmerkingen Zie ook het nog te verschijnen RIO op het beleidsterrein kunsten.

§ 3.8 *Recht tot vereniging*

zie ook § 3.9

Artikel 8 van de Grondwet biedt de mogelijkheid om het recht op vereniging te beperken bij wet in het belang van de openbare orde.

82.
handeling het voordragen van een wet over beperking van het recht tot vereniging
actor minister van Justitie
grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 9;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 8
product Wet tot regeling en beperking der uitoefening van het recht van vereniging en vergadering, Stb. 1855/32
periode 1945-
opmerkingen Bepalingen van deze strekking zijn deels ook te vinden in het wetboek van Strafrecht en in het Burgerlijk Wetboek (Boek 2).
Zie ook het nog te verschijnen RIO op het beleidsterrein privaatrecht.

§ 3.9 *Recht tot betoging en vergadering*

zie ook § 3.8

Het recht tot betoging is samen met het recht tot vergadering in de Grondwet opgenomen in artikel 9. Het recht tot betoging en het recht tot vergadering in het openbaar zijn aan beperkende voorschriften gebonden, neergelegd in de Wet openbare manifestaties.

- 83.
- handeling het voordragen en/of vaststellen van regelgeving over regulering van het recht tot vergadering en betoging
- actor minister van Justitie
- grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972/1983/1987/1995, art. 9
- product Wet tot regeling en beperking der uitoefening van het recht van vereeniging en vergadering, Stb. 1855/32
- periode 1945-
- opmerkingen Zie ook het nog te verschijnen RIO op het beleidsterrein privaatrecht.
- 84.
- handeling het voordragen en/of vaststellen van regelgeving over regulering van het recht tot vergadering en betoging
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972/1983/1987/1995, art. 9
- product Wet openbare manifestaties, Stb. 1988/157
- periode 1945-
- 85.
- handeling het verlenen of intrekken van een vergunning voor een samenkomst in de openlucht
- actor commissaris van de Koningin
- grondslag Wet van 22 april 1855, Stb. 1855/32, tot regeling en beperking der uitoefening van het recht van vereeniging en vergadering, art. 18, ingetrokken 1988
- periode 1945-1988
- opmerkingen Het gemeentebestuur was in eerste instantie bevoegd vergunningen te verlenen. De commissaris kon de beslissing van het gemeentebestuur herzien door een verleende vergunning in te trekken of een geweigerde vergunning toch af te geven.
- 86.
- handeling het, samen met de minister van Buitenlandse Zaken, bekendmaken welke gebouwen van welke volkenrechtelijke organisaties onder bescherming van de Staat der Nederlanden vallen
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Wet openbare manifestaties, 20 april 1988, Stb. 1988/157, art. 9
- periode 1988-
- opmerkingen Op basis van de Wet openbare manifestaties kunnen dergelijke gebouwen tijdens openbare manifestaties door ingrijpen van de burgemeester beschermd worden tegen gedragingen die het functioneren van de instelling kunnen aantasten.
- 87.
- handeling het, samen met de minister van Binnenlandse Zaken, bekendmaken welke gebouwen van welke volkenrechtelijke organisaties onder bescherming van de Staat der Nederlanden vallen
- actor minister van Buitenlandse Zaken
- grondslag Wet openbare manifestaties, 20 april 1988, Stb. 1988/157, art. 9
- periode 1988-
- opmerkingen Op basis van de Wet openbare manifestaties kunnen dergelijke gebouwen tijdens openbare manifestaties door ingrijpen van de burgemeester beschermd worden tegen gedragingen die het functioneren van de instelling kunnen aantasten.

§ 3.10 **Recht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer**

Het recht van eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer betreft het recht van de burger om in de beslotenheid van zijn privé-sfeer met rust te worden gelaten. Dat is in het algemeen in het eerste lid van artikel 10 van de Grondwet neergelegd. De persoonlijke levenssfeer omvat het ‘huisrecht’, de bescherming van de woning, het briefgeheim en de bescherming tegen inbreuk van derden op telefonisch en telegrafisch verkeer. Het moge duidelijk zijn, dat het begrip ‘privacy’ niet alleen ruimtelijk te begrenzen valt. We kunnen onder ‘persoonlijke levenssfeer’ zoveel verstaan als “de reeks van situaties waarin de mens ... onbevangen zichzelf wil zijn”.³³ (Verschillende van deze aspecten hebben een specifieke grondwettelijke garantie in artikel 10, 11, 12 en 13). In artikel 10 tweede en derde lid zijn twee opdrachten aan de wetgever opgenomen. In de eerste plaats dient de wet regels te stellen ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer in verband met het vastleggen en verstrekken van persoonsgegevens. In de tweede plaats moet de wet regels stellen voor het inzagerecht en voor het recht op verbetering van onjuiste persoonsgegevens.

88.

handeling	het voordragen van een wet of AMvB over het recht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer
actor	vakminister
grondslag	EVRM 4 november 1950, Trb. 1951/154, art. 8; Grondwet 1983/1987/1995, art. 10.1
product	onder andere: Wetboek van Strafrecht art. 139 a en volgende, zoals gewijzigd 1971, Stb. 1971/180 Postwet, Stb. 1988/520 Wet op de Telecommunicatie, Stb. 1988/520
periode	1950-
opmerkingen	Zie ook de specifieke handelingen 90-95 met betrekking tot onaantastbaarheid van het lichaam (§ 3.11), huisrecht (§ 3.12) en brief-, telefoon-, en telegraafgeheim (§ 3.13). Add. art. VI van Grondwet 1987 bepaalt de inwerkingtreding van dit artikel op 5 jaar na de Grondwet of op een bij of krachtens de wet eerder te bepalen tijdstip. Dit tijdstip kan voor de verschillende toepassingsgebieden verschillend worden geïnterpreteerd. Art. 10 Wet van 11 februari 1988, Stb. 1988, 34 geeft aan dat voor wat betreft het verzamelen van persoonsgegevens door de overheid de inwerkingtreding geschiedt per 17 februari 1990. Add. art. VI is per 10/07/95, Stb. 1995/404, ingetrokken.

89.

handeling	het voordragen van een wet of AMvB over het vastleggen en verstrekken van persoonsgegevens
actor	minister van Justitie
grondslag	Grondwet 1983/1987/1995, art. 10.2 en 10.3
product	onder andere: Wet Persoonsregistraties, Stb. 1988/665 Wet politieregisters, Stb.1990/414
periode	1983-
opmerkingen	Internationale verdragen en EG-richtlijnen vormen feitelijk weer de grondslagen van dit grondrecht: art. 8 EVRM en art. 17 en add. art. VI IVBPR. Producten van de handelingen betreffende de Wet politieregisters zijn meegenomen in het RIO nr. 31, <i>Handelen met de sterke arm. Rapport institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein ‘politie’ 1994</i> (Den Haag 1996), pag. 130-141. Producten van handelingen betreffende de Wet Persoonsregistraties worden meegenomen bij Justitie op het beleidsterrein persoonsregistratie.

§ 3.11   *Recht op de onaantastbaarheid van het lichaam*

Het recht op de onaantastbaarheid van het lichaam draait om het recht op afweer van invloeden van buitenaf op het lichaam. Het betreft:

- het recht te worden gevrijwaard van schendingen van en inbreuk op het lichaam door anderen;
- het recht zelf over het lichaam te beschikken.

Beperkingen van dit recht mogen uitsluitend plaats vinden op wettelijke grondslag.

90.

handeling	het voordragen van een wet of een AMvB ter beperking van het recht op de onaantastbaarheid van het lichaam
actor	vakminister
grondslag	Grondwet 1983/1987/1995, art. 11
product	onder andere: voorschriften over medische keuringen in rechtspositieregelingen etc. voorschriften in de Politiewet inzake geweldgebruik en veiligheidsfouillering
periode	1983-
opmerkingen	Internationale verdragen en EG-richtlijnen vormen feitelijk weer de grondslagen van dit grondrecht: art. 2 en 3 EVRM en art. 6 en 7 en add. art. VII IVBPR.

§ 3.12   *Huisrecht*

Het recht op privacy wordt nader uitgewerkt in art. 12 van de Grondwet. Hierin staat dat het binnentreden van een woning tegen de wil van de bewoner alleen is toegestaan in bij of krachtens de wet bepaalde gevallen. In lid 2 worden nog nadere eisen gesteld aan het binnentreden. Zo zijn in beginsel vooraf legitimatie en bekendmaken van het doel van binnentreden vereist, terwijl achteraf de bewoner een schriftelijk verslag krijgt van het binnentreden. De Algemene wet op het binnentreden heeft de wettelijke regelingen ten aanzien van het binnentreden gekanaliseerd.

91.

handeling	het voordragen van een wet of een AMvB over het binnentreden van een woning tegen de wil van de bewoner
actor	minister van Justitie
grondslag	Grondwet 1938/1946/1948, art. 165; Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 172; Grondwet 1983/1987/1995, art. 12
product	Algemene wet op het binnentreden, Stb. 1994/572
periode	1945-
opmerkingen	Internationale verdragen en EG-richtlijnen vormen feitelijk weer de grondslagen van dit grondrecht: art. 8 EVRM en art. 17 IVBPR.

§ 3.13   *Brief-, telefoon- en telegraafgeheim*

De bescherming van het briefgeheim was in 1848 al in de Grondwet opgenomen. Vanaf 1983 is ook het telefoon- en telegraafgeheim opgenomen in de Grondwet. De onschendbaarheid van het brief-, telefoon- en telegraafgeheim kan in bij wet bepaalde gevallen worden opgeheven. Bij het briefgeheim kan dat alleen op last van de rechter, bij de andere geheimen blijft de rechter buiten beschouwing. Bij de grondwetswijziging van 1983 heeft de regering op het verschil van karakter van het briefgeheim en

het telefoon- en telegraafgeheim gewezen. “Het open aangeboden of telefonisch opgegeven telegram komt nu eenmaal onvermijdelijk ter kennis van degenen die het telegram aannemen, doorzenden of telegrafisch afleveren. Het telegraafgeheim houdt dan in dat degenen die ambtshalve kennis nemen van het telegram hierover geen mededeling mogen doen aan derden”.³⁴ Het telefoongeheim ligt wat de geheimhouding betreft tussen het briefgeheim en het telegraafgeheim in.

In 1996 is een voorstel tot grondwetswijziging ingediend inzake de onschendbaarheid van het brief- telefoon- en telegraafgeheim³⁵. Vooral het tweede lid van artikel 13 correspondeert niet meer met de huidige technische mogelijkheden van communicatie die daaronder aangebracht kunnen worden.

Daarom wordt in het wetsvoorstel naast het brief-, telefoon- en telegraafgeheim, de term overige communicatietechnieken ingevoerd. Zowel de communicatietechnieken als de gegevens met betrekking tot communicatie zijn onschendbaar. Ook het in kennis stellen van een persoon bij wie het recht op onschendbaarheid van een brief-, telefoon- of telegraafgeheim is beperkt is nieuw in dit voorstel. Bij het maken van dit RIO was nog niet bekend of dit voorstel aangenomen is.

92.

handeling het voordragen van een wet over beperking van de onschendbaarheid van het briefgeheim

actor minister van Verkeer en Waterstaat

grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 166;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 173;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 13.1

product onder andere:
Postwet 1919, Stb. 1919/543
Postwet 1954, Stb. 1954/592
Postwet 1988, Stb. 1988/522

periode 1945-

93.

handeling het voordragen van een wet over beperking van de onschendbaarheid van het telefoon- en telegraafgeheim

actor minister van Verkeer en Waterstaat

grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 166;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 173;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 13.2

product Telegraaf- en Telefoonwet, Stb. 1904/7 (en wijzigingen, o.a. Stb. 1987/301 in verband met het grondwettelijk telefoon- en telegraafgeheim)
Wet op de Telecommunicatie, Stb. 1988/520

periode 1945-

opmerkingen Internationale verdragen en EG-richtlijnen vormen feitelijk weer de grondslagen van dit grondrecht: art. 8 EVRM en art. 17 IVBPR.

94.
 handeling het voordragen van een wet over beperking van de onschendbaarheid van het telefoon- en telegraafgeheim
 actor minister van Justitie
 grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 166;
 Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 173;
 Grondwet 1983/1987/1995, art. 13.2
 product wetsontwerp TK 1967-1968, 9 419 inzake bescherming tegen het met een technisch hulpmiddel afluisteren en opnemen van gesprekken.
 periode 1945-
 opmerkingen Thans meegenomen in het wetsvoorstel bijzondere opsporingsbevoegdheden (Commissie van Traa).

95.
 handeling het voordragen van een wet over beperking van de onschendbaarheid van het telefoon- en telegraafgeheim
 actor minister van Economische Zaken
 grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 166;
 Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 173;
 Grondwet 1983/1987/1995, art. 13.2
 product Wet houdende opneming van bepalingen in de Faillissementswet omtrent rechterlijke last tot het openen van brieven en telegrammen door curator in faillissement, Stb. 1987/543
 periode 1945-

§ 3.14 *Onteigening*

Onteigening kan alleen geschieden indien het algemeen belang dat vordert. Verder is een wettelijke procedure vereist, die zowel de vaststelling van de schadeloosstelling als de onteigening zelf moet betreffen. Het tweede lid van artikel 14 van de Grondwet bevat voor noodsituaties de mogelijkheid af te wijken van het vereiste dat de schadeloosstelling vooraf verzekerd moet zijn. De schadevergoeding of tegemoetkoming voor in geval van vernietiging of onbruikbaarmaking van eigendom en bij beperking in de uitoefening van het eigendomsrecht wordt beschreven in het derde lid van ditzelfde artikel, maar uitsluitend in de bij of krachtens de wet bepaalde gevallen.

96.

handeling	het voordragen van een wet of AMvB over onteigening en schadeloosstelling daarvoor
actor	minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu
grondslag	Grondwet 1938/1946/1948, art 158 en 159; Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 165 en 166; Grondwet 1983/1987/1995, art. 14
product	Onteigeningswet, Stb. 1851/125 'nutswetten' ³⁶
periode	1945-
opmerkingen	Internationale verdragen en EG-richtlijnen vormen feitelijk weer de grondslagen van dit grondrecht waaronder art. 1 Eerste Protocol bij EVRM. Add. art. II Grondwet 1972 bepaalt dat art. 166 (inzake schadeloosstelling) pas in werking treedt wanneer er een wettelijke regeling is voor de gevallen waarin géén schadeloosstelling hoeft te worden verleend. Dit heeft geleid tot een aanpassing van de onteigeningswet. Zie ook het nog te verschijnen RIO op het beleidsterrein ruimtelijke ordening.

§ 3.15 Habeas Corpus

Het 'habeas corpus'-beginsel houdt in, dat vrijheidsontneming alleen op basis van wet- en regelgeving kan geschieden en dat de rechtmatigheid van vrijheidsontneming anders dan op last van de rechter altijd door degene die wordt vastgehouden aan de rechter moet kunnen worden voorgelegd. De rechter dient vervolgens over de rechtmatigheid van de vrijheidsontneming te oordelen. Door dit beginsel in 1983 in de Grondwet op te nemen, zocht (en vond) Nederland aansluiting bij de beginselen van het EVRM.

97.	
handeling	het voordragen van een wet of een AMvB over vrijheidsontneming
actor	vakminister
grondslag	Grondwet 1938/1946/1948, art. 164; Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 171; Grondwet 1983/1987/1995, art. 15.1
product	onder andere: Wetboek van Strafrecht, Stb. 1881/35 Krankzinnigenwet, Stb. 1884/96 Quarantainewet, Stb. 1960/335 Wet Bijzondere Opneming in Psychiatrische Ziekenhuizen, Stb. 1992/669 Wet op de krijgstucht, Stb. 1903/112 Wet militair tuchtrecht, Stb. 1990/367 Wet op de noodwachten, Stb. 1952/405 Beginselenwet kindbescherming, Stb. 1901/64 Wet Bestrijding infectieziekten en opsporing ziekteoorzaken, voor 1 januari 1976 Besmettelijke Ziektenwet, Stb. 1928/265
periode	1945-
opmerkingen	Internationale verdragen en EG-richtlijnen vormen feitelijk weer de grondslagen van dit grondrecht: art. 5 EVRM, art. 1 4e Protocol EVRM, art. 9-11 IVBPR. Met ingang van 1983 is delegatie mogelijk; daarvoor was regeling van deze kwestie voorbehouden aan de formele wetgever.

§ 3.16 Nulla poena-beginsel

In artikel 16 van de Grondwet wordt geregeld dat geen straf kan plaatsvinden zonder voorafgaande wettelijke strafbepaling, het zogenaamde nulla poena-beginsel. Dit wordt in het Wetboek van Strafrecht nog eens benadrukt in art. 1 lid 1. Het doel van dit beginsel is het voorkomen van willekeur. Een rechter mag geen nieuwe strafbare feiten creëren door middel van analogische redentatie, of andere dan door de wet genoemde sancties opleggen. De wetgever mag de feiten niet met terugwerkende kracht strafbaar stellen of met terugwerkende kracht een strafverhoging vaststellen. Uit dit artikel zijn geen handelingen te destilleren.

§ 3.17 Ius de non evocando

In artikel 17 van de Grondwet wordt het principe van ius de non evocando weergegeven. Dit hield oorspronkelijk het recht in om terecht te staan of in rechte te worden aangesproken voor een college van standsgenoten. Met het veranderen van de organisatie van de rechtspraak wijzigde ook de betekenis van het recht. De tekst van het artikel luidt nu: "Niemand kan tegen zijn wil worden afgehouden van de rechter die de wet hem toekent." De huidige betekenis van dit recht ligt in de woorden 'tegen zijn wil'. Zonder instemming van betrokkenen kan geen gang naar de rechter worden uitgesloten.³⁷ Dit betekent dat iedereen recht heeft op de rechter die bevoegd is om van de zaak kennis te nemen en dat niemand mag worden afgehouden van deze rechter. De rechter is hem immers door de wet toegekend. Wel kunnen personen uit vrije wil overeenkomen dat een geschil op een andere manier zal worden opgelost. Uit dit artikel zijn geen handelingen te gedestilleerd.

§ 3.18 **Recht op juridische bijstand**

Door het eerste lid van artikel 18 van de Grondwet weet de burger zich er van verzekerd dat hem niet mag worden verhinderd zich in rechte en in administratief beroep te doen bijstaan. Het tweede lid bevat de waarborg dat hij niet op grond van zijn geringe financiële draagkracht van deze bijstand verstoken blijft.

98.

handeling	het voordragen van een wet over het verlenen van rechtsbijstand aan minder draagkrachtigen
actor	minister van Justitie
grondslag	Grondwet 1983/1987/1995, art. 18.2
product	Wet rechtsbijstand aan on- en minvermogenenden, Stb. 1957/233 Wet op de rechtsbijstand, Stb. 1993/775
periode	1950-
opmerkingen	Internationale verdragen en EG-richtlijnen vormen feitelijk weer grondslag van dit grondrecht: art. 6 EVRM, art. 14 IVBPR. De producten van deze handeling zijn uitgewerkt in het RIO <i>Rechtspleging en rechtshulp</i> (PIVOT-rapport nr. 10).

§ 3.19 **Bescherming van de arbeid**

Artikel 19 van de Grondwet bestaat uit drie leden. Lid 1, het sociaal grondrecht ‘de zorg van de overheid voor de bevordering van voldoende werkgelegenheid’ wil niet zeggen dat de overheid gehouden is zelf actief werkgelegenheid te scheppen. Dit lid is dan ook niet in handelingen vertaald. De bescherming van de rechtspositie, zoals vermeld in lid 2, strekt zich uit tot iedereen die arbeid verricht: ook de vrije beroepsbeoefenaren en zelfstandigen worden daardoor door dit artikel beschermd. Het derde lid van artikel 19 bevat de vrije keuze van arbeid.

99.

handeling	het voordragen van een wet over de rechtspositie en bescherming van hen die arbeid verrichten
actor	minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
grondslag	Grondwet 1983/1987/1995, art. 19.2
product	onder andere: Wijzingen van het Burgerlijk Wetboek (Boek 7) Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen 1945, Stb. 1945/F214 Wet op de Loonvorming, Stb. 1970/69 Wet minimumloon en minimumvakantiebijslag, Stb. 1968/657 Arbeidsomstandigheden wet (Arbo-wet), Stb. 1980/664
periode	1945-
opmerkingen	De context en producten van deze handelingen zijn voor wat betreft de rechtspositie uitgewerkt in het RIO op het beleidsterrein arbeidsvoorwaarden in het RIO nr. 47, <i>Het verdiende loon. Een institutioneel onderzoek op het terrein van inkomens- en arbeidsvoorwaardenbeleid over de periode 1940-1994</i> (Den Haag, 1997) en voor wat betreft bescherming (arbeidsomstandigheden) in het RIO nr. 24, <i>Ter bevordering van menswaardige arbeid. Rapport institutioneel onderzoek op het beleidsterrein arbeidsomstandigheden 1940-1993</i> (Den Haag 1994).

100.
 handeling het voordragen van een wet of AMvB over beperking van het recht op vrije keuze van arbeid
 actor minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
 grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 19.3
 product Arbeidsvoorzieningswet, Stb. 1990/402
 periode 1983-
 opmerkingen Internationale verdragen en EG-richtlijnen vormen feitelijk weer grondslag van dit grondrecht: art. 6 en 7 Ecosul-verdrag en art. 1-3 Europees Sociaal Handvest.

101.
 handeling het voordragen en/of vaststellen van regelgeving over medezeggenschap van hen die arbeid verrichten
 actor minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
 grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 19.2
 product Wet op de Ondernemingsraden, Stb. 1971/54
 periode 1945-
 opmerkingen: Zie ook het RIO *Werkende arbeidsverhoudingen. Een institutioneel onderzoek in het kader van PIVOT op het terrein van rijksoverheid en arbeidsverhoudingen (1940) 1945-1994* (concept 1998).

§ 3.20 **Bescherming van bestaanszekerheid**

Artikel 201 van de Grondwet 1938 (209 vanaf 1953) bestempelde het armbestuur tot aanhoudende zorg van de regering. In 1963 werd de op basis hiervan geldende Armenwet vervangen door de Algemene Bijstandswet (ABW), die de taak van de overheid op dit gebied herdefinieerde. Armenzorg van overheidswege als subsidiaire hulpverlening naast de particuliere armenzorg maakte plaats voor de regeling dat aan iedere Nederlander die niet zelf in zijn levensonderhoud kan voorzien, bijstand wordt verleend. De Grondwet is vervolgens in 1983 aan de geest van de ABW aangepast. Artikel 20 draagt de overheid op een beleid te voeren gericht op bestaanszekerheid en spreiding van welvaart.

102.
 handeling het voordragen van een wet over de aanspraken op de sociale zekerheid
 actor minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
 grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 20.2
 product onder andere:
 Ziektewet, Stb. 1913/204
 Werkloosheidwet, Stb. 1949/J423
 Algemene Ouderdomswet, Stb. 1956/281
 Algemene Weduwen- en wezenwet, Stb. 1959/139
 Algemene Kinderbijslagwet, Stb. 1962/160
 Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering, Stb. 1966/84
 Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten, Stb. 1967/655
 Algemene Arbeidsongeschiktheidswet, Stb. 1975/674
 Algemene Nabestaandenwet, Stb. 1995/690
 periode 1945-
 opmerkingen Zie ook het RIO *Verstrekkende zekerheid*.

103.	
handeling	het voordragen van een wet over het verlenen van bijstand van overheidswege aan Nederlanders hier te lande
actor	minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
grondslag	Grondwet 1938 art. 210; Grondwet 1948, art. 202; Grondwet 1956/1963/1972, art. 209; Grondwet 1983/1987/1995, art. 20.3
product	onder andere: Algemene Bijstandswet, Stb. 1963/284 Algemene bijstandswet, Stb. 1995/199
periode	1945-
opmerkingen	Zie ook het RIO <i>Sociale Voorzieningen. Een institutioneel onderzoek op het beleid van de sociale zekerheid ten aanzien van de sociale voorzieningen, 1940-1996</i> (concept februari 1998).

§ 3.21   Zorg voor bewoonbaarheid van het land en het leefmilieu

Artikel 21 legt de zorg van de overheid voor de bewoonbaarheid van het land en de bescherming en verbetering van het leefmilieu vast.

Zie voor context en handelingen het RIO nr. 41, *En morgen gezond weer op. Een institutioneel onderzoek naar het takenpakket en de handelingen van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne* (Den Haag 1996) en de institutionele onderzoeken op de beleidsterreinen ruimtelijke ordening en milieu.

§ 3.22   Zorg voor volksgezondheid, maatschappelijke en culturele ontplooiing, woongelegenheid en vrijetijdsbesteding

Artikel 22 legt de zorgplicht van de overheid op de bovenstaande gebieden vast. De bevordering van voldoende woongelegenheid is een taak die toeziet op een van de primaire levensbehoeften van de mens. De term ‘voldoende woongelegenheid’ betreft niet alleen een voldoende aantal woningen maar ook de kwaliteit van de woningen.

Zie voor context en handelingen de institutionele onderzoeken op de beleidsterreinen kunsten, woongelegenheid en recreatie en de institutionele onderzoeken zoals uitgevoerd door het ministerie waaronder Volksgezondheid ressorteert.

§3.23   Vrijheid van onderwijs

Het onderwijs is een onderwerp van overheidszorg. Het geven van onderwijs is vrij, behoudens het bij de wet te regelen toezicht van de overheid. In het derde en vierde lid van artikel 23 van de Grondwet worden de grondwettelijke waarborgen met betrekking tot het openbaar onderwijs beschreven. Ook bevat het artikel de waarborgen voor het bijzonder onderwijs, met name betreffende de vrijheid van richting van het bijzondere onderwijs en de financiële gelijkstelling van het openbaar onderwijs en het bijzonder onderwijs dat aan bij de wet te stellen bekostigingsvoorwaarden voldoet.

- 104.
- handeling het voordragen van een wet over overheidstoezicht over het onderwijs en onderzoek naar de geschiktheid van onderwijsgeevenden
- actor minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
- grondslag Grondwet 1938, art. 200;
Grondwet 1948, art. 201;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 208;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 23.2
- periode 1945-
- opmerkingen Internationale verdragen en EG-richtlijnen vormen feitelijk weer de grondslagen van dit grondrecht: art. 2 1e Protocol EV; art. 13 en 14 Ecosul-verdrag; art. 9 en 10 Europees Sociaal Handvest.
- 105.
- handeling het voordragen van regelgeving over deugdelijkheid, spreiding en bekostiging van onderwijsvoorzieningen
- actor minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
- grondslag Grondwet 1938, art. 200;
Grondwet 1948, art. 201;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 208;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 23.3, 23.4, 23.5, 23.6, 23.7
- product onder andere:
Wet op het wetenschappelijk onderwijs, Stb. 1960/559
Wet op het voortgezet onderwijs, Stb. 1963/40
Overgangswet Wet op het voortgezet onderwijs, Stb. 1967/387
Wet op het basisonderwijs, Stb. 1986/256
Wet op het hoger beroepsonderwijs, Stb. 1985/80
Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek, Stb. 1992/593
- periode 1945-
- opmerkingen Bij de algehele herziening van de Grondwet in 1983 is de herziening van het vroegere onderwijsartikel 208 uitgebleven. Wetsvoorstellen daartoe werden in 1976 verworpen.
De herziene Grondwet bevat zodoende slechts redactionele wijzigingen van het onderwijsartikel.
In 1985 is een voorstel bij de Tweede Kamer ingediend, dat er grond bestaat tot het in overweging nemen van een voorstel tot verandering van de Grondwet van bepalingen over onderwijs. Hoofddoel van dit voorstel was te komen tot aanpassing van de terminologie omtrent de bevoegdheid van de wetgever tot delegatie aan de systematiek van de herziene Grondwet 1983.
- 106.
- handeling het (jaarlijks) verslag doen aan de Staten-Generaal van de staat van het onderwijs
- actor minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
- grondslag Grondwet 1938, art. 200;
Grondwet 1948, art. 201;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 208;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 23.8
- periode 1945-

Hoofdstuk 4. Regering

Koning en ministers, voor 1983 ook wel Kroon genoemd, vormen samen de regering. De regering fungeert als landsbestuur en, samen met de Staten-Generaal, als medewetgever.

Als het gaat om de regering is het gewoonrecht (ongeschreven recht) een bijzonder belangrijk deel van de constitutie; de regel dat een minister aftreedt bij een motie van wantrouwen is een regel van ongeschreven staatsrecht.

Onder de Grondwet 1815 had de Koning alle macht die niet uitdrukkelijk door de Grondwet aan het parlement was toegekend. Een parlementaire oppositie streefde naar vergroting van de ministeriële verantwoordelijkheid. In de Grondwet van 1848 was voor het eerst sprake van ministeriële verantwoordelijkheid. Na de grondwetsherziening 1848 duurde het nog enige jaren voordat de politieke veranderingen in de praktijk gingen functioneren. In de jaren 1866-1868 heeft het parlement de consequentie van het stelsel van ministeriële verantwoordelijkheid volledig aanvaard: de minister die het vertrouwen van het parlement verliest, moet aftreden. Wat tevoren bevoegdheid van de Koning was, werd bevoegdheid van de regering.

De bevoegdheden van de regering zijn vooral de volgende:

1. aandeel in de wetgeving, doorgaans het initiëren van formele wetten, al dan niet bekrachtigen van een door de Staten-Generaal aanvaard wetsvoorstel, vaststellen van AMvB's en ministeriële regelingen;
2. bestuursbevoegdheden (o.a. statusverlenende beschikkingen zoals benoemingen, aangaan en onderhouden van diplomatieke betrekkingen, repressief en preventief toezicht).

§ 4.1 De Koning

In de Grondwet komt de Koning in twee gedaanten voor:

- als persoon, bijvoorbeeld wanneer het gaat om erfopvolging en regentschap;
- in zijn constitutionele hoedanigheid als (deel van de) regering.

Tot 1972 regelde de Grondwet de hoogte van de uitkeringen uit de staatskas aan de Koning, de prins-gemaal, de koningin-weduwe, de Prins van Oranje, de dochter des Konings en vermoedelijk erfgename van de Kroon en haar echtgenoot.³⁸ De Staatscommissie Cals-Donner en de commissie Belastingvrijdom Koninklijk Huis (commissie Simons, zie voor beiden de actorenlijst, § 2.4) bogen zich over deconstitucionalisering en andere wijzigingen in deze. Sinds 1972 wordt de hoogte van de uitkeringen aan de Koning c.s. bij wet geregeld. Bovendien is het aantal ontvangers uitgebreid, waarvoor het ook nodig was bij wet te bepalen wie beschouwd wordt als lid van het Koninklijk Huis (Wet lidmaatschap Koninklijk Huis 1985). Ook met het oog op de reikwijdte van de ministeriële verantwoordelijkheid was dit laatste van belang.

Wanneer in bijzondere gevallen de troon vacant blijft bij gebrek aan een troonopvolger en/of een regent, neemt de Raad van State het koninklijk gezag waar. Handelingen in het kader van de tijdelijke waarneming van het koninklijk gezag zijn opgenomen in het RIO over de taakgebieden van de Raad van State en worden hier dan ook niet opgenomen.³⁹

Vóór de grondwetsherziening van 1963 bestond er een element van onzekerheid in de regeling van de troonopvolging. Vrouwen konden wel opvolgen, maar ten aanzien van hun opvolgingsrechten was geen plaatsvervulling mogelijk. In 1963 heeft men gekozen voor volledige plaatsvervulling, al bleven ook toen nog de zonen vóór de dochters gaan. Ingevolge de Rijkswet tot goedkeuring van het Verdrag betreffende de politieke rechten van de vrouw⁴⁰ werd in 1983 ook de Grondwet zodanig veranderd dat gelijkberechtiging van mannen en vrouwen bij erfopvolging in het koningschap werd ingevoerd.

- 107.
- handeling het voordragen van een wet waarin aan de Koning of zijn mogelijke erfopvolgers toestemming voor diens huwelijk wordt verleend
- actor minister van Algemene Zaken
- grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 17;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 28.1
- periode 1945-
- opmerkingen De Staten-Generaal beraadslagen in verenigde vergadering over een dergelijke wet.
Zie ook handeling 113 van de minister van BZK.
- 108.
- handeling het mede-voordragen van een wet waarin aan de Koning of zijn mogelijke erfopvolgers toestemming voor diens huwelijk wordt verleend
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 17;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 28.1
- periode 1945-
- opmerkingen De Staten-Generaal beraadslagen in verenigde vergadering over een dergelijke wet.
Zie ook handeling 112 van de minister van AZ.
- 109.
- handeling het voordragen van een wet over de uitsluiting van één of meer personen van de erfopvolging van de Kroon
- actor minister van Algemene Zaken
- grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 29.1
- periode 1983-
- opmerkingen Voorwaarde voor de indiening van een dergelijk wetsontwerp zal zijn, dat er uitzonderlijke omstandigheden aanwezig zijn, die tot een onmiddellijke voorziening nopen.
Een wetsvoorstel van deze strekking wordt door de Staten-Generaal in verenigde vergadering besproken en moet met minstens tweederde van de uitgebrachte stemmen worden aangenomen.
- 110.
- handeling het mede-voordragen van een wet over de uitsluiting van één of meer personen van de erfopvolging van de Kroon
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 29.1
- periode 1983-
- opmerkingen Zie handeling 109.

111.

handeling het voordragen van een wet over de benoeming van een opvolger voor de Koning
actor minister van Algemene Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 18;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 30.1
periode 1945-
opmerkingen Na de indiening van het voorstel worden de Kamers ontbonden. De nieuwe Kamers beraadslagen en besluiten in verenigde vergadering. Aannemen van het voorstel kan slechts met minstens tweederde van het aantal uitgebrachte stemmen.
Wanneer bij overlijden of troonsafstand van de Koning geen erfopvolger beschikbaar is en ook nog geen andere opvolger is voorgedragen en aangewezen, worden de Kamers ontbonden. De nieuwe Kamers komen binnen 4 maanden na het vacant komen van het Koningschap in verenigde vergadering bijeen om over de benoeming van een Koning te besluiten. Ook hiervoor is een tweederde meerderheid vereist. De Grondwet schrijft niet dwingend voor dát er een opvolger benoemd móet worden.

112.

handeling het mede-voordragen van een wet over de benoeming van een opvolger voor de Koning
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 18;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 30.1
periode 1945-
opmerkingen Zie handeling 111.

113.

handeling het voordragen van een wet of een AMvB over de beëdiging en inhuldiging van de Koning
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 32, add. art. XI
product Rijkswet Beëdiging en Inhuldiging, Stb. 1992/121
periode 1983-
opmerkingen De voorzitter van de verenigde vergadering de Staten-Generaal beëdigt het staatshoofd en huldigt deze in.
Add. art. XI bepaalt dat de eedsformulieren uit de Grondwet van 1972 tot nader order van kracht blijven. Zij zijn daarom min of meer als product van deze handeling te beschouwen.
Beëdiging en inhuldiging vinden pas plaats nadat de Koning 'de uitoefening van het koninklijk gezag heeft aangevangen'. Een minderjarige Koning, die zelf nog niet over het koninklijk gezag kan beschikken, zal dus niet voor zijn achttiende worden beëdigd en ingehuldigd.

Het is aan de ministerraad om te beoordelen of de Koning in staat is het koninklijk gezag uit te oefenen. Wanneer de ministerraad meent dat dit niet langer het geval is, vraagt hij hierover advies aan de Raad van State en licht vervolgens de verenigde vergadering van de Staten-Generaal in. Is de verenigde vergadering het eens met de ministerraad, dan kan de Koning buiten staat worden verklaard zijn gezag uit te oefenen. Het terugdraaien van een dergelijke beslissing kan alleen bij wet. Ook handelingen in dit kader zijn terug te vinden in RIO *Driemaal 's Raads Recht* (PIVOT-rapport nr. 17), evenals handelingen ten aanzien van regentschap.

Een regent kan het koninklijk gezag waarnemen:

- a. zolang de Koning nog geen achttien jaar is;
- b. als (bij overlijden van de Koning of diens afstand van de troon) een nog niet geboren kind als eerste voor de opvolging in aanmerking komt;
- c. als de Koning buiten staat is verklaard het koninklijk gezag uit te oefenen;
- d. als de Koning de uitoefening van het koninklijk gezag tijdelijk heeft neergelegd;
- e. zolang na het overlijden van de Koning of diens afstand van het koningschap een opvolger ontbreekt.

Van rechtswege is de nakomeling van de Koning die zijn vermoedelijke opvolger is regent in de gevallen onder *c* en *d*, indien hij achttien jaar of ouder is. Benoeming van een regent dient bij wet geregeld te worden. De Staten-Generaal beraadslagen en besluiten hierover in verenigde vergadering.

114.

handeling het voordragen van een wet over de voogdij over de minderjarige Koning
actor minister van Algemene Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 32-34;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 34
product Wet houdende benoeming van een voogd en regeling van de voogdij over de
minderjarige Koning, Stb. 1981/381
periode 1945-
opmerkingen Het product van deze handeling wordt verder uitgewerkt in RIO *Driemaal 's Raads
Recht* (PIVOT-rapport nr. 17).

115.

handeling het mede-voorbereiden van een wet over de voogdij over de minderjarige Koning
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 32-34;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 34
product Wet houdende benoeming van een voogd en regeling van de voogdij over de
minderjarige Koning, Stb. 1981/381
periode 1945-
opmerkingen Het product van deze handeling wordt verder uitgewerkt in RIO *Driemaal 's Raads
Recht* (PIVOT-rapport nr. 17).

116.

handeling het mede-voorbereiden van een wet over de voogdij over de minderjarige Koning
actor minister van Justitie
grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 32-34;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 34
product Wet houdende benoeming van een voogd en regeling van de voogdij over de
minderjarige Koning, Stb. 1981/381
periode 1945-
opmerkingen Het product van deze handeling wordt verder uitgewerkt in RIO *Driemaal 's Raads
Recht* (PIVOT-rapport nr. 17).

117.

handeling het voordragen en/of vaststellen van regelgeving over het toezicht over de persoon
van de Koning indien hij buiten staat is verklaard het koninklijk gezag uit te oefenen
actor minister van Algemene Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 35;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 35.4
periode 1945-

opmerkingen Handelingen van de Raad van State zijn ook opgenomen in RIO *Driemaal's Raads Recht* (PIVOT-rapport nr. 17), pag. 75.

118.

handeling het mede-voorbereiden van regelgeving over het toezicht over de persoon van de Koning indien hij buiten staat is verklaard het koninklijk gezag uit te oefenen
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 35;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 35.4
periode 1945-
opmerkingen Zie handeling 117.

119.

handeling het voordragen van een wet of KB waarbij wordt verklaard dat de Koning weer in staat is het koninklijk gezag uit te oefenen
actor minister van Algemene Zaken
grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 35.3
periode 1983-
opmerkingen Handelingen van de Raad van State zijn ook opgenomen in RIO *Driemaal's Raads Recht* (PIVOT-rapport nr. 17), pag. 75.
Vóór 1983 kon de Koning in zijn gezag worden hersteld door een verklaring van de verenigde vergadering van de Staten-Generaal, op de manier zoals Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 48-50 voorschrijft.
Vanaf 1983 wordt dit in een wet geregeld. Ook dan beraadslagen en besluiten de Staten-Generaal ter zake in verenigde vergadering.

120.

handeling het voordragen van een wet of KB waarbij wordt verklaard dat de Koning weer in staat is het koninklijk gezag uit te oefenen
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 35.3
periode 1983-
opmerkingen Zie handeling 119.

121.

handeling het voordragen van een wet of KB over het tijdelijk neerleggen en hervatten door de Koning van de uitoefening van het koninklijk gezag
actor minister van Algemene Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 43;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 36
periode 1945-
opmerkingen Zolang niet in de uitoefening van het Koninklijk gezag is voorzien, wordt dit uitgeoefend door de Raad van State. Zie ook het RIO *Driemaal's Raads Recht* (PIVOT-rapport nr.17) pag. 76.
De Staten-Generaal beraadslagen en besluiten ter zake in verenigde vergadering.
Het recht van initiatief tot het doen van een dergelijk voorstel door de Staten-Generaal is uitgesloten.

122.
handeling het mede-voorbereiden van een wet of KB over het tijdelijk neerleggen en hervatten door de Koning van de uitoefening van het koninklijk gezag
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 43;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 36
periode 1945-
opmerkingen Zie handeling 121.
123.
handeling het voordragen van een wet over het regentschap
actor minister van Algemene Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972/1983/1987/1995, art. 37
product Rijkswet houdende benoeming van een Regent voor het geval van erfopvolging door de troonopvolger die niet de leeftijd heeft bereikt waarop hij ingevolge de Grondwet kan aanvangen het Koninklijk gezag uit te oefenen, Stb. 1981/382
periode 1945-
opmerkingen Zie ook het RIO *Driemaal's Raads Recht* (PIVOT-rapport nr.17) pag. 76.
De Staten-Generaal beraadslagen en besluiten ter zake in verenigde vergadering.
124.
handeling het voordragen van een wet over het regentschap
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1995, art. 37
product Rijkswet houdende benoeming van een Regent voor het geval van erfopvolging door de troonopvolger die niet de leeftijd heeft bereikt waarop hij ingevolge de Grondwet kan aanvangen het Koninklijk gezag uit te oefenen, Stb. 1881/382
periode 1972-
opmerkingen Zie ook het RIO *Driemaal's Raads Recht* (PIVOT-rapport nr.17) pag. 76.
De Staten-Generaal beraadslagen en besluiten ter zake in verenigde vergadering.
125.
handeling het voordragen van een wet over het lidmaatschap van het Koninklijk Huis
actor minister van Algemene Zaken
grondslag Grondwet 1972, art. 21 a;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 39
product Wet lidmaatschap Koninklijk Huis, Stb. 1985/578
periode 1972-
opmerkingen Het recht van initiatief tot het doen van een dergelijk voorstel door de Staten-Generaal is uitgesloten.
126.
handeling het mede-voorbereiden van een wet over het lidmaatschap van het Koninklijk Huis
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1972, art. 21 a;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 39
product Wet lidmaatschap Koninklijk Huis, Stb. 1985/578
periode 1972-

127.

handeling het voordragen van een wet over uitkeringen ten laste van het Rijk aan de Koning en andere leden van het Koninklijk Huis

actor minister van Algemene Zaken

grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963, art. 30;
Grondwet 1972, art 22, add. art. VIII;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 40.1

product Wet houdende regeling van het financieel statuut van het Koninklijk Huis, Stb. 1985/701

periode 1945-

opmerkingen Het recht van initiatief tot het doen van een dergelijk voorstel door de Staten-Generaal is uitgesloten.
Vóór 1972 regelde de tweede afdeling van de Grondwet de uitkeringen aan het Koninklijk Huis en ook de hoogte van die uitkeringen. De in de Grondwet genoemde bedragen konden echter wel bij wet worden gewijzigd. De Staten-Generaal moesten daarover met tenminste tweederde meerderheid beslissen.
Vanaf 1972 beraadslagen en besluiten de Staten-Generaal ter zake in verenigde vergadering.

128.

handeling het mede-voorbereiden van een wet over uitkeringen ten laste van het Rijk aan de Koning en andere leden van het Koninklijk Huis

actor minister van Binnenlandse Zaken

grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963, art. 30;
Grondwet 1972, art 22, add. art. VIII;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 40.1

product Wet houdende regeling van het financieel statuut van het Koninklijk Huis, Stb. 1985/701

periode 1945-

opmerkingen Zie handeling 127.

129.

handeling het mede-voorbereiden van een wet over uitkeringen ten laste van het Rijk aan de Koning en andere leden van het Koninklijk Huis

actor minister van Financiën

grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963, art. 30;
Grondwet 1972, art 22, add. art. VIII;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 40.1

product Wet houdende regeling van het financieel statuut van het Koninklijk Huis, Stb. 1985/701

periode 1945-

opmerkingen Zie handeling 127.

130.

handeling het voordragen van een wet over belastingvrijdom voor de Koning en andere leden van het Koninklijk Huis

actor minister van Algemene Zaken

grondslag Grondwet 1972, art. 22;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 40.2

periode 1972-

opmerkingen De Staten-Generaal beraadslagen en besluiten ter zake in verenigde vergadering.

131.
handeling het mede-voorbereiden van een wet over belastingvrijdom voor de Koning en andere leden van het Koninklijk Huis
actor minister van Financiën
grondslag Grondwet 1972, art. 22;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 40.2
periode 1972-
132.
handeling het adviseren over de belastingplicht voor leden van het Koninklijk Huis
actor commissie Belastingvrijdom Koninklijk Huis
bron brief van 11 juni 1968 aan de Tweede Kamer, TK 1986-69, 8 683, nr. 5
product rapport 22 april 1969, TK 1968-1969, 10 173
periode 1968-1972
133.
handeling het, samen met de minister van Binnenlandse Zaken, adviseren van de Kroon over interpretatie van art. 41 van de Grondwet t.a.v. de (rechtspositionele aspecten van de) hofhouding
actor minister van Algemene Zaken
bron L. van Poelgeest
periode 1945-
134.
handeling het, samen met de minister van Algemene Zaken, adviseren over de (rechtspositionele aspecten van de) hofhouding
actor minister van Binnenlandse Zaken
bron L. van Poelgeest
periode 1945-
135.
handeling het, samen met de ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie, voordragen voor verlening bij KB van namen en titels aan leden van het koninklijk huis
actor minister van Algemene Zaken
bron L. van Poelgeest
periode 1945-
136.
handeling het, samen met de ministers van Algemene Zaken en Justitie, voordragen voor verlening bij KB van namen en titels aan leden van het koninklijk huis
actor minister van Binnenlandse Zaken
bron L. van Poelgeest
periode 1945-
137.
handeling het, samen met de ministers van Algemene Zaken en Binnenlandse Zaken, voordragen voor verlening bij KB van namen en titels aan leden van het koninklijk huis
actor minister van Justitie
bron L. van Poelgeest
periode 1945-

§ 4.2 Ministers

Het ministerschap heeft zich ontwikkeld tot een zelfstandig staatsorgaan. Door de invoering van de ministeriële verantwoordelijkheid is de macht in het Nederlandse staatsbestel in wezen verplaatst van Koning naar ministers. Het parlement fungeert in ons dualistische stelsel vooral als medewetgever en controleorgaan. Wel is het uiteindelijk zo dat in een conflict tussen regering en parlement het parlement het laatste woord heeft. Ieder kabinet regeert omdat en zolang de Staten-Generaal er vertrouwen in hebben.

De ministers hebben ieder de leiding van een ministerie. Ze worden bij Koninklijk Besluit benoemd en ontslagen. Ook de ministeries worden bij Koninklijk Besluit ingesteld. Ministers zonder portefeuille zijn niet belast met de leiding van een ministerie, maar maken wel deel uit van de regering.

Elke minister is een orgaan, maar ook de ministerraad vormt als geheel een orgaan. De Grondwet 1983 voert de ministerraad voor het eerst met zoveel woorden op. Daarvóór werden de werkzaamheden en de samenstelling van de ministerraad uitsluitend geregeld in het Reglement van Orde voor de Raad van Ministers⁴¹.

De raad beraadslaagt en besluit over algemeen regeringsbeleid en bevordert de eenheid daarvan.

Staatssecretarissen, sinds 1948 opgenomen in de Grondwet, treden op wanneer de minister het nodig acht en op diens aanwijzingen. De staatssecretarissen hebben echter geen stremrecht in de ministerraad. Het is bij gewoonterecht bepaald dat wanneer een staatssecretaris opstapt of moet opstappen, de minister kan blijven zitten. Anderzijds wil het gewoonterecht dat een staatssecretaris bij het heengaan van zijn minister zijn functie ter beschikking stelt.

In het staatsrechtelijk jargon wordt onder kabinet verstaan ministers en staatssecretarissen; de ministerraad is het college dat gevormd wordt door de gezamenlijke ministers.

De minister-president is voorzitter van de ministerraad en is belast met de organisatie en coördinatie van het werk van de raad. Tot 1945 presideerde in theorie één van de ministers bij toerbeurt. In de praktijk fungeerde de voorzitter van de ministerraad al sinds het midden van de negentiende eeuw als minister-president. Vanaf 1945 wordt de voorzitter van de raad van ministers door de Koning benoemd als minister-president. Hij zorgt voor de opstelling van de agenda, geeft bij het staken van de stemmen de doorslag en houdt toezicht op de uitvoering van de besluiten van de raad. Hij is tevens minister van Algemene Zaken. Net als de ministerraad wordt ook de minister-president pas in de Grondwet 1983 voor het eerst ten tonele gevoerd.

Zie het institutioneel onderzoek voor het Kabinet van de Koningin voor de context en handelingen betreffende de kabinetsformatie. Context en handelingen met betrekking tot arbeidsvoorwaarden voor politieke ambtsdragers, leden hofhouding etc. zijn terug te vinden in het RIO Buiten- en bovensectorale arbeidsvoorwaarden.

138.

handeling	het voordragen bij KB voor benoeming en ontslag bij KB van een minister-president, een minister of een staatssecretaris
actor	minister van Algemene Zaken
grondslag	Grondwet 1938/1946/1948, art. 79; Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 86.2; Grondwet 1983/1987/1995, art. 43, 44.2 en 46
periode	1945-

139.
handeling het voordragen bij KB van de instelling of taakwijziging van een ministerie
actor minister van Algemene Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 79;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 86.1;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 44.1
product onder andere:
KB, houdende herindeling van een aantal departementale taken, Stb. 1982/613
periode 1945-
140.
handeling het, samen met de minister van Binnenlandse Zaken, voorbereiden van en adviseren
over het beleid ten aanzien van de aanstelling van minister zonder portefeuille en
staatssecretaris
actor minister van Algemene Zaken
bron Grondwet 1938/1946/1948, art. 79;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 86.2;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 44.2, 46.1
product Wet houdende nadere voorzieningen in verband met de invoering van de ambten van
minister zonder portefeuille en van staatssecretaris, Stb. 1951/24, gewijzigd bij wetten
van 14 januari 1954, Stb. 1954/4 en van 1 augustus 1956, Stb. 1956/455
periode 1945-
141.
handeling het, samen met de minister van Algemene Zaken, voorbereiden van het beleid ten
aanzien van de aanstelling van een minister zonder portefeuille en een staatssecretaris
actor minister van Binnenlandse Zaken
bron Grondwet 1938/1946/1948, art. 79;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 86.2;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 44.2, 46.1
product Wet houdende nadere voorzieningen in verband met de invoering van de ambten van
minister zonder portefeuille en van staatssecretaris, Stb. 1951/24, gewijzigd bij wetten
van 14 januari 1954, Stb. 1954/4 en van 1 augustus 1956, Stb. 1956/455
periode 1945-
142.
handeling het voordragen van een wet over de eed danwel belofte die ministers en
staatssecretarissen bij de aanvaarding van hun ambt af moeten leggen
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1983/1987, art. 49 en add. art. XII;
Grondwet 1995, art. 49
product Wet beëdiging ministers en leden Staten-Generaal, Stb. 1992/120
periode 1983-
opmerkingen Tot 1983 is de eed weergegeven in de Grondwet (Grondwet 1972 art. 86 vijfde en
zesde lid). Bij wijziging van de Grondwet in 1983 werd in additioneel artikel XII naar
dat artikel verwezen. Zolang er geen wet inzake eedsaflegging tot stand was gekomen
bleven deze artikelen gelden. Additioneel artikel XII is per 10 juli 1995, Stb.
1995/404, ingetrokken.
De Wet beëdiging ministers en leden Staten-Generaal is tevens het product van
handeling 353.

143.
handeling   het voorbereiden van voorstellen tot wijzigingen in de procedure van
                    kabinetsformatie
actor   minister van Binnenlandse Zaken
bron   L. van Poelgeest
periode   1945-

Hoofdstuk 5. Staten-Generaal⁴²

De Staten-Generaal is een permanent college dat ononderbroken zitting houdt.⁴³ Het bestaat uit de Eerste en de Tweede Kamer en de verenigde vergadering.

De Tweede Kamer bestaat uit 150 leden (vóór 1956 100)⁴⁴, die rechtstreeks worden gekozen. De zittingsduur is 4 jaar. De Kamer is onafhankelijk. De leden genieten parlementaire onschendbaarheid en stemmen zonder last.

De Eerste Kamer telt 75 leden (vóór 1956 50)⁴⁵ die voor 4 jaar worden gekozen bij getrapte verkiezing door de leden van provinciale staten. Onder de Grondwet 1972 werden de Eerste-Kamerleden gekozen voor 6 jaar. Om de drie jaar trad de helft af. De problemen die dit opleverde wat betreft de aansluiting tussen de verkiezingen voor de provinciale staten en die voor de Eerste Kamer, vormden de aanleiding tot wijziging van de Grondwet op dit punt in 1983.⁴⁶

De Eerste Kamer heeft geen recht van amendement. De politieke samenstelling van de Eerste Kamer komt sterk overeen met die van de Tweede; de maatschappelijke evenwel is beduidend anders: waar de Tweede Kamer voornamelijk beroepspolitici telt, heeft een aanzienlijk deel van de senatoren nog een maatschappelijke werkring.

De Eerste Kamer neemt nog eens onder de loep wat al door de Tweede Kamer behandeld is.

Beide Kamers zijn bevoegd tot het regelen van hun eigen werkzaamheden (onderzoek geloofsbrieven van nieuwe leden, binnen de grenzen van de Grondwet vaststellen van Reglement van Orde, benoemen van de voorzitter uit hun midden, instellen van commissies voor bepaalde taken of werkzaamheden, autonomie in de regeling van de volgorde van de werkzaamheden). Voor beraadslagingen en het nemen van besluiten moet meer dan de helft van het aantal zitting hebbende leden ter vergadering aanwezig zijn. Besluiten worden bij meerderheid genomen; er wordt mondeling en bij hoofdelijke oproeping gestemd als één lid daarom vraagt.

Zowel de Eerste als de Tweede Kamer is bevoegd de regering te controleren (recht van interpellatie, vragenrecht -uitgewerkt in de Grondwet van 1987; voordien met name gebaseerd op de Reglement van Orde-, indienen van moties en behandelen van de wetsontwerpen tot vaststelling van de jaarlijkse begroting).

De Tweede Kamer heeft een aandeel in de wetgeving door het recht van initiatief en het recht van amendement. De Eerste Kamer heeft die bevoegdheden niet. Wel komt het voor dat de Eerste Kamer, door te dreigen met verwerping van een wetsvoorstel, een wijzigingsvoorstel (novelle) van de regering afdwingt en zo een verkapte vorm van amendement uitoefent.

De ministers zijn op grond van artikel 68 van de Grondwet, verplicht inlichtingen te verstrekken aan de Kamers afzonderlijk of aan de verenigde vergadering.

Beide Kamers beschikken over het enquêterecht. De Tweede Kamer is bevoegd tot voordrachten voor benoemingen van de leden van de Hoge Raad en de Algemene Rekenkamer en tot de benoeming van de Nationale Ombudsman.

De leden ontvangen een vergoeding voor hun werkzaamheden en hebben een eigen pensioenregeling.⁴⁷

De Koning heeft het recht de Kamers van de Staten-Generaal, elk afzonderlijk of beiden tezamen, te ontbinden.

Sinds 1815 bepaalt de Grondwet limitatief in welke gevallen de beide Kamers der Staten-Generaal in verenigde vergadering bijeen kunnen komen. Het betreft hier situaties waarbij het bijzonder ongewenst is dat de Kamers tot onderling afwijkende besluiten zouden komen. Overleg in gezamenlijke commissies van Eerste en Tweede Kamer is een mogelijkheid die door de Grondwet wel wordt open gehouden.

Sinds 1983 eist artikel 72 van de Grondwet ook een Reglement van Orde voor de verenigde vergadering. Dit was reeds vastgesteld op 9 juni 1981.

De verkiezingen voor de Eerste en Tweede Kamer worden behandeld in hoofdstuk 11.

144.

handeling het voordragen van een wet over wijziging van de zittingsduur van de Eerste Kamer
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 52.2
periode 1983-
opmerkingen Als de zittingsduur van provinciale staten bij wet gewijzigd wordt, dient daarbij ook die van de Eerste Kamer dienovereenkomstig te worden aangepast (bij dezelfde wet).

145.

handeling het voordragen van een wet over de te hanteren regels bij geschillen ten aanzien van verkiezingen of geloofsbrievenonderzoek
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 101;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 108;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 58
product Kieswet 1951, art. U 5
Kieswet 1989, art. V 4
periode 1945-
opmerkingen De artikelen van de Kieswet verwijzen weer naar nadere regeling van e.e.a. in de Reglementen van Orde van beide Kamers

146.

handeling het, samen met de minister van Binnenlandse Zaken, voordragen van een KB over ontbinding van de Eerste Kamer (tot 1996) en de Tweede Kamer
actor minister van Algemene Zaken
grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 64
periode 1983-

147.

handeling het, samen met de minister van Algemene Zaken, voordragen van een KB over ontbinding van de Eerste Kamer (tot 1996) en de Tweede Kamer
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 64
periode 1983-

148.

handeling het, samen met de minister van Binnenlandse Zaken, adviseren over het Reglement van Orde van de Eerste en Tweede Kamer
actor minister van Algemene Zaken
bron L. van Poelgeest
periode 1945-

149.
handeling het, samen met de minister van Algemene Zaken, adviseren over het Reglement van Orde van de Eerste en Tweede Kamer
actor minister van Binnenlandse Zaken
bron L. van Poelgeest
periode 1945-
150.
handeling het voordragen van een wet over de financiële voorzieningen voor leden en ex-leden van de Staten-Generaal en hun nabestaanden
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 92 en 94;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 99 en 101.4;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 63
product Wet inzake schadeloosstelling leden Tweede Kamer der Staten-Generaal, Stb. 1968/584
Algemene Pensioenwet Politieke Ambtsdragers, Stb. 1969/594
Regeling vergoeding kosten welke uit de vervulling van het lidmaatschap van de Eerste Kamer der Staten-Generaal voortvloeien, Stb. 1969/300
Nadere vaststelling toelage voorzitter Eerste Kamer der Staten-Generaal, Stb. 1975/657
Beperking schadeloosstelling en toelagen voorzitter en overige leden Tweede Kamer en voorzitter Eerste Kamer der Staten-Generaal, Stb. 1987/61
periode 1945-
opmerkingen Zie voor producten van deze handeling het RIO Buiten- en bovensectorale arbeidsvoorwaarden en de institutionele onderzoeken over de Eerste en Tweede Kamer.
151.
handeling het voordragen van een wet over het recht van enquête voor de Kamers van de Staten-Generaal
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 98;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 105;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 70
product Wet op de Parlementaire Enquête, Stb. 1850/45
periode 1945-
opmerkingen Zie voor de producten van deze handeling de institutionele onderzoeken van de Eerste en Tweede Kamer.

Hoofdstuk 6. Raad van State, Algemene Rekenkamer en vaste colleges van advies⁴⁸

De rol van de Raad van State in het waarborgen van de democratische rechtstaat ligt in essentie vast in de Grondwet. De drie taakgebieden waarop de Raad zich voor de vervulling van haar rol beweegt, te weten advisering inzake wet- en regelgeving, tijdelijke waarneming van het Koninklijk gezag en administratieve rechtsbescherming, zijn al in kaart gebracht in het RIO *Driemaal 's Raads Recht* (PIVOT-rapport nr. 17) en worden daarom in dit onderzoek voor wat de uitvoering betreft buiten beschouwing gelaten. Hieronder worden alleen de direct uit de Grondwet voortvloeiende handelingen met betrekking tot de Raad opgenomen. Uitwerking van de producten van deze handelingen wordt, als dit tot andere beleidsterreinen behoort, achterwege gelaten. Voor de handelingen van de Raad zelf, ook voor die welke direct voortvloeien uit de Grondwet, wordt verwezen naar het betreffende rapport institutioneel onderzoek. Ook voor handelingen voortvloeiende uit de Wet op de Raad van State zult u dat rapport moeten raadplegen.

De Algemene Rekenkamer is, als controlerend orgaan evenzeer een essentieel middel voor het waarborgen van de democratische rechtstaat.⁴⁹ Zij houdt zich voornamelijk bezig met het onderzoek naar de ontvangsten en uitgaven van het Rijk. Aan de hand van onder andere de door de Staten-Generaal goedgekeurde rijksbegroting worden de uitgaven gecontroleerd. De minister moet de Rekenkamer alle inlichtingen verschaffen, tenzij het geheime uitgaven betreft. Indien de Rekenkamer het oneens is met een bepaalde uitgave, dan meldt zij dit aan de minister, die binnen een maand de Rekenkamer in kennis stelt van hetgeen tot opheffing van haar bezwaar kan leiden. Komt er geen antwoord van de minister, of gaat de Rekenkamer niet akkoord met het antwoord, dan moet de desbetreffende minister een wetsvoorstel indienen bij de Tweede Kamer dat tot opheffing van het bezwaar leidt.

In dit rapport zijn allen die handelingen met betrekking tot de Algemene Rekenkamer opgenomen die direct uit de Grondwet voortvloeien. De handelingen en context van de Algemene Rekenkamer zijn in het RIO *Per slot van Rijksrekening* (PIVOT-rapport nr. 15) verder uitgewerkt.

Ook de vaste colleges van advies spelen een grondwettelijk gefundeerde rol in het Nederlandse staatsbestel. Onder adviescollege wordt verstaan: “een college dat krachtens publiekrecht tot taak heeft de regering te adviseren over algemeen verbindende voorschriften”⁵⁰. Het doel van deze colleges is allereerst het verbeteren van de kwaliteit van de besluitvorming door de inbreng van deskundigen en het horen van allerlei meningen. Daarnaast zullen veel maatregelen eerder worden geaccepteerd als de betrokkenen de gelegenheid hebben gekregen om over de stof mee te praten.

De adviescolleges worden behandeld in de rapporten institutioneel onderzoek over de beleidsterreinen waarop zij zich bewegen. Hieronder worden slechts de algemene handelingen ten aanzien van deze colleges opgenomen die direct voortvloeien uit de Grondwet.

152.
handeling het voordragen van regelgeving over de inrichting, samenstelling en bevoegdheid van de Raad van State
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 76-78;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 83-85;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 73-75
product Wet op de Raad van State, Stb. 1861/129
Wet op de Raad van State, Stb. 1962/88
periode 1945-

153.
handeling het voordragen voor benoeming en ontslag bij KB van leden van de Raad van State
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 76;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 83;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 74.2;
Wet op de Raad van State, 9 maart 1962, Stb. 1962/88, art. 3 en 4
periode 1945-

154.
handeling het, in bijzondere omstandigheden, schorsen of ontslaan van een lid van de Raad van State
actor Raad van State
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 76;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 83;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 74.2
periode 1945-
opmerkingen De bijzondere omstandigheden zijn in de artikelen 11 tot en met 13 van de Wet op de Rechterlijke Organisatie beschreven. Het gaat hierbij om onder meer het veroordeeld zijn wegens een misdrijf en het onder curatele gesteld zijn.

155.
handeling het voordragen van regelgeving over de inrichting, samenstelling en bevoegdheden van de Algemene Rekenkamer
actor minister van Financiën
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 186;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 193;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 76-78
product Comptabiliteitswet, Stb. 1927/259
Comptabiliteitswet, Stb. 1976/671
periode 1945-

156.
handeling het voordragen voor benoeming en ontslag bij KB van leden van de Algemene Rekenkamer
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 186;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 193;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 77
periode 1945-

157.
handeling het, in bijzondere gevallen, schorsen of ontslaan van een lid van de Algemene Rekenkamer
actor Hoge Raad
grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 77.3
periode 1983-
opmerkingen De bijzondere omstandigheden zijn in de artikelen 11 tot en met 13 van de Wet op de Rechterlijke Organisatie beschreven. Het gaat hierbij om onder meer het veroordeeld zijn wegens een misdrijf en het onder curatele gesteld zijn.
158.
handeling het voordragen van een algemene wet of AMvB over de instelling, inrichting, samenstelling en bevoegdheid van vaste colleges van advies
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 80;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 87;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 79
product Kaderwet adviescollege, Stb. 1996/378
periode 1945-
159.
handeling het voordragen van een algemene wet of AMVB over de wijze van openbaarmaking van adviezen van vaste colleges van advies
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 80.1
product Wet openbaarheid van bestuur, Stb. 1978/581, art. 8-11
Kaderwet adviescolleges, Stb. 1996/378
periode 1983-
160.
handeling het voordragen van een wet over de gevallen waarin adviezen van vaste colleges van advies niet aan de Staten-Generaal worden overlegd
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 80.2
product Wet openbaarheid van bestuur, Stb. 1978/581, art. 8-11
periode 1983-

Hoofdstuk 7. Wetgeving en bestuur

§ 7.1 Hoofdlijnen totstandkomen van wet- en regelgeving

Totstandkoming van een (formele) wet⁵¹

Regering en Staten-Generaal vormen gezamenlijk de formele wetgever.

In grondwettelijke zin is van een voorstel van wet pas sprake, wanneer het voorstel (of het nu gaat om een regerings- of een initiatiefontwerp) bij de Tweede Kamer is ingediend. Feitelijk schrijft de Grondwet slechts voor dat de Raad van State gehoord moet worden en dat de terzake uitgebrachte adviezen aan de Staten-Generaal moeten worden overgelegd. De uitwerking van de procedure is onder andere te vinden in de Reglementen van Orde voor respectievelijk de Eerste Kamer, de Tweede Kamer en de Ministerraad, de Bekendmakingwet, de Rijkswet Verdragen, de Wet op de Raad van State en de Aanwijzingen voor de regelgeving.

Het initiatief tot het vormen of wijzigen van wetgeving komt meestal voort uit politieke wensen, wensen vanuit de maatschappij, rechterlijke uitspraken of internationale verplichtingen. De initiatiefnemers kunnen de leden van de Tweede Kamer zijn (recht van initiatief) of een minister. Ligt het initiatief bij het departement dan volgt eerst een departementale behandeling waar het ontwerp wordt voorbereid en een memorie van toelichting wordt geschreven. Deze stukken gaan naar de minister die er zijn fiat aan geeft, eventueel na inwinnen van advies door externe deskundigen. Sedert 1994 heeft de minister van Justitie een kwaliteitstoetsende rol ten aanzien van de wetgeving. Ingeval het wetsvoorstel financiële consequenties voor de Rijksbegroting met zich mee zal brengen, moet het tevens ter toetsing op dit punt aan het ministerie van Financiën worden voorgelegd. Het ambtelijk voorontwerp en de memorie van toelichting worden vervolgens in de ministerraad behandeld⁵². Het voorstel wordt aan de Koningin gestuurd met het verzoek het door te sturen naar de Raad van State ter advisering. De Raad van State beoordeelt het wetsvoorstel onder andere uit oogpunt van goede wetgeving en geeft een advies.⁵³ Indien de Ministerraad een nader rapport bij het advies van de Raad van State heeft opgesteld is dit het einde van de voorbereiding van de zijde van de regering.

Daarna volgt de parlementaire behandeling, het ontwerp wordt in de Tweede en daarna in de Eerste Kamer behandeld.⁵⁴ De parlementaire behandeling volgt een vaste procedure van ontvangst van het wetsvoorstel en bijbehorende stukken, een vooronderzoek door een commissie, de algemene beraadslagingen en de stemming.

De Tweede Kamerleden ontvangen het wetsvoorstel met bijbehorende stukken, dat zijn de memorie van toelichting en advies van de Raad van State bij Koninklijke Boodschap. Het wetsvoorstel krijgt vanaf nu een nummer, alle bijbehorende kamerstukken krijgen hetzelfde nummer en een volgnummer. Het vooronderzoek vindt plaats door één van de vaste kamercommissies (voor elk ministerie is er een vaste kamercommissie), die de behandeling van het wetsvoorstel voorbereidt en een schriftelijk verslag maakt. Tot 1995 bestond het vooronderzoek uit het maken van een voorlopig verslag, het zogenaamde verslag van de bespreking van de commissie. Op dit verslag volgde de reactie van de minister, de memorie van antwoord en eventueel nota van wijziging. Hierna volgde het eindverslag van de commissie. Vanaf 1995 komt de commissie doorgaans direct met een (eind)verslag. Met het (eind)verslag van de commissie wordt het wetsvoorstel op de agenda van de Tweede Kamer gezet voor plenaire behandeling. Eerst wordt het voorstel in zijn geheel behandeld, daarna de afzonderlijke artikelen waarop eventueel nog wijzigingen kunnen worden aangebracht door middel van het indienen van amendementen.

Na de behandeling volgt de stemming. Als eerste over de afzonderlijke artikelen; daarna komt de considerans of de beweegreden aan bod voor stemming. Vervolgens wordt het voorstel in zijn geheel nog eens ter stemming gebracht. Het voorstel is aangenomen als de helft van de aanwezige leden plus één voor het voorstel hebben gekozen. Er zijn enige wetsvoorstellen die echter met tweederde meerderheid moeten worden aangenomen: een grondwetswijziging (art. 137), wetsvoorstellen over uitsluiting van troonopvolging (art. 29), uitkering aan leden van het koninklijk huis en hun belastingvrijdom (art. 40), geldelijke voorzieningen van de (gewezen) leden van de Staten-Generaal (art. 63), goedkeuring van internationale verdragen die afwijken van de Grondwet (art. 91.3). Het aangenomen wetsvoorstel wordt door de voorzitter van de Tweede Kamer naar de voorzitter van de Eerste Kamer gestuurd. Ook hier is een vaste kamercommissie die het wetsvoorstel voorbereidt. Bovendien schrijft zij een voorlopig verslag. De minister reageert daarop met een memorie van antwoord en eventueel met een nota van wijziging. De commissie komt vervolgens met een eindverslag dat naar de Eerste Kamer wordt gestuurd. In de Eerste Kamer wordt het wetsvoorstel behandeld en volgt stemming. Daar de Eerste Kamer geen recht van amendement heeft, blijft de artikelsgewijze behandeling achterwege en kan het voorstel alleen worden aangenomen of verworpen. Indien het voorstel is aangenomen wordt het naar de Koningin gestuurd voor bekrachtiging door ondertekening van de Koningin en de minister(s). Na de bekrachtiging wordt de wet in het Staatsblad gepubliceerd samen met de datum van inwerkingtreding. Indien in de wet niets is geregeld over de inwerkingtreding van die wet is de Bekendmakingwet van toepassing en zal de wet in werking treden op de eerste dag van de tweede kalendermaand na de datum van bekendmaking.

De leden van de Tweede Kamer hebben het recht van initiatief, dat wil zeggen dat zij zelf met een wetsvoorstel mogen komen. De procedure wijkt dan enigszins af: de departementale voorbereiding valt weg, wel vindt ambtelijke bijstand plaats. Verder zullen de initiatiefnemers zelf het voorstel in de Tweede en Eerste Kamer moeten verdedigen in plaats van de minister. Het komt overigens weinig voor dat een initiatiefvoorstel tot wet wordt verheven. Als regel worden de wetsvoorstellen door de regering ingediend.

Totstandkoming van Rijkswetgeving

De totstandkoming van Rijkswetgeving wijkt enigszins af van de normale wetgevingsprocedure. Tijdens het ministerieel overleg wonen de gevolmachtigde ministers de mondelinge behandeling bij. Bij het totstandkomen van een Rijkswet zendt de Koningin het ontwerp van Rijkswet gelijktijdig met de indiening bij de Staten-Generaal aan de vertegenwoordigende lichamen van de Nederlandse Antillen en Aruba. De gevolmachtigde ministers kunnen de Kamers voorlichting geven en kunnen bovendien bezwaar maken tegen de wet.

De publicatie van de wet geschiedt zowel in het Staatsblad als in het Publicatieblad van de Nederlandse Antillen en het Afkondigingsblad van Aruba.

Totstandkoming van Algemene Maatregelen van Bestuur

Een AMvB is een Koninklijk Besluit waarover de Raad van State moet zijn gehoord en dat gepubliceerd moet worden in het Staatsblad.

Regelgeving bij AMvB doorloopt niet de parlementaire behandeling, maar wordt bij KB vastgesteld. Een concept-AMvB wordt departementaal voorbereid en wordt na toetsing door de minister van Justitie naar de ministerraad gestuurd waar de politieke wenselijkheid wordt bekeken. De ministers geven toestemming om het ontwerp naar de Koningin te sturen met het verzoek de Raad van State om advies te vragen. Na ontvangst van het advies wordt het (eventueel gewijzigde) voorstel naar de Koningin gestuurd ter ondertekening van het besluit. De staatssecretaris of minister ondertekent eveneens. Bekendmaking geschiedt door plaatsing in het Staatsblad.

De Staten-Generaal heeft dus geen invloed op de totstandkoming van het AMvB, maar heeft wel het recht op toetsing achteraf. Soms vindt toetsing vooraf plaats indien de opstellers vooraf de mening willen peilen.

Totstandkoming van Algemene Maatregelen van Rijksbestuur

De procedure van de totstandkoming van Algemene Maatregelen van Rijksbestuur wijkt niet af van de procedure zoals hierboven geschreven is bij de totstandkoming van Algemene Maatregelen van Bestuur. Alleen dient voor ministerraad de rijksministerraad gelezen te worden en zal de Raad van State van het Koninkrijk adviseren over de Algemene Maatregel van Rijksbestuur. De minister voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken is in ieder geval (een van de) ondertekenaar(s) van de Algemene Maatregel van Rijksbestuur.

De publicatie van de Algemene Maatregel van Rijksbestuur geschiedt, net als bij Rijkswetten, zowel in het Staatsblad als in het Publicatieblad van de Nederlandse Antillen en het Afkondigingsblad van Aruba.

Totstandkoming van andere algemeen verbindende voorschriften

Ook bij andere algemeen verbindende voorschriften vindt geen parlementaire behandeling plaats, maar kan wel toetsing achteraf plaatsvinden. Ministeriële regelingen worden uitgevaardigd door de minister op basis van delegatie door een wet in formele zin of op basis van sub-delegatie door een AMvB. In de Grondwet zijn geen andere regels gegeven voor de totstandkoming van algemeen verbindende voorschriften dan dat zij bekend moeten worden gemaakt. De bekendmaking geschiedt in de Staatscourant, tenzij bepaald is dat de verordening in het Staatsblad geplaatst dient te worden.

Totstandkoming van internationale verdragen

Een verdrag is een overeenkomst tussen staten onderling of tussen een staat en een volkenrechtelijke organisatie die volgens volkenrechtelijke criteria verbindend is.

De totstandkoming van een verdrag verloopt in twee fasen: de fase van de onderhandeling die wordt afgesloten met de ondertekening van het verdrag en de fase van goedkeuring van het verdrag door de Staten-Generaal en ratificatie van het verdrag. Rechtstreekse toepassing of onmiddellijke verbindend verklaring zonder tussenkomst van de nationale wetgever is soms mogelijk (supranationale wetgever). Wanneer er geen sprake is van rechtstreekse toepassing moeten verdragen altijd worden bekrachtigd en (stilzwijgend of uitdrukkelijk) worden goedgekeurd door de Staten-Generaal.⁵⁵

Artikel 90 van de Grondwet stelt dat de regering de ontwikkeling van de internationale rechtsorde moet bevorderen. Tijdens de grondwetsherziening van 1983 leidde de regering uit die taakstelling af dat de verdragsluitende bevoegdheid aan haar toekomt. Tijdens de onderhandelingsfase, uitgevoerd door ministers, diplomaten, ambtenaren en deskundigen, wordt de tekst en inhoud van het verdrag vastgesteld. Indien het ontwerpverdrag gereed is wordt het in de ministerraad besproken. Na goedkeuring door de ministerraad kan het verdrag worden ondertekend namens of door de regering. De ondertekening brengt voor Nederland nog geen volkenrechtelijke verbinding mee. Het verdrag moet eerst nog worden goedgekeurd door de Staten-Generaal (art. 91 Grondwet). De goedkeuring heeft het karakter van een politieke controlemaatregel van het parlement ten aanzien van de regering. Bovendien heeft deze goedkeuring het karakter van een machtiging aan de regering om het Koninkrijk aan het verdrag te binden. De Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen⁵⁶ bepaalt de wijze waarop goedkeuring wordt verleend. Het meest voorkomende is de stilzwijgende goedkeuring. Verdragen zijn stilzwijgend goedgekeurd als niet binnen 30 dagen na een daartoe strekkende overlegging van het verdrag aan de Staten-Generaal door of namens een der Kamers of ten minste een vijfde van het aantal leden van een der Kamers de wens te kennen wordt gegeven dat het verdrag aan uitdrukkelijke goedkeuring zal worden onderworpen. De Raad van State wordt wel gehoord over verdragen die ter stilzwijgende goedkeuring worden aangeboden.

Uitdrukkelijke goedkeuring is in ieder geval vereist als het verdrag bepalingen bevat die afwijken van de Grondwet. Hiervoor moet een tweederde meerderheid van stemmen zijn. De uitdrukkelijke goedkeuring geschiedt bij de goedkeuringswet. Deze wet doorloopt de normale wetsprocedure. Echter de authentieke tekst van het verdrag ligt al vast. De Tweede Kamer heeft dus geen recht van amendement meer, zij kan het verdrag slechts in zijn geheel goedkeuren of verwerpen. Wel kan de regering ten aanzien van een of meer artikelen een voorbehoud maken bij de bekrachtiging.

De minister van Binnenlandse Zaken is verantwoordelijk voor de toetsing van het verdrag aan de Grondwet.

Internationaal recht heeft niet altijd directe werking in Nederland.

Bij supranationale organisaties (zoals de EG) hebben lidstaten de bevoegdheden inzake wetgeving, bestuur en rechtspraak (een deel van de soevereiniteit), bij of krachtens verdrag, overgedragen (art. 92 Grondwet).

161.

handeling	het voordragen en/of vaststellen van regelgeving over de bekendmaking en inwerkingtreding van (rijks)wetten, AMvB's en Algemene Maatregelen van Rijksbestuur
actor	minister van Justitie
grondslag	Grondwet 1938/1946/1948, art. 74; Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 81; Grondwet 1983/1987/1995, art. 88
product periode	Bekendmakingwet, Stb. 1988/18 1945-
opmerkingen	Wetten kunnen met eerbiedigende werking, exclusieve werking of terugwerkende kracht ingaan. Ingang met eerbiedigende werking wil zeggen dat rechtsgevolgen van verbintenissen die al bestonden voor de nieuwe wet na inwerkingtreding van de nieuwe wet van toepassing blijven. Bij exclusieve werking zal de nieuwe wet ook gelden voor de rechtsgevolgen van verbintenissen die voor de nieuwe wet al bestonden. Indien een wet met terugwerkende kracht ingaat, zal voor al bestaande rechtsgevolgen de nieuwe wet toegepast worden op voordien voorgevallen rechtsfeiten en rechtsgevolgen.

162.

handeling	het voordragen bij KB tot verlening van dispensatie van wetsbepalingen of bepalingen van AMvB's
actor	vakminister
grondslag	Grondwet 1938/1946/1948, art. 71; Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 78
periode	1945-1983

163.

handeling	het, samen met de minister van Binnenlandse Zaken, voordragen van een wet over (de wijze van) verlening van goedkeuring door de Staten-Generaal voor het sluiten of ontbinden van verdragen
actor	minister van Buitenlandse Zaken
grondslag	Grondwet 1983/1987, art. 91.1, 91.2; Grondwet 1972, art. 61, 62 en 64; Grondwet 1983/1987/1995, art. 91
product periode	Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen, Stb. 1994/542 1983-
opmerkingen	De Grondwet 1972, werkte zelf al in de artikelen 60 tot en met 64 uit in welke gevallen uitdrukkelijke goedkeuring van de Staten-Generaal al dan niet vereist was. Add. art. XXI van de Grondwet 1987 bepaalde althans dat de artikelen 61, 62 en 64 van de Grondwet 1972 van kracht waren en bleven totdat de in art. 91 bedoelde voorziening werd getroffen. In 1994 is hiervoor de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen gekomen.

164.
handeling het, samen met de minister van Buitenlandse Zaken, voordragen van een wet over (de wijze van) verlening van goedkeuring door de Staten-Generaal voor het sluiten of ontbinden van verdragen
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1983/1987, art. 91.1, 91.2;
Grondwet 1972, art. 61, 62 en 64;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 91
product Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen, Stb. 1994/542
periode 1983-
opmerkingen Zie handeling 163.

165.
handeling het voordragen van een wet waardoor de Staten-Generaal uitdrukkelijk goedkeuring verlenen aan het sluiten of ontbinden van een verdrag
actor vakminister
grondslag Grondwet 1938/1948, art. 60;
Grondwet 1956/1963/1972, art. 61;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 91
product onder andere:
Goedkeuringswet van het Verdrag tot oprichting van de Europese Defensie Gemeenschap, Stb. 1954/25
Rijkswet tot goedkeuring van het op 15 augustus te New York gesloten verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Indonesië inzake Westelijk Nieuw Guinea, Stb. 1962/363
periode 1956-

166.
handeling het, samen met de minister van Binnenlandse Zaken, voordragen van een wet over de bekendmaking van verdragen en besluiten van volkenrechtelijke organisaties
actor minister van Buitenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1953, art. 66;
Grondwet 1956/1963/1972, art. 65;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 95
product Rijkswet houdende regeling inzake de bekendmaking van internationale overeenkomsten en besluiten van volkenrechtelijke organisaties, Stb. 1961/207, (inwerkingtreding KB 29 mei 1968, Stb. 1968/253, per 1 juli 1969)
Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen, Stb. 1994/542
periode 1953-

167.
handeling het, samen met de minister van Buitenlandse Zaken, voordragen van een wet over de bekendmaking van verdragen en besluiten van volkenrechtelijke organisaties
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1953, art. 66;
Grondwet 1956/1963/1972, art. 65;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 95
product Rijkswet houdende regeling inzake de bekendmaking van internationale overeenkomsten en besluiten van volkenrechtelijke organisaties, Stb. 1961/207, (inwerkingtreding KB 29 mei 1968, Stb. 1968/253, per 1 juli 1969)
Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen, Stb. 1994/542
periode 1953-

168.
handeling het voordragen van een wet over de staatsinrichting en het bestuur van Nederlands-Indië (Indonesië), Suriname, en de Nederlandse Antillen (en Aruba)
actor Minister voor Nederlands Antilliaanse en Arubaanse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 62-63;
Grondwet 1953, art. 69-70
product Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden, Stb. 1954/503
periode 1945-1954
opmerkingen In 1954 treedt het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden in werking. Zie ook het RIO *Eenheid in verscheidenheid* (PIVOT-rapport nr. 29).

169.
handeling het voordragen tot vernietiging of schorsing bij KB van verordeningen van Indonesische, Surinaamse en Nederlands-Antilliaanse bestuursorganen
actor Minister voor Nederlands Antilliaanse en Arubaanse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 64;
Grondwet 1953, art. 71
periode 1945-1954
opmerkingen In 1954 treedt het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden in werking. Zie ook het RIO *Eenheid in verscheidenheid* (PIVOT-rapport nr. 29).

§ 7.2 Constitutionele wetgeving met betrekking tot verdediging, oorlogswetgeving en noodwetgeving

De Grondwet bevat een aantal bepalingen die betrekking hebben op het waarborgen van de veiligheid van de staat. Deze artikelen gaan over het verklaren van de oorlog, de verdediging van het land en het afkondigen van uitzonderingstoestanden.

§ 7.2.1 Defensie

De grondwetsbepalingen inzake de verdediging zijn meer dan eens het onderwerp van wijzigingsvoorstellen geweest. Bij de algehele herziening van de Grondwet van 1983 zijn slechts ondergeschikte wijzigingen aangebracht omdat het voorstel tot modernisering van de defensieparagraaf in 1981 (TK 15 467) in eerste lezing werd verworpen door de Eerste Kamer. Het tweede, aangepaste voorstel tot modernisering van de defensieparagraaf (TK 19 017) werd in 1987 verworpen door de Tweede Kamer. Bij de grondwetsherziening van 1996 werden de grondwettelijke bepalingen gewijzigd in verband met de opschorting van de opkomstplicht van dienstplichtigen (art.

98) en de deconstitutionalisering van de bepaling over de mobilisatie van dienstplichtigen (add. art. XXX). Deze worden in de in 1997 inwerking getreden Kaderwet dienstplicht geregeld.

In 1997 is opnieuw een voorstel ingediend tot modernisering van de defensiebepalingen alsmede de invoering van het recht van het parlement om tijdig door de regering te worden ingelicht over de uitzending van militairen.

Van constitutionele aard zijn tevens de onderdelen van de uitvoeringswetgeving die de rechten en plichten van dienstplichtigen (o.a. gewetensbezwaren, haardracht, geweldsinstructie) en burgers (civiele verdediging) raken alsmede de verhouding tussen regering en parlement bij de uitzending van militairen en de grondwettelijke randvoorwaarden aan de stationering van kruisvluchtwapens.

Artikel 96 van de Grondwet 1983 bepaalt dat de regering het Koninkrijk niet in oorlog verklaart dan na voorafgaande toestemming van de Staten-Generaal. Door de voorgeschreven behandeling door de Staten-Generaal in verenigde vergadering wordt de mogelijkheid van een tegengesteld oordeel van de twee Kamers uitgesloten. De toestemming is niet vereist wanneer het overleg met de Staten-Generaal als gevolg van feitelijk bestaande oorlogstoestand niet mogelijk is gebleken. Voor de verklaring dat een oorlog is beëindigd, geldt eveneens de eis van voorafgaande toestemming van de verenigde vergadering.

Het is mogelijk om vrijstelling van de dienstplicht te verkrijgen. Hiervoor moet een beroep gedaan worden op de Wet gewetensbezwaren militaire dienst. De opgeroepen kandidaat moet voor een commissie verklaren waarom hij bezwaar heeft om de dienstplicht te vervullen. Als erkend gewetensbezwaar werd tot 1978 alleen deelname aan oorlogsgeweld bedoeld. Bij de wijziging van de Wet gewetensbezwaren militaire dienst in 1978, Stb. 1978/694, is dit begrip echter verruimd tot gewetensbezwaren tegen het gebruik van wapens of bepaalde vormen van oorlogsgeweld. De minister van Defensie verleent de vrijstelling van de dienstplicht. Bij verkregen vrijstelling moet wel een vervangende dienst worden verricht die eenderde langer duurt dan wanneer men in dienst was getreden.

170.

handeling	het voordragen van een KB tot een oorlogsverklaring alsmede het beëindigen van een oorlog van het Koninkrijk
actor	minister-president
grondslag	Grondwet 1938/1946/1948, art. 59; Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 59; Grondwet 1983/1987/1995, art 96.1
periode	1945-
opmerkingen	Het vragen van toestemming van de Staten-Generaal ter zake wordt beschouwd als activiteit onder deze handeling.

171.

handeling	het aan ingezetenen die geen Nederlander zijn opleggen van de plicht de onafhankelijkheid en het grondgebied van het Koninkrijk te verdedigen
actor	minister-president
grondslag	Grondwet 1938/1946/1948, art. 187; Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 194; Grondwet 1983/1987/1995, art. 97.2
periode	1945-

172.
handeling het voordragen van een wet over benoeming, ontslag, bevordering of pensionering van militaire officieren
actor minister van Defensie
grondslag Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 68
periode 1953-1983
opmerkingen Zie ook handelingnummer 24 in het RIO nr. 25 *Geef acht (militair personeel; beroeps- en reserve-personeel). Een institutioneel onderzoek naar bedrijfsprocessen en handelingen op het beleidsterrein militair personeel: beroeps- en reserve-personeel in dienst van het ministerie van Defensie en voorgangers, 1945-1993* (Den Haag 1994).

173.
handeling het voordragen van een wet over pensioenen voor militaire officieren
actor minister van Defensie
grondslag Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 68
periode 1953-1983
opmerkingen Zie ook handeling 161 in het RIO *Geef acht (militair personeel; beroeps- en reserve-personeel)* (PIVOT-rapport nr. 25).

174.
handeling het voordragen tot benoeming, ontslag, bevordering of pensionering bij KB van militaire officieren
actor minister van Defensie
grondslag Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 68
periode 1953-1983
opmerkingen Zie ook de handelingen 22, 52, 40 en 163 in het RIO *Geef acht (militair personeel; beroeps- en reserve-personeel)* (PIVOT-rapport nr. 25).

175.
handeling het, samen met de minister van Binnenlandse Zaken, voordragen van een wet over de verplichte krijgsdienst
actor minister van Defensie
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 188;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 195;
Grondwet 1983/1987, art. 98.3
product Dienstplichtwet, Stb. 1922/43
Kaderwet dienstplicht, Stb. 1997/139
periode 1945-1996
opmerkingen Zie ook handeling 2 in het concept-RIO *Ieder zijn nummer*.

176.
handeling het, samen met de minister van Defensie, voordragen van een wet over de verplichte
krijgsdienst
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 188;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 195;
Grondwet 1983/1987, art. 98.3
product Dienstplichtwet, Stb. 1922/43
Kaderwet dienstplicht, Stb. 1997/139
periode 1945-1996
opmerkingen Zie ook het concept-RIO *Ieder zijn nummer*.

177.
handeling het, samen met de minister van Binnenlandse Zaken, voordragen van een wet tot het
opschorten van de dienstplicht
actor minister van Defensie
grondslag Grondwet 1995, art. 98.3
product Kaderwet dienstplicht, Stb. 1997/139
periode 1997-
opmerkingen Zie ook het concept-RIO *Ieder zijn nummer*

178.
handeling het, samen met de minister van Defensie, voordragen van een wet tot het opschorten
van de dienstplicht
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1995, art. 98.3
product Kaderwet dienstplicht, Stb. 1997/139
periode 1997-
opmerkingen Zie ook het concept-RIO *Ieder zijn nummer*.

179.
handeling het voordragen van een wet of een AMvB over het naar Indonesië, Suriname of de
Nederlandse Antillen sturen van dienstplichtige militairen
actor minister van Defensie
grondslag Grondwet 1946/1948, art. 192;
Grondwet 1953, art. 199
periode 1945-1956
opmerkingen Zie ook het concept-RIO *Ieder zijn nummer*.

180.
handeling het voordragen van een wet over extra voordelen voor dienstplichtigen die dienen in
Indonesië, Suriname en de Nederlandse Antillen
actor minister van Defensie
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 191;
Grondwet 1953, art. 198
periode 1945-1956
opmerkingen Zie ook het concept-RIO *Ieder zijn nummer*.

181.
handeling het voordragen van een wet over de voorwaarden voor vrijstelling van de krijgsdienst voor gewetensbezwaarden
actor minister van Defensie
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 189;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 196;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 99
product Wet gewetensbezwaren militaire dienst, Stb. 1962, 370
periode 1945-
opmerkingen Zie ook handeling 2 in het concept-RIO *Ieder zijn nummer*.

182.
handeling het voordragen van een wet over het in dienst nemen van vreemde troepen
actor minister van Defensie
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 190;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 197;
Grondwet 1983/1987/1995, art 100
periode 1945-

183.
handeling het voordragen tot het oproepen bij KB van dienstplichtigen die niet in werkelijke dienst zijn, in geval van oorlog, oorlogsdreiging of andere buitengewone omstandigheden
actor minister van Defensie
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 193;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 200;
Grondwet 1983/1987, art. 101
periode 1945-1996
opmerkingen Zie ook handeling 61 in het RIO nr. 50, *Te land, ter zee en in de lucht. Een institutioneel onderzoek naar de taken en handelingen op het beleidsterrein militaire operatiën van het ministerie van Defensie en voorgangers, 1945-1993* (Den Haag 1998).

184.
handeling het voordragen van een wet over het onder de wapenen roepen en houden van dienstplichtigen die niet in werkelijke dienst zijn, in geval van oorlog, oorlogsdreiging of andere buitengewone omstandigheden
actor minister van Defensie
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 193;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 200;
Grondwet 1983/1987, art. 101
periode 1945-1996
opmerkingen Zie ook handeling 58 in het RIO *Te land, ter zee en in de lucht* (PIVOT-rapport nr. 50).

185.
handeling het voordragen van een wet over de (gevorderde) inkwartieringen en het onderhoud van de manschappen, het transport en leveranties voor de legers of verdedigingswerken van het Koninkrijk
actor minister van Defensie
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 194;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 201;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 102.2
product Inkwartieringswet, Stb. 1953/305
periode 1945-
opmerkingen Zie ook de handelingen 60 en 61 in het RIO *Te land, ter zee en in de lucht* (PIVOT-rapport nr. 50).

186.
handeling het voordragen van een wet over de uitzonderingen op de algemene regels van inkwartiering in het geval van oorlog, oorlogsdreiging of andere buitengewone omstandigheden
actor vakminister
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 194;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 201;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 102.3
periode 1945-
opmerkingen Zie ook handeling 72 in het RIO *Te land, ter zee en in de lucht* (PIVOT-rapport nr. 50).

187.
handeling het schadeloosstellen van burgers en gemeenten voor de (gevorderde) inkwartieringen en het onderhoud van de manschappen, het transport en leveranties voor de legers of verdedigingswerken van het Koninkrijk
actor minister van Defensie
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 194;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 201;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 102.3
periode 1945-
opmerkingen Zie ook het RIO *Te land, ter zee en in de lucht* (PIVOT-rapport nr. 50).

§ 7.2.2 Noodwetgeving

Bij bepaalde vormen van crisis kunnen zich buitengewone omstandigheden voordoen, waarin de normale wettelijke bevoegdheden tekort schieten. Om als overheid hierop adequaat te reageren is geregeld dat bepaalde noodwettelijke bevoegdheden in werking kunnen worden gesteld. Deze bevoegdheden zijn vastgelegd in noodwetten of in specifieke artikelen van reguliere wetten. Voor de besluitvormingsprocedure en inwerkingstellingsprocedure van de noodwetgeving zijn de kaders vastgelegd in de Grondwet.

Sinds de grondwetswijziging van 1983 worden geen specifieke uitzonderingstoestanden meer genoemd. Volgens artikel 103 van de Grondwet 1983 kan de wetgever een onbeperkt aantal uitzonderingstoestanden introduceren zolang die bedoeld zijn om de in- en uitwendige veiligheid te handhaven. Daarbij heeft de wetgever niet de mogelijkheid af te wijken van enkele met name genoemde grondrechten. De bevoegdheid tot het afkondigen van een bij de wet aangewezen uitzonderingstoestand berust bij de regering. Meteen na het afkondigen van de uitzonderingstoestand

beslissen de Staten-Generaal in verenigde vergadering over het voortduren van de uitzonderingstoestand.

In 1997 kwam de wetgeving ter uitvoering van artikel 103 van de Grondwet tot stand: de Coördinatiewet uitzonderingstoestanden (Stb. 1997/365), een invoeringswet Coördinatiewet (Stb. 1997/366), een nieuwe Oorlogswet voor Nederland (Stb. 1997/368) en een nieuwe Wet buitengewone bevoegdheden burgerlijk gezag (Stb. 1997/367) werden ingevoerd. Met de Coördinatiewet uitzonderingstoestanden wordt voorzien in de instelling van twee uitzonderingstoestanden: de beperkte en de algemene noodtoestand. De Coördinatiewet geeft regels over afkondiging, opheffing en einde van beide uitzonderingstoestanden en de overgang van de ene naar de andere uitzonderingstoestand. De wet bevat ook procedureregels voor de inwerkingstelling en buitenwerkinstelling van noodwetgeving tijdens een noodtoestand. De instelling van een noodtoestand gebeurt bij koninklijk besluit op voordracht van de minister-president. Het opheffen van een uitzonderingstoestand kan op twee manieren: door een besluit van de Staten-Generaal in verenigde vergadering en bij koninklijk besluit op voordracht van de minister-president. Het instellen van een noodtoestand betekent niet dat meteen noodbevoegdheden kunnen worden toegepast. Dit kan alleen bij afzonderlijk koninklijk besluit. Voor de beperkte noodtoestand betekent dit dat bij koninklijk besluit op voordracht van de minister-president, voor het hele land of een deel van het land bepalingen in werking kunnen worden gesteld. Hierbij mag volgens die bepalingen niet worden afgeweken van de grondrechten zoals genoemd in artikel 103, tweede lid van de Grondwet van 1983.⁵⁷ Bij het instellen van de algemene noodtoestand, volgens dezelfde procedure als de beperkte noodtoestand, bestaat wel de mogelijkheid om van de genoemde grondrechten af te wijken. Bij opheffing of het einde van een noodtoestand eindigt de werking van de genoemde bepalingen van rechtswege. Met de invoeringswet Coördinatiewet uitzonderingstoestanden wordt de oude noodwetgeving aangepast aan de Coördinatiewet. In de eerste plaats wordt in de desbetreffende wetten verwezen naar de Coördinatiewet. In de tweede plaats worden door de invoeringswet de in de noodwetgeving voorkomende, zeer uiteenlopende terminologieën voor buitengewone omstandigheden zo veel mogelijk geharmoniseerd. Ten derde geeft de invoeringswet per noodwet aan in hoeverre de artikelen met buitengewone bevoegdheden ook afzonderlijk, dat wil zeggen zonder afkondiging van de beperkte of algemene noodtoestand, in werking kunnen worden gesteld volgens een standaardprocedure.

188.

handeling	het voordragen van een wet over de gevallen waarin een uitzonderingstoestand kan worden afgekondigd en het regelen van de daaruit ontstane gevolgen
actor	vakminister
grondslag	Grondwet 1948, art. 196; Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 203; Grondwet 1983/1987/1995, art. 103.1
product	Oorlogswet voor Nederland, Stb. 1964/337 Oorlogswet voor Nederland, Stb. 1996/368 Wet buitengewone bevoegdheden burgerlijk gezag, Stb. 1952/361 Wet buitengewone bevoegdheden burgerlijk gezag, Stb. 1996/367 Coördinatiewet uitzonderingstoestanden, Stb. 1996/365
periode	1948-

189.
handeling het voordragen van een wet tot het afkondigen of opheffen van een uitzonderingstoestand
actor minister van Algemene Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 195;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 202;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 103.1;
periode 1948-

190.
handeling het voordragen van een KB tot afkondiging of opheffing van een beperkte of algemene noodtoestand
actor minister-president
grondslag Coördinatiewet uitzonderingstoestanden, Stb.1996/365
periode 1996-

191.
handeling het voordragen van een KB tot toepassing van noodbevoegdheden gedurende de algemene of beperkte noodtoestand
actor minister-president
grondslag Coördinatiewet uitzonderingstoestanden, Stb.1996/365
periode 1996-

§ 7.3 Rijksfinanciering⁵⁸

192.
handeling het voordragen van een wet of AMvB over de heffing van een rijksbelasting of een rijksheffing
actor vakminister
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 181;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 188;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 104
product onder andere:
Wet op de loonbelasting 1964, Stb. 1964/514
Uitvoeringsbesluit loonbelasting 1965, Stb. 1965/202
periode 1945-
opmerkingen Tot en met 1983 ook van toepassing als het ging om heffingen voor het gebruik van Rijkswerken en -inrichtingen, voor zover de regeling van die heffing niet aan de Koning was voorbehouden.

193.
 handeling het vaststellen, wijzigen of intrekken van ministeriële regels over een rijksbelasting of een rijksheffing
 actor vakminister
 grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 181;
 Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 188;
 Grondwet 1983/1987/1995. 104
 periode 1945-
 opmerkingen Delegatie t.a.v. rijksbelastingen is slechts in zeer beperkte mate toegestaan. Zaken als de basis van het tarief, de kring van belastingplichtigen, het belastbare feit en de belastinggrondslag moeten bij wet worden vastgesteld.⁵⁹

194.
 handeling het voordragen van een wet ter vaststelling van de begroting van ontvangsten en uitgaven van het Rijk
 actor minister van Financiën
 grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 126;
 Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 133;
 Grondwet 1983/1987/1995. 105.1
 periode 1945-
 opmerkingen De Grondwet legt ook het tijdstip van voordragen vast: artikel 65 van de Grondwet relateert dit aan Prinsjesdag.
Zie ook het RIO nr. 15, Per slot van rijksrekening. Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein beheer van de rijksbegroting (Den Haag 1994).

195.
 handeling het voordragen van een wet over de wijze waarop de ministers verantwoording van de ontvangsten en uitgaven van het Rijk moeten afleggen aan de Staten-Generaal
 actor minister van Financiën
 grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 129;
 Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 136;
 Grondwet 1983/1987/1995, 105.3
 product Comptabiliteitswet 1927, Stb. 1927/259
 Comptabiliteitswet 1976, Stb. 1976/671
 periode 1945-
 opmerkingen *Zie ook het RIO Per slot van rijksrekening (PIVOT-rapport nr. 15).*

196.
 handeling het voordragen van een wet of AMvB over het beheer van de financiën van het Rijk
 actor minister van Financiën
 grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 105.4
 product Comptabiliteitswet 1976, Stb. 1976/671
 Comptabiliteitsbesluit 1956, Stb. 1956/534
 periode 1983-
 opmerkingen *Zie ook het RIO Per slot van rijksrekening (PIVOT-rapport nr. 15).*

197.	
handeling	het voordragen van een wet tot regeling van het geldstelsel
actor	minister van Financiën
grondslag	Grondwet 1938/1946/1948, art. 184, 185; Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 191, 192; Grondwet 1983/1987/1995, art. 106
product	onder andere: Deviezenbesluit 1945, Stb. 1945/F Bankwet 1948, Stb. 1948/I 166 Muntwet 1948, Stb. 1948/I 156 Wet toezicht kredietwezen, Stb. 1978/255 Wet wisselkoers van de gulden, Stb. 1978/332 Wet financiële betrekkingen buitenland, Stb. 1980/321
periode	1945-
opmerkingen	Zie RIO nr.40, ' <i>Geregeld toezicht</i> '. Een institutioneel onderzoek naar actoren en handelingen op het terrein van de regulering van en het toezicht op de centrale bank, het kredietwezen, het effectenverkeer en het giroverkeer (en de Rijkspostspaarbank) het voorkomen van het witwassen van uit criminele activiteiten verkregen gelden, en het financiële verkeer in buitengewone omstandigheden, 1940-1995, (Den Haag 1996), (Bankwet, Wet toezicht kredietwezen), en RIO nr. 22, <i>Smelten, pletten, ponsen en slaan (geldvoorziening)</i> . Een institutioneel onderzoek naar actoren en handelingen op het terrein van het 'geldwezen' (de geldvoorziening), 1940-1993, (Den Haag, 1994), (Muntwet). De Grondwet 1983 ziet de zorg van de overheid voor het geldstelsel breed; de Grondwet 1972 en eerder beperkte zich tot 'muntzaken'. Niet alle hier genoemde producten hebben dus zo letterlijk hun grondslag in de Grondwet.

§ 7.4 Rechtsbescherming

198.	
handeling	het voordragen van een wetboek over het burgerlijk recht
actor	minister van Justitie
grondslag	Grondwet 1938/1946/1948, art. 157; Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 164; Grondwet 1983/1987/1995, art. 107.1
product	Burgerlijk Wetboek, Stb. 1838/12, laatstelijk gewijzigd 19 februari 1998, Stb. 1998/107
periode	1945-

199.
handeling het, samen met de minister van Binnenlandse Zaken, voordragen van een wetboek over het strafrecht
actor minister van Justitie
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 157;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 164;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 107.1
product Wetboek van Strafrecht, Stb. 1881/35, Iwtr. 15 april 1886, Stb. 1886/64
periode 1945-
opmerkingen Met het strafrecht, bedoeld in het codificatieartikel, wordt bedoeld het strafrecht zoals dat bij nationale wet is vastgesteld en overal in het land gelijkelijk verbindende kracht bezit. Daarnaast bestaan er echter talloze gemeentelijke en provinciale strafbepalingen. De bevoegdheid van provincies en gemeenten in deze, begrensd door artikel 87 van de Provinciewet en artikel 195 van de Gemeentewet, vloeit voort uit het principe dat in een gedecentraliseerde eenheidsstaat als Nederland de lagere overheden verordenende bevoegdheid bezitten.

200.
handeling het, samen met de minister van Justitie, voordragen van een wetboek over het strafrecht
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 157;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 164;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 107.1
product Wetboek van Strafrecht, Stb. 1881/35, Iwtr. 15 april 1886, Stb. 1886/64
periode 1945-
opmerkingen Zie handeling 199.

201.
handeling het voordragen van een wetboek over het burgerlijk procesrecht
actor minister van Justitie
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 157;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 164;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 107.1
product Wetboek van burgerlijke rechtsvordering, Stb. 1838/12
periode 1945-

202.
handeling het, samen met de minister van Binnenlandse Zaken, voordragen van een wetboek over het strafprocesrecht
actor minister van Justitie
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 157;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 164;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 107.1
product Wetboek van strafvordering, Stb. 1921/14
periode 1945-

203.
handeling het, samen met de minister van Justitie, voordragen van een wetboek over het strafprocesrecht
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 157;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 164;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 107.1
product Wetboek van strafvordering, Stb. 1921/14
periode 1945-
204.
handeling het, samen met de minister van Binnenlandse Zaken, voordragen van een wet over algemene regels van bestuursrecht
actor minister van Justitie
grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 107.2
product Algemene wet bestuursrecht, Stb. 1994, 1; Stb. 1996/333; Stb. 1999/214
periode 1983-
opmerkingen ‘Algemene regels’ geeft aan dat de wet op dit punt niet uitputtend en exclusief hoeft te zijn, en dat bijvoorbeeld ook lagere overheden m.b.t. hun eigen bestuur autonoom algemene bestuursrechtelijke regels opstellen.
Zie ook het RIO nr.12, ‘*So many laws argue so many sins*’. Een onderzoek naar actoren en handelingen op het terrein van de wetgeving, 1945-1991 (Den Haag 1994).
205.
handeling het, samen met de minister van Justitie, voordragen van een wet over algemene regels van bestuursrecht
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 107.2
product Algemene wet bestuursrecht, Stb. 1994, 1
periode 1983-
opmerkingen Zie ook het RIO ‘*So many laws argue so many sins*’ (PIVOT rapport nr. 12).
206.
handeling het mede-voorbereiden van een wet over algemene regels van bestuursrecht
actor commissie wetgeving algemene regels van bestuursrecht
bron L. van der Poelgeest
product Algemene wet bestuursrecht, Stb. 1994/1
periode 1983-
opmerkingen Zie ook het RIO ‘*So many laws argue so many sins*’ (PIVOT rapport nr. 12).
Het secretariaat van deze commissie is gedeeld en berust zowel bij Justitie als bij Binnenlandse Zaken.
207.
handeling het, samen met de minister van Binnenlandse Zaken, voordragen van een wet of AMvB over de manier waarop geschillen ten aanzien van competentie worden beslist tussen administratief en rechterlijk apparaat
actor minister van Justitie
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 163;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 170.2
product Wet Administratieve rechtspraak overheidsbeschikkingen, Stb. 1975/284
Tijdelijke Wet Kroongeschillen, Stb. 1987/317
periode 1945-1983

- 208.
- handeling het, samen met de minister van Justitie, voordragen van een wet of AMvB over de manier waarop geschillen ten aanzien van competentie worden beslist tussen administratief en rechterlijk apparaat
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 163;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 170.2
- product Wet Administratieve rechtspraak overheidsbeschikkingen, Stb. 1975/284
Tijdelijke Wet Kroongeschillen, Stb. 1987/317
- periode 1945-1983
- 209.
- handeling het voordragen van een wet over de instelling, de bevoegdheid en werkwijze van een onafhankelijk orgaan voor het onderzoek van klachten over overheidsgedragingen
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 108.1
- product Wet Nationale Ombudsman, Stb. 1981/35
- periode 1983-
- opmerkingen De Grondwet laat de mogelijkheid open meerdere van dit soort organen in het leven te roepen.
Zie ook het RIO nr. 56, 'Behoorlijk behandeld'. Rapport van een institutioneel onderzoek naar actoren en handelingen op het terrein van de Nationale ombudsman in de periode (1964) 1982-1997 (Den Haag 1997).
- 210.
- handeling het voordragen van een wet of een AMvB over de rechtspositie van ambtenaren, hun bescherming bij de arbeid en hun medezeggenschap
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 65;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 72;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 109, add. art. XXIV
- product onder andere:
Ambtenarenwet 1929, Stb. 1929/530
Algemene burgerlijke pensioenwet, Stb. 1966/6
Wet tot wijziging van de Ambtenarenwet 1929 ter zake van de uitoefening van grondrechten, Stb. 1988/229
- periode 1945-
- opmerkingen Zie nog te verschijnen RIO's op het beleidsterrein 'overheidspersoneelsbeleid' met betrekking tot arbeidsvoorwaarden, arbeidsverhoudingen en arbeidsomstandigheden van overheidspersoneel.

- 211.
- handeling het vaststellen, wijzigen of intrekken van ministeriële regels over de rechtspositie van ambtenaren, hun bescherming bij de arbeid en hun medezeggenschap
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 65;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 72;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 109, add. art. XXIV
- product onder andere:
Ministeriële regeling houdende wijziging van het uitvoeringsbesluit Z.v.o. regeling artikel 3a en 6, 19 januari 1994
Ministeriële regeling m.b.t. de uitzondering van de toepassingstermijn van artikel J 20 van de Abp-wet, 30 juni 1994
Ministeriële regeling houdende regeling uitbreiding bezoldigingsbegrip berekeningsgrondslag vut-uitkering, 30 mei 1995
- periode 1945-
- opmerkingen Zie handeling 205.
- 212.
- handeling het, samen met de minister van Binnenlandse Zaken, voordragen van een wet of een AMvB over openbaarheid van bestuur
- actor minister van Algemene Zaken
- grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 110
- product Wet openbaarheid van bestuur, Stb. 1978/581
Wet openbaarheid van bestuur, Stb. 1991/703
- periode 1983-
- opmerkingen Het eerste product vindt zijn grondslag strikt genomen niet in de Grondwet: vóór 1983 was dit artikel niet opgenomen.
Zie ook het RIO nr. 46, 'In den strijd tegen onwetendheid, valsche voorstelling en leugen'. Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein van de rijksoverheid 1931-1990 (Den Haag 1997)
- 213.
- handeling het, samen met de minister van Algemene Zaken, voordragen van een wet of een AMvB over openbaarheid van bestuur
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 110
- product Wet openbaarheid van bestuur, Stb. 1978/581
Wet openbaarheid van bestuur, Stb. 1991/703
- periode 1983-
- opmerkingen Het eerste product vindt zijn grondslag strikt genomen niet in de Grondwet: vóór 1983 was dit artikel niet opgenomen.
Zie ook het RIO In den strijd tegen onwetendheid, valsche voorstelling en leugen (PIVOT-rapport nr. 46).

§ 7.5 **Adeldom en koninklijke onderscheidingen**

214.

handeling	het voordragen van een wet over de instelling van ridderorden
actor	minister van Binnenlandse Zaken
grondslag	Grondwet 1938/1945, art. 68; Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 75; Grondwet 1983/1987/1995, art. 111
product	Wet, Stb. 1940/100 (Militaire Willemsorde) Wet, Stb. 1815/47 (Orde van de Nederlandse Leeuw) Wet, Stb. 1892/55 (Orde van Oranje Nassau)
periode	1945-
opmerkingen	Zie ook het nog te verschijnen RIO over adeldom en onderscheidingen.

215.

handeling	het voordragen van een wet over adeldom
actor	minister van Binnenlandse Zaken
grondslag	Grondwet 1983/1987/1995, add. art. XXV
periode	1983-
opmerkingen	Zie ook het nog te verschijnen RIO over adeldom en onderscheidingen.

216.

handeling	het voordragen van een wet over de opheffing van heerlijke rechten en de schadeloosstelling daarvoor t.b.v. de rechthebbenden
actor	minister van Algemene Zaken
grondslag	Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, add. art. I
periode	1945-1983
opmerkingen	Bij de grondwetswijziging van 1983 is additioneel artikel I vervallen. De reden hiervoor was dat diverse heerlijke rechten waar dit artikel naar verwees al eerder waren afgeschaft en derhalve geen specifieke vermelding noodzakelijk was. Het recht waar deze handeling naar verwijst kan ook worden opgeheven zonder dat een specifieke bepaling in de Grondwet staat.

217.

handeling	het voordragen bij KB voor verlening van adeldom
actor	minister van Binnenlandse Zaken
grondslag	Grondwet 1938/1945, art. 67; Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 74; Grondwet 1983/1987/1995, add. art. XXV
periode	1945-
opmerkingen	Zie ook het nog te verschijnen RIO over adeldom en onderscheidingen.

218.

handeling	het voordragen bij KB voor verlening van toestemming aan Nederlanders en aan vreemdelingen in Nederlandse staatsdienst voor het accepteren van een buitenlandse onderscheiding of titel
actor	minister van Buitenlandse Zaken
grondslag	Grondwet 1938/1946/1948, art. 69; Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 76
periode	1945-1983
opmerkingen	Zie ook het nog te verschijnen RIO over adeldom en onderscheidingen.

Hoofdstuk 8. Rechtspraak

§ 8.1 *Rechterlijke macht*⁶⁰

Tot 1983 werd de term rechterlijke macht tweeledig gebruikt; als functie, namelijk het spreken van recht en als orgaancomplex, namelijk die organen die rechtspreken. Onder deze laatste vallen dan: de kantongerechten, arrondissementsrechtbanken, gerechtshoven, de Hoge Raad en de bijzondere rechters die binnen deze organen functioneren, zoals de politierechters of de kinderrechters. Bij de herziening van de Grondwet in 1983 werd de term rechterlijke macht alleen nog gebruikt als orgaancomplex. Het begrip werd echter opgerekt tot aanduiding voor alle rechterlijke instanties die binnen onze rechtsorde een duurzame rechterlijke taak vervullen. Zo opgevat vallen ook de administratieve rechters en de militaire rechters onder de rechterlijke macht.⁶¹ Echter slechts die administratieve rechters die zijn aangewezen tot de rechterlijke macht vallen onder het begrip rechterlijke macht. Daarnaast zijn nog andere administratieve rechters werkzaam. (Zie ook artikel 112, lid 2 Grondwet). De inrichting, samenstelling en bevoegdheden van de rechterlijke macht zijn geregeld in de Wet op de Rechterlijke Organisatie.

De leden van de rechterlijke macht die met rechtspraak belast zijn worden bij Koninklijk Besluit voor het leven benoemd. De rechter is niet afhankelijk van bevelen van de wetgevende of bestuurlijke macht bij de uitoefening van zijn functie en is ook geen verantwoording schuldig aan deze machten. Hij moet met de door de wet gestelde grenzen in volle vrijheid en op basis van eigen verantwoordelijkheid kunnen rechtspreken. Ook is hij niet afhankelijk van zijn superieuren die hem dwingende adviezen zouden kunnen geven.

Artikel 180.8 van de Grondwet 1972 bepaalde dat personen die uitsluitend belast waren met rechtspraak over personen die tot de krijgsmacht behoren of met de beslissing in disciplinaire zaken, niet voor het leven werden aangesteld. Gangbaar was om deze personen voor 4 jaar te benoemen. Met ingang van de Grondwet 1983 viel de militaire rechtspraak ook onder de rechterlijke macht. Echter de personen met rechtspraak over personen in krijgsdienst of met disciplinaire zaken belast blijven, werden niet voor het leven benoemd, maar slechts voor 4 jaar. Dit werd nog eens expliciet geregeld in de Wet militaire Strafrechtspraak van 1991.

In de handelingen bij de Grondwetwijziging 1983 wordt gesproken over het veranderen van de militaire rechtspraak. Het was de bedoeling om af te stappen van het tot dan toe gehanteerde zelfstandige systeem van militaire strafrechtspraak voor krijgsraden en Hoog Militair Gerechtshof. De militaire rechtspraak zou worden geïntegreerd in de commune strafrechtspraak en worden uitgeoefend door militaire Kamers bij de daartoe aan te wijzen rechtbanken en gerechtshoven. De militaire Kamers moesten dan bestaan uit twee leden van de arrondissementsrechtbank, respectievelijk van het Gerechtshof en een niet tot de rechterlijke macht behorend militair lid. Dat militair lid kon gezien worden als een mededeelnemer, een persoon die niet tot de rechterlijke macht behoort. Wel moest hij een jurist zijn. Bovenstaande is per 1 januari 1991 geregeld in de Wet militaire strafrechtspraak. Kantongerechten, rechtbanken en het hof van Arnhem zijn aangewezen om strafzaken tegen militairen te behandelen. Van de beslissingen van de lagere militaire strafrechters is beroep in cassatie mogelijk bij de Hoge Raad.

§ 8.1.1 Strafrecht

In de Grondwet van 1983 wordt expliciet vermeld dat de rechterlijke macht wordt opgedragen om strafbare feiten te berechten en uitsluitend de rechterlijke macht de bevoegdheid heeft om een straf van vrijheidsontneming op te leggen. De reden om deze waarborgen apart op te nemen, ook al staan ze bijvoorbeeld ook in de Wet op de rechterlijke organisatie, is dat er geen onduidelijkheid en

onzekerheid mag zijn over de bevoegdheden van de rechterlijke macht. Bovendien is de straf van vrijheidsontneming een straf die diep ingrijpt in de persoonlijke vrijheid van de mens. De tuchtrechter wordt bij wet ingesteld, maar hoort niet tot de rechterlijke macht en mag dus niet iemand de vrijheid ontnemen. Het recht van vrijheidsontneming door uitsluitend de rechterlijke macht vloeit voort uit artt. 5 en 6 van het EVRM, waarin sprake is van een onafhankelijke en onpartijdige rechter.

Tot 1983 was het mogelijk om de doodstraf op te leggen. Naar aanleiding van een amendement van Roethof⁶², werd een discussie gestart over het afschaffen van de doodstraf. In de Grondwet van 1983 is bepaald dat de doodstraf niet meer kan worden opgelegd (art. 114), zij het dat dit ter zake van strafbare feiten uit het oorlogsstrafrecht en het militair strafrecht wel mogelijk bleef (art. 140 Grondwet). In 1990⁶³ is de doodstraf ook voor deze onderdelen afgeschaft.

§ 8.1.2 Civiel recht

Burgerlijk recht, ook wel civiel recht genoemd, richt zich op geschillen tussen private personen of tussen private personen en de overheid optredend in het privaatrechterlijk verkeer. De formele procedure is geregeld in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. De bevoegdheden en verplichtingen van de rechtssubjecten zijn uitgewerkt in onder andere het Burgerlijk Wetboek.

§ 8.1.3 Bestuursrecht

Het bestuursrecht kent drie functies:

1. waarborg tegen handelingen van het bestuur;
2. geeft normen waaraan de overheid zich heeft te houden;
3. levert de instrumenten aan de overheid om invloed op de samenleving uit te oefenen.

§ 8.1.4 Toetsing van wetten en verdragen

In artikel 120 van de Grondwet wordt het toetsen van wetten en verdragen geregeld. Dit artikel houdt in de eerste plaats in een verbod van toetsing van de wet aan de Grondwet. Noch de inhoud van een wet noch de wijze van totstandkoming van een wet mag door de rechter aan de Grondwet worden getoetst. In de tweede plaats bevat deze grondwetsbepaling het verbod om te beoordelen of de grondwettelijke voorschriften ten aanzien van het sluiten van verdragen zijn gevolgd. Het artikel laat wel ruimte voor het toetsen van wetten aan verdragen.

- 219.
- handeling het voordragen van een wet over de berechting van geschillen ten aanzien van niet-burgerlijke rechtsbetrekkingen door niet tot de rechterlijke macht behorende gerechten
- actor minister van Justitie
- grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 161;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 168
Grondwet 1983/1987/1995, art. 112.2
- periode 1945-
- opmerkingen Tot de inwerkingtreding van de Grondwet 1983 werden de administratieve rechters gezien als niet behorend tot de rechterlijke macht. Regelgeving over de competentie en werkwijze van administratieve rechters valt dus tot 1983 onder deze handeling. Na 1983 beperkt zich deze handeling tot bestuursrechtelijke colleges zoals de Centrale Raad van Beroep, het College van Beroep voor het Bedrijfsleven en de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State. De handelingen van bestuursrechters (voorheen meestal administratieve rechters genoemd) die wel onder de rechterlijke macht behoren vallen onder handeling 215.
- 220.
- handeling het voordragen van een wet over de berechting van geschillen ten aanzien van niet-burgerlijke rechtsbetrekkingen door tot de rechterlijke macht behorende gerechten
- actor Minister van Justitie
- grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 161;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 168;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 112.2
- periode 1945-
- opmerkingen Zie handeling 214.
- 221.
- handeling het voordragen van een wet over tuchtrechtspraak
- actor vakministers
- grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 113.2
- product onder andere:
Advocatenwet
(artikelen uit de) Medische Tuchtwet
- periode 1983-
- opmerkingen Omwille van de bescherming van de positie van de burger dienen tuchtrechtelijke straffen een formeel-wettelijke basis te hebben. Dat gaat alleen op voor het tuchtrecht dat door de overheid wordt geregeld. De Advocatenwet en de Medische Tuchtwet bestonden al zonder grondwettelijke basis. Het is wel de formele wetgever geweest die besloten heeft tot het instellen van deze wetten. Pas in 1983 is deze handeling voor het eerst in de Grondwet te vinden.
- 222.
- handeling het voordragen van een wet over afwijkende regels voor berechting buiten Nederland en voor het oorlogsstrafrecht
- actor minister van Justitie
- grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 113.4
- product Wet Oorlogsstrafrecht, Stb. 1964/375, art. 12
- periode 1983-

- 223.
- handeling het voordragen van een wet of een AMvB over de inrichting, samenstelling en bevoegdheid van en toezicht op de rechterlijke macht
- actor minister van Justitie
- grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 162;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 169;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 116, 117.2, 117.3, 118.2, 118.3
- product onder andere:
Wet op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie, Stb. 1827/20, na 1972
Wet op de rechterlijke organisatie, Stb. 1972/ 463
Wet houdende een nieuwe regeling van de samenstelling der burgerlijke gerechten en van de bezoldiging van de rechterlijke ambtenaren, Stb. 1957/534
Noodwet rechtspleging, Stb. 1964/375
- periode 1945-
- opmerkingen De producten van deze handeling zijn uitgewerkt in het RIO *Rechtspleging en rechtshulp* (PIVOT-rapport nr. 10).
- 224.
- handeling het voordragen van een wet of een AMvB over de rechtspositie van de leden van de rechterlijke macht en de procureur-generaal van de Hoge Raad
- actor minister van Justitie
- grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 65;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 72;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 117.4
- product Wet houdende een nieuwe regeling van de samenstelling der burgerlijke gerechten en van de bezoldiging van de rechterlijke ambtenaren, Stb. 1957/534
Rijkswet houdende regels betreffende de rechtspositie van enige militair-rechterlijke ambtenaren, Stb. 1992/51
Wet rechtspositie rechterlijke ambtenaren, voorheen wet op de bezoldiging van de rechterlijke ambtenaren, Stb. 1957/534
Wet rechtspositie rechterlijke ambtenaren, Stb. 1996/590
- periode 1945-
- opmerkingen De producten van deze handelingen zijn uitgewerkt in het RIO *Rechtspleging en rechtshulp* (PIVOT-rapport nr. 10).
- 225.
- handeling het benoemen bij KB van de leden van de rechterlijke macht met rechtspraak belast en de procureur-generaal bij de Hoge Raad
- actor minister van Justitie
- grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 65;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 72;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 117.1
- periode 1945-

226.
handeling het voordragen van een wet over de berechting door de Hoge Raad voor het plegen van een ambtsmisdrijf door ambtenaren en leden van Hoge Colleges van Staat
actor minister van Algemene Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 171;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 178
periode 1945-1983
opmerkingen Er is nog nooit een ambtenaar of lid van een van de Hoge Colleges van Staat vervolgd wegens een ambtsmisdrijf.

227.
handeling het voordragen van een wet over uitzonderingen op de regel dat terechtzittingen openbaar zijn en de vonnissen het gegeven oordeel onderbouwen
actor minister van Justitie
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 168;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 175;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 121
product onder andere:
Wet op de rechterlijke organisatie, wijziging m.b.t. artikel 101a, Stb. 1988/186
Algemene wet bestuursrecht, Stb. 1992/315
periode 1945-
opmerkingen Zie RIO *Rechtspleging en rechtshulp* (PIVOT rapport. nr. 10).

228.
handeling het voordragen van een wet of een AMvB over gratieverlening
actor minister van Justitie
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 70;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 77;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 122.1
product Gratiewet, Stb 598
periode 1945-
opmerkingen Onder gratieverlening wordt verstaan de bevoegdheid om in individuele gevallen of voor een categorie van personen te besluiten tot verzachting van de gevolgen (hetzij straf hetzij andersoortige maatregel) van een vonnis.
Zie ook het nog te verschijnen RIO op het beleidsterrein gratieverlening.

229.
handeling het voordragen van een wet of een AMvB over amnestieverlening
actor minister van Justitie
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 70;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 77;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 122.2
product onder andere:
Wet van 6 augustus 1914, Stb. 1914/376
Wet van 4 september 1914, Stb. 1914/443
periode 1945-
opmerkingen Pas de Grondwet 1983 maakt op dit punt delegatie mogelijk.
Bij amnestie worden, in tegenstelling tot bij gratieverlening, bepaalde feiten achteraf niet strafbaar beoordeeld. Het gebeurde heeft in zo een geval geen strafrechtelijke gevolgen: ingestelde vervolgingen worden afgebroken en nieuwe niet ingesteld.
Grondwet 1972 noemt ook nog de mogelijkheid om abolitie bij wet te regelen.
Abolitie is het staken van een al ingezette strafvervolging.

Hoofdstuk 9. Provincies, gemeenten, waterschappen en andere openbare lichamen

§ 9.1 Decentralisatie

§ 9.1.1 Gedecentraliseerde eenheidsstaat

Nederland is een gedecentraliseerde eenheidsstaat. Dit houdt in dat bevoegdheden worden toegekend of overgedragen aan gedecentraliseerde overheidsorganen, de zogenaamde openbare lichamen, die deze bevoegdheden zelfstandig, dus niet ondergeschikt aan de centrale overheid, uitoefenen. Onder de openbare lichamen kunnen worden verstaan de provincies, gemeenten, waterschappen, openbare lichamen voor beroep en bedrijf en de overige openbare lichamen (bijvoorbeeld openbaar lichaam Rijnmond).

De decentralisatie kan gesplitst worden in een territoriale decentralisatie (gemeenten en provincies) en functionele decentralisatie (product- en bedrijfschappen en overige openbare lichamen). Bij territoriale decentralisatie zijn de bevoegdheden tot regelgeving en bestuur van gemeentelijke of provinciale aangelegenheden beperkt tot hun grondgebied. Bij functionele decentralisatie daarentegen zijn de bevoegdheden tot regelgeving en bestuur geldend voor het hele Nederlandse grondgebied, maar wel beperkt tot één bepaalde functie. Bij de waterschappen is sprake van functionele decentralisatie met elementen van territoriale decentralisatie. Zij hebben namelijk de bevoegdheid om binnen het gebied van het waterschap de specifieke waterschapsbelangen te behartigen.

De Grondwet geeft enkele basisregels voor de samenstelling en inrichting van de decentrale overheidsorganen. De nadere uitwerking wordt geregeld in specifieke wetgeving (bijvoorbeeld de Provinciewet, Gemeentewet, Waterschapswet en Wet op de Bedrijfsorganisatie).

§ 9.1.2 Autonomie en medebewind

Bij autonomie is er sprake van eigen beleid terwijl bij medebewind sprake is van meewerken aan een beleid, dat door een ander orgaan is vastgesteld. In de Grondwet komen de termen autonomie en medebewind niet voor. Wel wordt in art. 124 gesproken over het overlaten van de bevoegdheden tot regeling en bestuur van het eigen huishouding (autonomie) en in het tweede lid tot vordering van regeling en bestuur bij of krachtens de wet (medebewind).

Het verschil tussen autonomie en medebewind is echter niet zo groot als bovenstaande doet vermoeden. De autonome bevoegdheden kunnen aardig worden uitgehold doordat het de centrale overheid vrij staat om belangen die door de gedecentraliseerde overheid werden behartigd, naar zich toe te trekken. Als de centrale overheid daarmee beoogt zelf een uitputtende regeling te treffen dan vervalt de bevoegdheid van de gedecentraliseerde overheid op dit punt.⁶⁴ Veel van de bevoegdheden die als gevolg van de centraliserende verzorgingsstaat bij de decentrale organen waren weggehaald zijn uiteindelijk weer teruggekomen bij de decentrale overheden omdat de centrale overheid niet in staat was om alle wetgeving zelfstandig uit te oefenen, alsmede vanwege de opvatting dat uitvoering bij voorkeur op een bestuursniveau dient plaats te vinden dat zo dicht mogelijk bij de burgers staat.⁶⁵

De bevoegdheden worden via attributie en delegatie toegekend. Bij attributie wordt een nieuwe bevoegdheid gecreëerd. Attributie is alleen mogelijk door een orgaan dat de bevoegdheid heeft wettelijke regelingen te maken.

Overdracht van een geattribueerde bevoegdheid (delegatie) is geoorloofd indien en voorzover de wetgeving dat toelaat. De Grondwet kent daarvoor een vaste terminologie. In geval van delegatie wordt gesproken van ‘bij of krachtens ....’. De gedelegeerde voert de bevoegdheid onder eigen naam en eigen verantwoordelijkheid uit.

§ 9.2 Toezicht

Toezicht is een van de middelen om het uiteenvallen van de eenheidsstaat in min of meer zelfstandige opererende gedecentraliseerde overheidsorganen te voorkomen. Tevens dient het ter bescherming van de rechten en belangen van de burgers en kan de kwaliteit van de gedecentraliseerde overheidsbesluiten bewaakt worden.

In de Grondwet is bepaald dat toezicht op de openbare lichamen bij wet geregeld moet worden. Dit toezicht kan preventief of repressief zijn.

Voorafgaande goedkeuring (preventief toezicht) is met name vereist bij gemeentelijke en provinciale verordeningen voorzover het over belastingen gaat. In dat geval wordt een besluit niet van kracht voordat de hogere overheid toestemming heeft gegeven (art. 132, lid 1 Grondwet).

Bij repressief toezicht vindt de controle achteraf plaats en kan het besluit of verordening door de Kroon vernietigd worden indien zij strijdig is met het recht of het algemeen belang (art. 132, lid 4 Grondwet). Onder de Grondwet 1972 konden besluiten die in strijd zijn met ander geschreven recht dan de formele wet (dus bijvoorbeeld lagere regelingen) en besluiten die in strijd zijn met ongeschreven recht (‘beginselen van behoorlijk bestuur’), uitsluitend op grond van strijd met het algemeen belang worden vernietigd. Dit is met ingang van de Grondwet 1983 gewijzigd door het veranderen van in strijd met de wet in in strijd met het recht. Het vernietigingsbesluit wordt in de vorm van een KB gepubliceerd in het Staatsblad. Repressief toezicht vindt veelal plaats bij AMvB’s en verordeningen van gedecentraliseerde overheden.

§ 9.3 Provincies, gemeenten en gemeenschappelijke regelingen

§ 9.3.1 Provincies

Het provinciebestuur bestaat uit de provinciale staten, de gedeputeerde staten en de commissaris van de Koningin.

De provinciale staten worden rechtstreeks gekozen door de burgers (zie ook hoofdstuk 11). Zij zijn het hoogste orgaan van de provincie en stellen alle provinciale verordeningen vast.

Het college van gedeputeerde staten vormt het dagelijks bestuur van de provincie. De leden worden uit de provinciale staten gekozen.

De commissaris van de Koningin wordt bij Koninklijk Besluit benoemd voor een periode van zes jaar. Als provinciaal orgaan is hij momenteel voorzitter van zowel de provinciale staten als van het college van gedeputeerde staten. Tevens is hij verantwoordelijk voor een goede behartiging van de zaken van de provincie, vertegenwoordigt hij de provincie en is hij met medebewindstaken belast.

De taken van de commissaris als rijksorgaan zijn geregeld in de Ambtsinstructie commissaris van de Koningin. Tot 1983 was in de Grondwet vastgelegd dat de commissaris werd belast met de uitvoering van de door de regering vastgestelde instructie. Na 1983 is het aan de wetgever of zo’n instructie er komt. De jongste instructie dateert van 10 juni 1994, Stb. 1994/445. De belangrijkste taken voor de commissaris liggen op het terrein van de civiele verdediging en de samenwerking met in de provincie werkzame rijksambtenaren en met militaire autoriteiten alsmede waar het betreft de aanbeveling bij de (her-)benoeming van burgemeesters en de advisering ter zake van de benoeming van bepaalde politiefunctionarissen.

Vanaf 1974 is de commissaris jegens provinciale staten verantwoording schuldig voor de werkzaamheden die hij als provinciaal orgaan verricht. Als rijksorgaan valt hij nog steeds onder de minister van Binnenlandse Zaken. De minister kan door de Tweede Kamer ter verantwoording worden geroepen voor het handelen van de commissaris. De Provinciewet schrijft wel voor dat de commissaris de regering op de hoogte dient te stellen van besluiten die naar zijn oordeel in strijd zijn met de wet of met het algemeen belang, opdat deze door de Kroon kunnen worden geschorst of vernietigd.

§ 9.3.2 Gemeenten

Aan het hoofd van de gemeente staat de gemeenteraad, deze vormt het algemeen bestuur. De gemeenteraad wordt rechtstreeks gekozen door de burgers (zie hoofdstuk 11). De andere bestuursorganen van de gemeente zijn het college van burgemeester en wethouders (het dagelijks bestuur) en de burgemeester.

De taken van de gemeenteraad zijn onder andere het vaststellen van de begroting, het maken van verordeningen en het benoemen van de belangrijkste ambtenaren.

Het college van burgemeester en wethouders is belast met het dagelijks bestuur van de gemeente. De burgemeester wordt benoemd bij Koninklijk Besluit, hij is voorzitter van het college van burgemeester en wethouders en van de gemeenteraad. Hij heeft het gezag over de politie, en is belast met het handhaven van de openbare orde.

§ 9.3.3 Gemeenschappelijke regelingen

Bepaalde bestuursaangelegenheden spelen niet alleen binnen het grondgebied van één gemeente of één provincie, maar zijn grensoverschrijdend. Hierbij valt te denken aan regionale brandweer, ambulancezorg en afvalverwerking. Om problemen die daar uit voortvloeien toch het hoofd te kunnen bieden, kunnen publiekrechtelijke regelingen (de zogenaamde gemeenschappelijke regelingen) getroffen worden tussen gemeenten onderling, tussen provincies onderling, maar ook tussen gemeenten, provincies of waterschappen. Daarnaast kunnen niet-publiekrechtelijke organen tot de gemeenschappelijke regeling toetreden indien de Kroon daar haar goedkeuring aan heeft gegeven. De bevoegdheid van het treffen van zo'n regeling is geregeld in de Wet gemeenschappelijke regelingen, 20 december 1984, Stb. 1984/667.

§ 9.3.4 Handelingen

230.

handeling	het voordragen van een wet over het instellen of opheffen van provincies en gemeenten
actor	minister van Binnenlandse Zaken
grondslag	Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 3; Grondwet 1983/1987/1995, art. 123.1
product	onder andere: Wet tot instelling van de gemeente Dronten, Stb. 1971/342 Wet tot instelling van een gemeente Lelystad, Stb. 1979/378 Wet tot instelling van een gemeente Almere en Zeewolde, Stb. 1983/328 Wet tot instelling van de provincie Flevoland, Stb. 1985/360
periode	1945-

- 231.
- handeling het voordragen van een wet of een AMvB over wijziging van provinciale en gemeentelijke grenzen
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963/1972, art. 3;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 123.2
- product onder andere:
Wet gemeentelijke herindeling Noordwest-Overijssel, Stb. 1972/449
Wet gemeentelijke herindeling samenwerkingsgebied 's-Hertogenbosch, Stb. 1995/428
Wet tot gemeentelijke herindeling noordoostelijke deel van de provincie Noord-Brabant, Stb. 1993/476
Wet tot wijziging van de provinciale en gemeentelijke indeling door wijziging van grenzen tussen de provincies Noord-Brabant, Zeeland en Zuid-Holland, Stb. 1985/649
Besluit vaststelling algemene maatregel van bestuur als bedoeld in artikel 24 wet gemeentelijke herindeling Noordwest-Overijssel, Stb. 1972/672
Besluit vaststelling algemene maatregel van bestuur ex artikel 23 Wet gemeentelijke herindeling Noordwest-Overijssel, Stb. 1972/671
- periode 1945-
- opmerkingen Delegatie van de bevoegdheid inzake grenscorrecties is mogelijk aan provinciaal- en gemeentebestuur.
- 232.
- handeling het voordragen van een wet over de inrichting van provincies, over de samenstelling en bevoegdheid van en het (preventief) toezicht op de provinciebesturen, over de voorzieningen die getroffen moeten worden voor het geval een provinciebestuur tekortschiet in de taakuitoefening en over de belastingheffing door de provinciebesturen
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 135 en 138;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 142 en 145;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 132.1, 132.2, 132.3, 132.5
- product Provinciewet 1962, Stb. 1962/17
Provinciewet, Stb. 1992/550
- periode 1945-
- 233.
- handeling het voordragen van een wet over de inrichting van gemeenten, de samenstelling en bevoegdheid van en het (preventief) toezicht op de gemeentebesturen, over de voorzieningen die getroffen moeten worden voor het geval een gemeentebestuur tekortschiet in de taakuitoefening en over de belastingheffing door de gemeentebesturen
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 144 en 146;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 151 en 153;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 132.1, 132.2, 132.3 en 132.5
- product gemeentewet, Stb. 1851/85, zoals gewijzigd Stb. 1931/89
Gemeentewet, Stb. 1992/96
- periode 1945-

234.
handeling het voordragen van een wet over het toezicht op gemeenten in door inpoldering ontstane gebieden die nog geen deel uitmaken van een provincie
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1956/1963/1972, add. art. VII
periode 1956-1983
235.
handeling het voordragen van een wet of een AMvB over de financiële verhouding tussen provincies en gemeenten enerzijds en het rijk anderzijds
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 138 en 149;
Grondwet 1956/1963/1972, art. 145.3 en 156.2;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 132.6
product onder andere:
Financiële-Verhoudingsbesluit 1935, Stb. 1935/192
Financiële-Verhoudingswet 1960, Stb. 1961/217
Financiële-Verhoudingswet 1984, Stb. 1983/650
Financiële-Verhoudingswet 1996, Stb. 1996/577
Besluit financiële verhouding Rijk-Gemeenten, Stb. 1996/578
Besluit financiële verhouding, Stb.1996/605
periode 1945-
236.
handeling het voordragen van een wet over voorzieningen in zaken waarbij twee of meer openbare lichamen zijn betrokken
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 151;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 158;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 135
product Wet gemeenschappelijke regelingen, Stb. 1984/667
periode 1945-
opmerkingen Vóór 1983 was deze handeling beperkt tot geschillen tussen gemeenten.
237.
handeling het voordragen van een wet over de gevallen waarin vergaderingen van provinciale staten en gemeenteraad niet openbaar zijn
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 125.1
product Provinciewet, Stb. 1992/550, art. 23-25
Gemeentewet, Stb. 1992/96, art. 49 en 72
periode 1983-
opmerkingen Vóór 1983 regelde de Grondwet de openbaarheidbeperkingen zelf volgens hetzelfde stamien dat voor de Staten-Generaal gold: de vergadering beslist daarover in wezen zelf in voorkomende gevallen.

238.
handeling het voordragen van een wet over de uitvoering door de commissaris van de Koningin van een van regeringswege gegeven ambtsinstructie
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 126;
Provinciewet, 10 september 1992, Stb. 1992/550, art. 182
periode 1983-
239.
handeling het voorbereiden en vaststellen van een ambtsinstructie voor de commissaris van de Koningin
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 143;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 150, lid 1;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 126
product Besluit houdende vaststelling ener instructie voor de commissaris des Konings in elke provincie, Stb. 1850/62
Besluit tot vaststelling van een nieuwe instructie voor de commissarissen des Konings in de provinciën, Stb. 1966/25
Ambtsinstructie commissaris van de Koningin, Stb. 1994/445
periode 1945-
opmerkingen In de Grondwet van 1983 wordt expliciet vermeld dat de instructie door de regering wordt uitgegeven. In die van 1972 en eerder staat dat de Koning een commissaris van de provincies aanstelt die met de uitvoering van zijn bevelen is belast.
- .
handeling het regelen en besturen van de provinciale huishouding
actor provinciale staten
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 136;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 143;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 124.1;
Provinciewet, 10 september 1992, Stb. 1992/550, art. 143
product provinciale verordening
periode 1945-
opmerkingen Zie voor verdere uitwerking het nog te verschijnen RIO op het beleidsterrein openbaar bestuur.
240.
handeling het benoemen van een college van gedeputeerde staten
actor provinciale staten
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 141;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 148;
bron Grondwet 1983/1987/1995, art. 125.2
periode 1945-
opmerkingen Tot 1983 regelt de Grondwet dit vrij expliciet. Ook wordt bepaald dat de leden van GS door provinciale staten uit hun eigen gelederen worden benoemd. Dit laatste is vanaf 1983 niet meer terug te vinden in de Grondwet, waarmee de mogelijkheid gecreëerd is ook mensen van buitenaf in het college te benoemen. De Provinciewet (art. 35) is nog niet aangepast aan deze grondwetswijziging.

241.
handeling het bepalen in welke gevallen een ander orgaan dan provinciale staten een provinciale verordening vaststelt
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 127
periode 1983-

242.
handeling het bepalen in welke gevallen een ander orgaan dan de gemeenteraad een gemeentelijke verordening vaststelt
actor provinciale staten
grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 127
periode 1983-

---.
handeling het voordragen voor goedkeuring bij KB van een provinciale verordening
actor provinciale staten
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 136;
Grondwet 1953, art. 143
periode 1945-1956
opmerkingen Goedkeuring kan slechts worden geweigerd met opgaaf van redenen, de Raad van State gehoord.
Zie voor verdere uitwerking in handelingen het nog te verschijnen RIO op het beleidsterrein openbaar bestuur.

---.
handeling het voordragen voor goedkeuring bij KB van een besluit van provinciale staten
actor provinciale staten
grondslag Grondwet 1956/1963/1972, art. 145
periode 1956-1983
opmerkingen De Grondwet verwees vanaf 1956 naar de Provinciewet om de gevallen uit te werken waarin de goedkeuring van de regering vereist was; het was zeker niet standaard voorgeschreven.
De invoering, wijziging of afschaffing van een provinciale belasting moest wel standaard aan de koninklijke goedkeuring worden onderworpen.
Zie voor verdere uitwerking in handelingen het nog te verschijnen RIO op het beleidsterrein openbaar bestuur.

- 243.
- handeling het voordragen bij KB tot goedkeuring van een provinciale ordening of een besluit van provinciale staten
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 136;
Grondwet 1953, art. 143
Grondwet 1956/1963/1972, art. 145
- periode 1945-1983
- opmerking Goedkeuring kan slechts worden geweigerd met opgaaf van redenen, de Raad van State gehoord.
De Grondwet verwees vanaf 1956 naar de Provinciewet om de gevallen uit te werken waarin de goedkeuring van de regering vereist was; het was zeker niet standaard voorgeschreven.
De invoering, wijziging of afschaffing van een provinciale belasting moest wel standaard aan de koninklijke goedkeuring worden onderworpen. Zie voor een uitwerking het nog te verschijnen RIO op het beleidsterrein openbaar bestuur.
- 244.
- handeling het voordragen van de jaarlijkse begroting van een provincie voor goedkeuring bij KB
- actor provinciale staten
- grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 139;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 146
- periode 1945-1983
- 245.
- handeling het voordragen tot goedkeuring bij KB van de begroting van een provincie
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 139;
Grondwet 1953, art. 146
Provinciewet 1962, art. 127
- periode 1945-1983
- opmerkingen Goedkeuring kan slechts worden geweigerd met opgaaf van redenen, de Raad van State gehoord.
- 246.
- handeling het adviseren over een beslissing van de Kroon om geen goedkeuring te verlenen aan een verordening, besluit of een begroting van provinciale staten
- actor Afdeling Bestuursgeschillen Raad van State
- grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 136;
Grondwet 1953, art. 143;
Grondwet 1956/1963/1972, art. 145
- periode 1945-1972
- 247.
- handeling het voordragen tot benoeming bij KB van een commissaris van de Koningin
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 143;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 150.1;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 131
- periode 1945-

248.
handeling het adviseren van de minister van Binnenlandse Zaken over het benoemen van een commissaris van de Koningin
actor provinciale staten
grondslag Provinciewet, 10 september 1992, Stb. 1992/550, art. 61
periode 1992-
opmerkingen De provinciale staten kunnen uit hun midden een vertrouwenscommissie instellen die wordt belast met de beoordeling van de kandidaten.
249.
handeling het voordragen tot benoeming bij KB van een burgemeester
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 145;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 152.5;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 131
periode 1945-
250.
handeling het voordragen tot vernietiging bij KB van een besluit van een provincie-, gemeente- of waterschapsbestuur of van het bestuur van een ander openbaar lichaam
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 142, 147 en 154;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 149, 154 en 161;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 132.4 en 133.3
periode 1945-
opmerkingen Vóór 1983 spreekt de Grondwet van schorsen en vernietigen. Vanaf 1983 is de enige geldige vernietigingsgrond: strijdigheid met het recht of het algemeen belang.
251.
handeling het al dan niet goedkeuren van een besluit van een gemeentebestuur ten aanzien van gemeente-eigendom, begroting van inkomsten en uitgaven of andere burgerlijke rechtshandelingen die als zodanig door de wet worden aangewezen
actor gedeputeerde staten
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 148;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 155
periode 1945-1983
252.
handeling het instellen van de Bijzondere commissie vraagpunten over de staatkundige, bestuurlijke en staatsrechtelijke vernieuwing (commissie Deetman)
actor Tweede Kamer
product instellingsbeschikking 27 januari 1992
periode 1992

253.	
handeling	het onderzoeken van de vraagpunten van de verkiezingen inzake de gekozen burgemeester
actor	Bijzondere commissie vraagpunten over de staatkundige, bestuurlijke en staatsrechtelijke vernieuwing (commissie Deetman)
grondslag	instellingsbeschikking 27 januari 1992
product	rapport De burgemeester ontketend
periode	1992
opmerkingen	Op 27 januari 1992 stelde de commissie Deetman een viertal externe onderzoekscommissies in. De derde externe onderzoekscommissie (de commissie Van Thijn) hield zich bezig met het onderzoek naar de gekozen burgemeester.

§ 9.4 Waterschappen en andere openbare lichamen

De oudste waterschappen dateren van zes à zevenhonderd jaar geleden. Het Hoogheemraadschap Rijnland was in 1286 de eerste. In de Grondwet van 1848 legde Thorbecke de plaats van het waterschap vast.

Het waterschap is een bestuursinstelling belast met de waterstaatskundige verzorging in een bepaald gebied. Haar hoofdtaken zijn zorg voor de waterkering en/of zorg voor de waterhuishouding (kwantiteits- en kwaliteitsbeheer oppervlaktewater).

Tot 1992 was er geen algemene wet die in hoofdlijnen de inrichting en organisatie van de waterschappen regelde, wat soms tot verwarring leidde. Het was vooral de provincie die via reglementering het waterschapsbestel van een juridische grondslag voorzag. Met de invoering van de Waterschapswet in 1992 is hierin duidelijkheid gebracht.

Het provinciaal bestuur sticht de waterschappen en heft ze ook op. Bovendien geeft het bestuur aan binnen welk gebied het waterschap zijn taken zal uitoefenen, welke taken dat zijn en hoe het waterschapsbestuur is samengesteld. Tot 1992 bepaalde het provinciebestuur ook hoe het bestuur werd gekozen. Vanaf 1992 is dat in de Waterschapswet geregeld.

Het bestuur van een waterschap bestaat uit een algemeen bestuur, een dagelijks bestuur en een voorzitter. Het algemeen bestuur is het hoogste orgaan van het waterschap. Het stelt onder andere verordeningen vast. Het algemeen bestuur is samengesteld op functionele basis, dat wil zeggen dat het gevormd wordt door vertegenwoordigers van groepen van categorieën belanghebbenden bij de taak van het waterschap. Dit zijn meestal de eigenaren van ongebouwd onroerend goed (boeren, landeigenaren), eigenaren van gebouwd onroerend goed en de ingezetenen (mensen die hun werkelijke woonplaats in het gebied van het waterschap hebben).

Het dagelijks bestuur wordt gekozen uit en door het algemeen bestuur. De voorzitter wordt benoemd door de Kroon.

De verkiezingen van het algemeen bestuur van de waterschappen vinden niet plaats via algemene verkiezingen zoals bij gemeenten en provincies. Per categorie belanghebbenden, eigenaren en pachters ongebouwd, eigenaren gebouwd, ingezetenen en bedrijfsgebouwen worden vertegenwoordigers gekozen.

254.

handeling	het voordragen van een wet over de inrichting van waterschappen, de samenstelling en bevoegdheid van en het (preventief) toezicht op de waterschapsbesturen
actor	minister van Binnenlandse Zaken
grondslag	Grondwet 1938 196, 198 en 199; Grondwet 1948, art. 197, 199 en 200; Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 204, 206 en 207; Grondwet 1983/1987, art. 133
product	Keurenwet, Stb. 1895/139 Bevoegdhedenwet waterschappen, Stb.1978/258
periode	1945-

255.
handeling het voordragen van een wet over de inrichting van waterschappen, de samenstelling en bevoegdheid van en het (preventief) toezicht op de waterschapsbesturen
actor minister van Verkeer en Waterstaat
grondslag Grondwet 1938 196, 198 en 199;
Grondwet 1948, art. 197, 199 en 200;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 204, 206 en 207;
Grondwet 1983/1987, art. 133
product Waterschapswet, Stb. 1991/379
periode 1945-
256.
handeling het instellen of opheffen van een waterschap
actor provinciale staten
grondslag Grondwet 1938, art. 198;
Grondwet 1948, art. 199;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 206;
Grondwet 1983/1987, art. 133
product provinciale verordening
periode 1945-
opmerkingen Deze handeling omvat de regeling van taken, bevoegdheden, inrichting, bestuurssamenstelling van het en toezicht op een waterschap.
257.
handeling het toezicht houden op waterstaatswerken, waterschappen, veenschappen en veenpolders
actor provinciale staten
grondslag Grondwet 1938, art. 198;
Grondwet 1948, art. 199;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 206;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 133.3
periode 1945-
258.
handeling het voordragen van een wet, een AMvB of een gemeenschappelijke regeling over de instelling of opheffing van een openbaar lichaam voor beroep, bedrijf of anderszins vakministers
actor vakministers
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 152, 153 en 154;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 159, 160 en 161;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 134
product onder andere:
Wet op de Bedrijfsorganisatie, Stb. 1950/K 22
Advocatenwet, Stb. 1984/418
periode 1945-
opmerkingen Deze handeling bevat tevens de regeling van taken, bevoegdheden, inrichting, bestuurssamenstelling en toezicht.

259.

handeling	het voordragen van een beslissing bij KB inzake geschillen tussen openbare lichamen, tenzij de geschilbeslechting behoort tot de competentie van de rechterlijk macht of bij de wet aangewezen gerechten
actor	vakministers
grondslag	Grondwet 1938/1946/1948, art. 72; Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 79; Grondwet 1983/1987/1995, art 136
product	onder andere: KB 20 augustus 1987, AB 1988, no. 70
periode	1945-

Hoofdstuk 10. Grondwetsherziening⁶⁶

Constituties worden onderscheiden in ‘rigid’ en ‘flexible’.

Een ‘flexible constitution’ houdt in dat alle geschreven regels van de constitutie op dezelfde wijze gewijzigd kunnen worden als gewone wetten. ‘Rigid’ wil zeggen dat voor wijziging van de geschreven regels van de constitutie een zwaardere procedure geldt dan voor wijziging van gewone wetten.

In Nederland is dit laatste het geval. De in de artikelen 137-142 van de Grondwet voorgeschreven herzieningsprocedure houdt sedert 1983 in dat eerst de gewone gang van een wetsvoorstel wordt gevolgd. Nadat het voorstel van wet tot herziening van de Grondwet in beide Kamers is aanvaard en afgekondigd in het Staatsblad, vindt kamerontbinding plaats (vroeger van beide Kamers, na 1996 nog alleen van de Tweede Kamer) en volgen verkiezingen. In het voorstel zoals de regering het vervolgens aan de nieuwe Kamer(s) voorlegt, kunnen dan geen wijzigingen meer worden aangebracht; de beide Kamers kunnen het slechts aannemen of verwerpen. Voor aanneming is in beide Kamers een meerderheid vereist van twee derde van de uitgebrachte stemmen. De Grondwet bevat de mogelijkheid dat de Tweede Kamer een herzieningsvoorstel splitst. Deze mogelijkheid bestaat zowel bij eerste als bij tweede lezing. Grondwetswijzigingen treden onmiddellijk na bekendmaking in werking.⁶⁷

Bij wet kan de Grondwet zondig aangepast worden aan het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden uit 1954.

260.

handeling	het voordragen van wetten tot wijziging van de Grondwet
actor	minister van Binnenlandse Zaken
grondslag	Grondwet 1938, art. 202; Grondwet 1948, art. 203; Grondwet 1953/1956/1963/1972, art 210, 213 en add. art. IX; Grondwet 1983/1987/1995, art. 137.1, 138 en 142
product	zie bijlage wet- en regelgeving
periode	1945-

261.

handeling	het onderzoeken van en het adviseren over de wenselijkheid en de mogelijkheid de Grondwet te veranderen
actor	Staatscommissie voor onderzoek naar de wenselijkheid van een wijziging van de Grondwet (Commissie Beel)
grondslagen	KB 22 februari 1946, nr. 36 , Stcrt. 1946/42
product	rapport april 1946
periode	1946
opmerkingen	Zie voor de handeling betreffende het instellen van de commissie hoofdstuk 2, handeling 14.

262.
handeling het onderzoeken in hoeverre verandering van de Grondwet gewenst is ter voorbereiding op een hervorming van de staatkundige structuur van het Koninkrijk
actor Staatscommissie voor onderzoek of en in hoeverre ter voorbereiding van de hervorming van de staatkundige structuur van het Koninkrijk verandering van de Grondwet gewenst is (Commissie Beel)
grondslag KB 29 september 1947, Stcrt. 1947/192
product rapport maart 1948
periode 1947-1948
opmerkingen Zie voor de handeling betreffende het instellen van de commissie hoofdstuk 2, handeling 14.
263.
handeling het voorbereiden van een algehele grondwetsherziening
actor Staatscommissie tot herziening van de Grondwet (Commissie Van Schaik)
grondslag KB 17 april 1950, nr. 25, Stcrt. 1950/79
product onder andere:
interim-rapport 11 juli 1951
eindrapport 6 januari 1954
periode 1950-1954
opmerkingen Zie voor de handeling betreffende het instellen van de commissie hoofdstuk 2, handeling 14.
264.
handeling het adviseren over wenselijke herzieningen van de Grondwet
actor Staatscommissie inzake de Grondwet en de Kieswet (Commissie Cals-Donner)
grondslag KB 26 augustus 1967, nr. 1, Stcrt. 1967/170
product onder andere:
rapport 8 juli 1968
rapport 19 september 1969
interim-rapport inzake lidmaatschap van het koninklijk Huis 18 juni 1970
eindrapport 29 maart 1971
periode 1968-1971
opmerkingen Zie voor de handeling betreffende het instellen van de commissie hoofdstuk 2, handeling 14.
265.
handeling het adviseren van de regering inzake grondwetsherzieningen
actor Bijzondere commissie tot voorbereiding van de Grondwetsherziening
bron Documentatiereeks 'Naar een nieuwe Grondwet'
periode 1967-1971
266.
handeling het adviseren van de regering over wijzigingen van de Grondwet inzake de benoeming van burgemeesters en commissarissen van de Koningin
actor Staatscommissie van advies inzake de relatie kiezers-beleidsvorming (Commissie Biesheuvel)
grondslag KB 17 mei 1982, Stcrt. 1982/104
periode 1982-1984
opmerkingen Zie voor de handeling betreffende het instellen van de commissie hoofdstuk 2, handeling 14.

267.

handeling   het adviseren over de vergroting van de directe invloed van de burgers op de politieke
                     machtsvorming en politieke besluitvorming

actor   Ministeriële Commissie Staatkundige Vernieuwing

grondslag   Instellingsregeling ministeriële commissie Staatkundige Vernieuwing,
                     16 september 1994, Stcrt. 1994/189, art. 2b

periode   1994-1996

opmerkingen   Zie voor de handeling betreffende het instellen van de commissie hoofdstuk 2,
                     handeling 14.

Hoofdstuk 11. Kiezen van vertegenwoordigende organen

§ 11.1 *Het kiesstelsel*

Het Nederlandse kiesrecht is gebaseerd op het stelsel van evenredige vertegenwoordiging. Het land is wel verdeeld in kieskringen, maar de resultaten worden op landelijk niveau bepaald.

Bovendien is ons kiesstelsel een vorm van het lijstenstelsel, waar de kandidaten per politieke groepering in afzonderlijke lijsten gegroepeerd staan en overdracht van stemmen tussen lijsten niet mogelijk is. De kandidaten staan in een door de politieke groepering aanbevolen volgorde. Voor overdracht van zijn stem is de kiezer gebonden aan de volgorde van de lijst; wel mag hij aangeven naar wie hij zijn stem in de eerste plaats zou willen laten gaan. Dit noemen we het systeem van enkelvoudige voorkeurstem.

Een groepering krijgt een zetel, als de lijst de kiesdeler heeft gehaald. De kiesdeler is het aantal uitgebrachte stemmen gedeeld door het aantal beschikbare plaatsen. Nederland hanteert de kiesdeler dus als kiesdrempel.

Het stelsel veronderstelt het bestaan van politieke partijen: individuele kandidaten, die wel een kans maken onder een districtenstelsel, kunnen het landelijk feitelijk niet redden. Wel is er de mogelijkheid om een kandidaat, ongeacht zijn positie op een kandidatenlijst, via voorkeurstemmen aan een zetel te helpen.

268.

handeling	het onderzoeken van en adviseren van de regering over mogelijke wijzigingen in het kiesstelsel
actor	Staatscommissie voor advies inzake het kiesstelsel en wettelijke regeling der politieke partijen (Commissie Teulings)
grondslag	KB van 23 januari 1953, nr. 20, Stcrt. 1953/22
periode	1953-ca. 1957
opmerkingen	Vanaf 1956 was de heer Donner voorzitter van de commissie en heette de commissie de Commissie Donner.

269.

handeling	het onderzoeken van en adviseren van de regering over herziening van de Kieswet
actor	Staatscommissie inzake de Grondwet en de Kieswet (Commissie Cals-Donner)
grondslag	KB van 26 augustus 1967, nr. 1, Stcrt. 1967/170
product	onder andere: rapport 8 juli 1968 rapport 19 september 1969 eindrapport 29 maart 1971
periode	1968-1971

270.
handeling het onderzoeken van en adviseren van de regering over het vergroten van de invloed van de kiezers op de beleidsvorming
actor Staatscommissie van advies inzake de relatie kiezers-beleidsvorming (Commissie Biesheuvel)
grondslag KB van 17 mei 1982, Stcrt. 1982/104
product rapport 1984
periode 1982-1984
271.
handeling het onderzoeken van en adviseren van de regering over de vraagstukken van de verkiezingen, de kabinetsformatie en de Eerste Kamer
actor Bijzonder commissie vraagpunten over de staatkundige, bestuurlijke en staatsrechtelijke vernieuwing (Commissie Deetman)
grondslag instellingsbeschikking 27 januari 1992
product rapport Het bestel bijgesteld d.d. 27 april 1993
periode 1992-
opmerkingen Op 27 januari 1992 stelde de Commissie Deetman een viertal externe onderzoekscommissies in. De tweede externe onderzoekscommissie (de Commissie Vraagstukken rondom de relatie kiezers-gekozenen op landelijk niveau) hield zich bezig met het onderzoek naar de gekozen burgemeester. Zie ook handeling 248 Hoofdstuk 9).
- .
handeling het adviseren van de regering over de vergroting van de directe invloed van de burgers op de politieke machtsvorming en politieke besluitvorming
actor Ministeriële Commissie Staatkundige Vernieuwing
grondslag Instellingsregeling Ministeriële Commissie Staatkundige Vernieuwing, 16 september 1994, Stcrt. 1994/189, art. 2b
periode 1994-1996
opmerkingen Deze handeling is reeds als handeling 262 opgenomen (hoofdstuk 10).
272.
handeling het voordragen van een wet over het kiesrecht en het kiezen van de leden van algemeen vertegenwoordigende lichamen
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Grondwet 1938/1946/1948, art. 84;
Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 91;
Grondwet 1983/1987/1995, art. 4, 53-59, 64.4, 129, 130
producten onder andere:
Wet van houdende aanvulling en wijziging van de Kieswet, alsmede bijzondere voorzieningen met het oog op de mogelijkheid dat in 1948 een verkiezing voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal plaatsvindt, Stb. 1948/I 110,
Kieswet, Stb. 1951/290
Kieswet, Stb. 1989/423
Wet Europese Verkiezingen, Stb. 1978/652
Wet Europese Verkiezingen, Stb. 1989/480
periode 1945-
opmerkingen Wat betreft de Europese verkiezingen ligt er ook een grondslag voor wetgeving in de Akte betreffende de rechtstreekse verkiezing van de leden van het Europese parlement, art. 7.2. Zie verder § 11.3.

273.	
handeling	het voordragen van een AMvB over het kiesrecht en het kiezen van de leden van algemeen vertegenwoordigende lichamen
actor	minister van Binnenlandse Zaken
grondslag	a. Wet van 18 maart 1948, Stb. 1948/I 110, houdende aanvulling en wijziging van de Kieswet, alsmede bijzondere voorzieningen met het oog op de mogelijkheid, dat in 1948 een verkiezing voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal plaatsvindt; b. Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290; c. Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/480; d. Wet Europese Verkiezingen, 13 december 1978, Stb. 1978/652; e. Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/480;
producten	a. Besluit tot uitvoering van de artikelen 8 a, 57 l en 57 p van de Kieswet, Stb. 1948/I 153; b. Kiesbesluit, Stb. 1951/441; c. Kiesbesluit, Stb. 1989/471; d. Besluit Europese Verkiezingen, Stb. 1979/286
periode	1951-
opmerkingen	Het Besluit Europese Verkiezingen regelt de afwijkingen van krachtens afdeling II van de Kieswet gestelde bepalingen van het Kiesbesluit. Zie § 11.3.

§ 11.2 Het kiezen van de leden van algemeen vertegenwoordigende lichamen

De leden van het Europese Parlement, de Tweede Kamer, provinciale staten en de gemeenteraad worden rechtstreeks verkozen. Nederlanders boven de achttien hebben het actief kiesrecht. Alleen voor de gemeenteraadsverkiezingen hebben ook niet-EU-onderdanen sinds 1985 onder bepaalde condities stemrecht.⁶⁸ EU-onderdanen hebben onder dezelfde condities als Nederlanders kiesrecht. De opkomstplicht is in 1970 afgeschaft.

Het passief kiesrecht, het recht verkozen te worden, is voor de Tweede Kamer eveneens voorbehouden aan Nederlanders boven achttien jaar, voor zover zij niet door de rechter uit het passieve kiesrecht zijn ontzet. Sinds 1985 is het ingezetenschap van Nederland geen vereiste meer om aan Tweede Kamer verkiezingen te kunnen deelnemen. Nederlanders die in het buitenland verblijven kunnen per brief, bij volmacht of in persoon aan de verkiezingen meedoen.

274.	
handeling	het vaststellen van modellen van formulieren ten behoeve van de verkiezing van leden van algemeen vertegenwoordigende lichamen
actor	minister van Binnenlandse Zaken
grondslag	Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290; Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/480; Kiesbesluit, 19 oktober 1989, Stb. 1989/480; Wet Europese Verkiezingen, 13 december 1978, Stb. 1978/652; Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/480, art 31
producten	onder andere: Kiesbesluit, met bijbehorende modellen Besluit Europese Verkiezingen, Stb. 1979/9, met bijbehorende modellen ministeriële regeling, Stcrt. 1989/supp. 210
periode	1951-

§ 11.2.1 Het registreren van de kiesgerechtigdheid

Burgemeester en wethouders zijn verantwoordelijk voor de registratie van de kiesgerechtigdheid van hun ingezetenen.

Vóór 1951 moest jaarlijks in iedere gemeente een kiezerslijst worden opgemaakt; na de kieswetswijziging van 1951 ontstond een permanent kiezersregister. Dit register werd voortdurend geactualiseerd en kon op ieder moment van het jaar operationeel worden gemaakt.

In de praktijk vormt het kiezersregister geen afzonderlijke registratie, maar is hij geïntegreerd in de gemeentelijke bevolkingsadministratie. Vanuit het kiezersregister worden de oproepkaarten en de kiezerslijsten zoals ze bij de stembureaus liggen vervaardigd.

Het is mogelijk om bij burgemeester en wethouders herziening te vragen van het kiezersregister voor zover het om eigen gegevens gaat. Bij weigering door burgemeester en wethouders kan beroep worden ingesteld.

Burgemeester en wethouders van 's-Gravenhage hebben nog een extra taak in deze: zij verzorgen de registratie van kiesgerechtigdheid van hen die in het centrale persoonsregister zijn opgenomen (bijvoorbeeld bewoners van woonwagens of woonschepen die in zekere zin een 'zwervend' bestaan leiden) en, uitsluitend op verzoek van de betrokkenen zelf, van personen die buiten Nederland wonen. Vanaf 1 oktober 1994 is deze taak beëindigd. Op die datum ging de Wet GBA in werking. In de Gemeentelijke Basis Administratie van Den Haag wordt nu de registratie voor hen die een briefadres hebben bijgehouden.

Bij wijziging van de Kieswet 1951 van 5 maart 1977 wordt de mogelijkheid om zich te laten registreren voor het eerst geboden aan Nederlanders die buiten Nederland in de Nederlandse openbare dienst werkzaam zijn en aan hun Nederlandse echtgenoten. Registratie van deze kiesgerechtigden wordt dan al bij burgemeester en wethouders van Den Haag gelegd. De verdere procedure van doorsturen via de Nederlandse autoriteiten ter plekke wordt dan echter nog niet in de wet geregeld. Pas met de Grondwetsherziening van 1983 en de daarop volgende Statuutwijziging van 1985 wordt het voor in het buitenland of op Aruba of de Nederlandse Antillen⁶⁹ woonachtige Nederlanders ook mogelijk mee te doen aan de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer.⁷⁰

In 1985 wordt tevens de mogelijkheid om als in het buitenland verblijvende Nederlander te stemmen verruimd: ook zij die niet in openbare dienst in het buitenland werkzaam of woonachtig zijn, kunnen nu meestemmen. De Kieswetswijziging van 1985 regelt tegelijk een aantal van de losse eindjes van de wetswijziging van 1977.

Niet iedereen is gerechtigd om te stemmen. Op bepaalde gronden kan men van het kiesrecht worden uitgesloten. Naar aanleiding van de grondwetsherziening van 1983 werden bij wijziging van de Kieswet 1951, van 27 maart 1986⁷¹ en het Wetboek van Strafrecht de uitsluitingsgronden beperkt. Daarvoor was het zo dat een veroordeling tot meer dan één jaar gevangenisstraf, een veroordeling wegens landloperij of recidive van een strafbaar feit waarop veroordeling volgde, automatisch al uitsluiting met zich meebracht. Na 1986 kan alleen de strafrechter nog, als aanvullende straf, tot ontzetting uit het kiesrecht beslissen. Hij moet daar dan bovendien, behalve in gevallen waarin wegens een geestelijke stoornis onbekwaamheid is vastgesteld, expliciet een uitspraak over doen. Na de wijziging van 1986 regelt de Kieswet 1951 dat en hoe kiesgerechtigden die op de verkiezingsdag niet vrij kunnen gaan en staan, toch hun stem kunnen uitbrengen, desnoods bij volmacht.

- 275.
- handeling het voordragen van een wet over de toekenning van actief en passief kiesrecht voor de gemeenteraad aan niet-Nederlandse ingezetenen
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Grondwet 1983/1987/1995, art. 130 (inwerkingtreding 1 april 1985, na wijziging Statuut voor het Koninkrijk)
- product Wet tot wijziging van de Kieswet en de gemeentewet betreffende de verlening van het actief en passief kiesrecht voor de verkiezing van de leden van de gemeenteraad aan niet-Nederlandse ingezetenen alsmede wijziging van enige andere wetten in verband daarmee, Stb. 1985/478
Wet van 3 juli 1996, Stb. 1996/392
Wet van 6 november 1997, Stb. 1997/527
- periode 1983-
- 276.
- handeling het ontzetten van een persoon uit het kiesrecht
- actor rechtbank
- grondslag Wetboek van Strafrecht, 3 maart 1881, Stb. 1881/35, zoals gewijzigd bij wet van 27 maart 1986, Stb. 1986/139, art. 28.1 sub 3;
Besluit buitengewoon strafrecht, 22 december 1943, Stb. 1943/D 61, art. 8;
Tribunaalbesluit, 17 september 1944, Stb. 1944/E 101, art. 1;
Besluit politieke delinquenten, 26 oktober 1945, Stb. 1945/F 244, art. 11.1
Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. B 3;
Wet van 30 juli 1953, houdende voorziening ter wegneming van staatloosheid, Stb. 1953/363, art. III;
Grondwet 1987, art. 54.2, add. art. XV;
Grondwet 1995, art 54.2;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. B 5.1.a
- product vonnis
- periode 1951-
- 277.
- handeling het intrekken van uitsluiting uit het kiesrecht van een in het Nederlanderschap herstelde staatloze
- actor minister van Justitie
- grondslag Regeling ontzetting rechten, 23 augustus 1946, Stb. 1946/G 218, art. 3;
Tribunaalbesluit, 17 september 1944, Stb. 1944/E 101, art. 5.2;
Wet houdende aanvulling en wijziging van de Kieswet, alsmede bijzondere voorzieningen met het oog op de mogelijkheid, dat in 1948 een verkiezing voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal plaatsvindt, 18 maart 1948, Stb. 1948/I 110;
Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, zoals gewijzigd bij wet van 30 juli 1953, Stb. 1953/363, art. IV
- periode 1945-
- opmerkingen Uitsluiting van kiesrecht gebeurt bij rechterlijke uitspraak behalve als er sprake was van een Tribunaalbesluit.

278.
handeling het verstrekken van mededelingen over uitsluiting of intrekking van uitsluiting van het kiesrecht aan de burgemeester van de gemeente waarin de betrokkene in het persoonsregister is opgenomen, danwel aan het hoofd van de Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters
actor minister van Justitie
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. B 3.3;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. B 5.2
periode 1951-
opmerkingen Tot 1 oktober 1994 werden deze mededelingen en/of intrekkingen aan het hoofd van de Rijksinspectie verstrekt voor zover het personen betreft die zijn opgenomen in het centrale persoonsregister.

279.
handeling het verstrekken van gegevens uit het centrale persoonsregister aan burgemeester en wethouders van 's-Gravenhage ten behoeve van de registratie van de kiesgerechtigdheid van de in dit register opgenomen personen
actor Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters
grondslag Wet houdende aanvulling en wijziging van de Kieswet, alsmede bijzondere voorzieningen met het oog op de mogelijkheid, dat in 1948 een verkiezing voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal plaatsvindt, 18 maart 1948, Stb. 1948/I 110, art 8a.;
Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, zoals gewijzigd bij wet van 30 juli 1953, Stb. 953/363, art. IV;
Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, zoals gewijzigd bij wet van 5 maart 1977, Stb. 1977/113, art. D 2;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. D 2
periode 1948-1994

280.
handeling het geven van toestemming voor en stellen van voorwaarden aan afwijking van in de Kieswet opgenomen regels voor de registratie van de kiesgerechtigdheid van gehuwde vrouwen en weduwen
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. D 4.5
product beschikking
periode 1951-1989
opmerkingen Regels voor de registratie zijn te vinden in art. D 4.2 van de Kieswet, Stb. 1951/290.

281.
handeling het verifiëren van gegevens, verstrekt door personen die hun werkelijke woonplaats buiten Nederland hebben, in het kader van hun verzoek tot registratie van hun kiesgerechtigdheid
actor Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters
grondslag Kiesbesluit, 5 oktober 1951, Stb. 1951/441, gewijzigd bij KB van 25 maart 1977, Stb. 1977/168 en bij KB van 30 september 1985, Stb. 1985/529, art. D 4;
Kiesbesluit, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. D 3.2
periode 1977-1994
opmerkingen Vanaf oktober 1994 wordt dit gedaan bij de Gemeentelijke Basisadministratie van Den Haag.

282.

handeling	het verstrekken van verklaringen dat een kiezer gebruik maakt van zijn bevoegdheid om in een andere gemeente te stemmen dan waar hij als kiezer staat geregistreerd
actor	Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters
grondslag	Besluit tot uitvoering van de artikelen 8 a., 57 l. en 57 p. der Kieswet, 13 april 1948, Stb. 1948/I 153; Kiesbesluit, 5 oktober 1951, Stb. 1951/441, art. J 6
periode	1948-1989
opmerkingen	Onder ‘verstrekken’ wordt ook verstaan het aanmaken, opslaan en beheren.

§ 11.2.2 Het indelen en organiseren van stembedistricten, kieskringen en (brief)stembureaus

Zie ook § 11.2.1 en § 11.2.6

Per stembedistrict, dat wil zeggen op of onder gemeentelijk niveau, is er een stembureau. Dit kleinste radertje van de verkiezingsmachine is tegelijk het meest zichtbare voor de kiezer. De kiezer komt met zijn oproepingskaart en eventuele kiezerspas en volmachtbewijs naar het stemlokaal, waar hij, gezeten achter de tafel met daarop alle attributen die de Kieswet voorschrijft, het driekoppig stembureau aantreft. De leden van het stembureau bekijken de voorgelegde oproepingskaart, controleren de kiezersregistratie en reiken het stembiljet uit. Bij het stemmen via een stemmachine wordt in plaats van een stembiljet een stemnummertje uitgedeeld. (Zie ook § 11.2.6)

Na sluiting van de stemlokalen leggen de leden van het stembureau precies vast wat er op de verkiezingsdag gebeurd is door te tellen hoeveel kiezers zich hebben gemeld, hoeveel stembiljetten ze hebben uitgereikt, hoeveel kiezers geweigerd hebben het biljet in de bus te doen, hoeveel biljetten er onbruikbaar zijn gemaakt en teruggegeven en hoeveel stembiljetten er ongebruikt zijn gebleven. Het afgevinkte kiezersregister, de ingeleverde kiezerspassen, de oproepingskaarten en de volmachtbewijzen en de niet gebruikte, teruggegeven en onbruikbare stembiljetten worden ingepakt en verzegeld.

Daarna pas kunnen de stembussen worden geopend en de stemmen per lijst worden geteld. Per lijst stellen de leden van het stembureau vast hoeveel stemmen er op elke kandidaat zijn uitgebracht en de som van die stemmen per lijst. Ongeldige stembiljetten worden terzijde gelegd, ingepakt en verzegeld. Het stembureau legt zijn bevindingen vast in een proces-verbaal van de stemming en de stemopneming.

De burgemeester verzamelt de processen-verbaal en bijbehorende pakken bescheiden van de stembureaus binnen zijn gemeente en stuurt die, vergezeld van een cumulatieve opgave van het aantal stemmen per kandidaat en per lijst voor de hele gemeente, naar de voorzitter van het hoofdstembureau.

Briefstembureaus zijn ingesteld om de kiezers die hun werkelijke woonplaats buiten Nederland hebben of om redenen van werk op de dag van de verkiezingen in het buitenland verblijven, in staat te stellen (per brief) deel te nemen aan de verkiezingen voor de Tweede Kamer. In Nederland bevinden de briefstembureaus zich in Den Haag: burgemeester en wethouders van Den Haag wijzen briefstembureaus aan.

Alle Nederlanders in het buitenland moeten zich eerst als kiesgerechtigde laten registreren door burgemeester en wethouders van Den Haag (zie § 11.2.1) en bovendien een verzoek bij de Haagse burgemeester indienen om per brief te mogen stemmen.⁷² Bij een positieve beschikking op dat verzoek draagt de burgemeester van Den Haag vervolgens zorg voor het toezenden van het stembiljet en voor het verwerken door een briefstembureau van de stembiljetten die teruggezonden worden.

De minister van Buitenlandse Zaken kan sinds 1993, in overeenstemming met zijn collega van Binnenlandse Zaken, ook een diplomatieke of consulaire vertegenwoordiging buiten Nederland als briefstembureau aanwijzen. Deze kan dan bij wijze van spreken fungeren als doorgeefluik tussen burgemeester en wethouders van Den Haag en de in het buitenland verblijvende kiezer. De taken van en de procedures voor het briefstembureau in Den Haag komen op hoofdlijnen overeen met die van ‘gewone’ stembureaus.

Nederland telt 19 kieskringen. Dit zijn geen kiesdistricten (eenheden waar zelfstandig één of meer afgevaardigden gekozen worden) maar onzelfstandige administratieve eenheden, met name van belang voor de kandidaatstelling.

Per kieskring is er een hoofdstembureau. Afhankelijk van het orgaan waarvoor de verkiezingen worden gehouden, worden de leden ervan benoemd door de minister van Binnenlandse Zaken (voor de Tweede Kamer), gedeputeerde staten (voor provinciale staten) of burgemeester en wethouders (voor de gemeenteraad). Het begrip kieskring is nauw verbonden aan de gemeente; daarmee heeft de gemeente, of beter gezegd hebben burgemeester en wethouders in het kielzog van het hoofdstembureau, een centrale rol in het verkiezingsproces.

Het hoofdstembureau heeft tot taak:

- het innemen, onderzoeken en beslissen over de geldigheid van kandidatenlijsten, waarna aan het centraal stembureau wordt meegedeeld welke geldige lijsten er zijn ingeleverd;
- het schrappen van kandidaten;
- het schrappen van aanduidingen van politieke partijen;
- het vaststellen van de stemmentotalen per kandidaat en per lijst. Per lijst wordt het stemcijfer, dat is het totaal aantal stemmen dat op een lijst is uitgebracht, vastgesteld en meegedeeld aan het centraal stembureau.

Voor de Europese verkiezingen en de verkiezingen voor de Eerste Kamer worden de taken van het hoofdstembureau uitgeoefend door het centraal stembureau (i.c. de Kiesraad).

Voor de verkiezing van elk vertegenwoordigend orgaan wordt een centraal stembureau ingesteld. Voor de verkiezingen van de leden van het Europese Parlement en de Tweede en Eerste Kamer treedt de Kiesraad als zodanig op; voor de verkiezing van de leden van provinciale staten het hoofdstembureau van de kieskring waarin de gemeente ligt waar de Statenvergaderingen worden gehouden; voor de gemeenteraadsverkiezingen het hoofdstembureau van elke gemeente.

Het centraal stembureau heeft tot taak:

- het beslissen op verzoeken tot registratie van de aanduidingen waarmee politieke groeperingen op de kandidatenlijsten wensen te worden vermeld;
- het bijhouden van een register van aanduidingen van politieke partijen;
- het beslissen over de geldigheid van de verbinding van kandidatenlijsten tot een lijstencombinatie en het nummeren van de lijsten;
- het vaststellen en bekendmaken van de verkiezingsuitslag (voor de gemeenteraad per gemeente; voor provinciale staten per provincie; voor de Tweede Kamer en het Europese Parlement landelijk).

Het centraal stembureau telt de stemcijfers van gelijklopende lijsten, lijstengroepen of lijstencombinaties (zie §11.2.4) bij elkaar en deelt de som van deze stemcijfers door het aantal te verdelen zetels om zo de kiesdeler vast te stellen. Door de stemcijfers van de lijsten, lijstengroepen of lijstencombinaties te delen door de kiesdeler, bepaalt het centraal stembureau het aantal zetels. De overblijvende zetels, restzetels genoemd, worden achtereenvolgens toegewezen aan de lijsten die na toewijzing van de zetel het grootste gemiddelde aantal stemmen per toegewezen zetel zou hebben. Bedraagt het aantal te verdelen zetels minder dan negentien, dan wordt het stelsel van de grootste gemiddelden niet gehanteerd, maar deelt men de restzetels toe op basis van grootste overschotten.

Voor in lijstcombinaties verbonden politieke groeperingen en voor lijstgroepen geldt, dat als de combinatie of groep op basis van het systeem van de grootste gemiddelden in aanmerking komt voor een restzetel, vervolgens op basis van het systeem van de grootste overschotten bekeken wordt welk van de verbonden groeperingen danwel welke lijst de zetel uiteindelijk krijgt. Een volle zetel kan echter ook als restzetel verdeeld worden.

Zo nodig kan het centraal stembureau besluiten tot het 'opnieuw opnemen van de stemmen'. Het centraal stembureau doet dan, bijvoorbeeld voor een kieskring waarvan het vermoeden bestaat dat er fouten bij de stemopneming zijn gemaakt, het werk van de stembureaus en het hoofdstembureau over.

283.

handeling het nader onderverdelen van de kieskringen voor de verkiezing van de leden van provinciale staten
actor provinciale staten
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. E 1.2
periode 1989-

284.

handeling het goedkeuren van een beslissing van de gemeenteraad tot het nader onderverdelen van de kieskring voor de verkiezing van de leden van de gemeenteraad
actor gedeputeerde staten
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. E 1.3
periode 1951-1989
opmerkingen Een dergelijke beslissing kan alleen genomen worden voor gemeenten met meer dan 20.000 inwoners.

285.

handeling het benoemen of ontslaan van de plaatsvervangend voorzitter, een ander lid of een plaatsvervangend lid van een hoofdstembureau voor de verkiezingen van de leden van de Tweede Kamer
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. E 6.3;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. E 5.3
product beschikking
periode 1951-

286.

handeling het benoemen of ontslaan van de plaatsvervangend voorzitter, een ander lid of een plaatsvervangend lid van een hoofdstembureau voor de verkiezingen van de leden van provinciale staten
actor gedeputeerde staten
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. E 6.3;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. E 6.3
product beschikking
periode 1951-

287.
handeling het overeenstemmen met de minister van Buitenlandse Zaken over de aanwijzing van een diplomatieke of consulaire vertegenwoordiging van Nederland waar een briefstembureau wordt ingesteld
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. M 13.1
periode 1993-
288.
handeling het in overleg met de minister van Binnenlandse Zaken aanwijzen van een diplomatieke of consulaire vertegenwoordiging van Nederland waar een briefstembureau wordt ingesteld
actor minister van Buitenlandse Zaken
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. M 13.1
periode 1993-
289.
handeling het instellen van een briefstembureau bij het kabinet van de Gouverneur van de Nederlandse Antillen of van de Gouverneur van Aruba
actor minister voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. M 13.3
periode 1993-
290.
handeling het benoemen van een lid of een plaatsvervangend lid van een briefstembureau in het buitenland
actor minister van Buitenlandse Zaken
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. M 13.4
periode 1993-
291.
handeling het benoemen van een lid of een plaatsvervangend lid van een briefstembureau bij het kabinet van de gouverneur op de Nederlandse Antillen of Aruba
actor minister voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. M 13.4
periode 1993-
292.
handeling het bepalen van het aanvangstijdstip van een zitting van een briefstembureau in het buitenland
actor minister van Buitenlandse Zaken
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. M 17
product beschikking
periode 1993-

293.

handeling	het bepalen van het aanvangstijdstip van een zitting van een briefstembureau bij het kabinet van de gouverneur op de Nederlandse Antillen of Aruba
actor	minister voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken
grondslag	Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. M 17
product	beschikking
periode	1993-

§ 11.2.3 Het registreren van aanduidingen van politieke groeperingen

Registratie van partijaanduidingen is, in combinatie met de eis dat bij registratie een waarborgsom moet worden betaald, een middel om alleen serieuze groeperingen te stimuleren aan de verkiezingen deel te nemen. Daarnaast is de registratie bedoeld om de herkenbaarheid van de ingediende lijsten voor de kiezer te vergroten.

Zeer uitdrukkelijk is de registratie zoals de Kieswet 1989 deze voorschrijft, niet bedoeld als een soort vergunningenstelsel voor politieke groeperingen. Dat is wel eens anders geweest. In de jaren '70 en '80 kwam het meer dan eens voor dat een afwijzing van een bepaalde naamsregistratie om redenen van openbare orde, ook werd aangegrepen als argument om een kandidatenlijst op diezelfde gronden ongeldig te verklaren. Daarmee verschaften kiesrechtelijke instanties zich de mogelijkheid om politieke groeperingen de toegang tot het verkiezingsproces te ontzeggen. Met de Kieswet 1989 heeft de wetgever de mogelijkheid voor een beoordeling van de doelstellingen en het optreden van politieke groeperingen volledig afgesloten⁷³.

Voor de Tweede-Kamerverkiezingen en de provinciale statenverkiezingen bestond ook onder de Kieswet 1951 al een stelsel van permanente registratie, waarbij een eerdere registratie ook bij een volgende verkiezing nog geldig is. Dit systeem is onder de Kieswet 1989 ook van toepassing verklaard op de gemeenteraadsverkiezingen.

Daarnaast introduceert de Kieswet 1989 een systeem van doorwerking: politieke groeperingen waarvan de aanduiding al in het register voor de Tweede-Kamerverkiezingen is ingeschreven, hoeven dit voor provinciale en gemeentelijke verkiezingen niet ook nog eens bij de centrale stembureaus voor die verkiezingen te doen. Politieke groeperingen waarvan de aanduiding op provinciaal niveau is geregistreerd, hoeven zich niet afzonderlijk voor gemeenteraadsverkiezingen te laten registreren. De registratie voor verkiezingen voor het Europese Parlement werkt overigens niet door naar provinciaal en gemeentelijk niveau. Het register van aanduidingen voor de Tweede Kamer geldt ook voor de Eerste Kamer.

- 294.
- handeling het registreren of schrappen van de aanduiding waarmee een politieke groepering op de kandidatenlijsten wenst te worden vermeld voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer, provinciale staten en het Europese Parlement
- actor centraal stembureau
- grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, zoals gewijzigd bij wet van 9 februari 1956, Stb. 1956/68, art. G 1, G 2;
Wet Europese Verkiezingen, 13 december 1978, Stb. 1978/652, art. 11;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. G1, G 2 en G3;
Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb.1989/480, art. 10
- product register
- periode 1956-
- opmerkingen Het beschikken op een verzoekschrift tot registratie leidt bij positieve beschikking tot registratie en wordt niet als afzonderlijke handeling beschouwd.
Voor de verkiezingen van het Europese Parlement treedt de Kiesraad als centraal stembureau op.
- 295.
- handeling het ontvangen of terugbetalen van een waarborgsom voor de registratie van een politieke groepering voor Tweede-Kamerverkiezingen
- actor Rijksinspectie der Registratie en Successie
- grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. G 10.1;
Kiesbesluit, 5 oktober 1951, Stb. 1951/441, art. G 6.1
- periode 1951-1963
- 296.
- handeling het ontvangen of terugbetalen van een waarborgsom voor de registratie van een politieke groepering voor Tweede-Kamerverkiezingen en Europese Verkiezingen
- actor Ontvanger der directe belastingen
- grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. G 10.1;
Wet Europese Verkiezingen, 13 december 1978, Stb. 1978/652, art. 2 en 15;
Kiesbesluit, 5 oktober 1951, Stb. 1951/441, zoals gewijzigd bij KB van 12 maart 1963, Stb. 1963/73, art. G 10.1
- periode 1963-1981
- 297.
- handeling het ontvangen of terugbetalen van een waarborgsom voor de registratie van een politieke groepering voor Tweede Kamer- en Europese verkiezingen
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. 14.1;
Kiesbesluit, 5 oktober 1951, Stb. 1951/441, 1951, zoals gewijzigd bij KB van 10 maart 1981, Stb. 1981/126, art. 9;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423 art. G 1.2;
Wet Europese Verkiezingen 1989, Stb. 19989/480, art. 2;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. Y 2;
Kiesbesluit, 19 oktober 1989, Stb. 1989/471, art. G1.1
- periode 1981-

298.
handeling het ontvangen of terugbetalen van een waarborgsom voor de registratie van een politieke groepering voor provinciale statenverkiezingen
actor gedeputeerde staten
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, zoals gewijzigd bij wet van 25 november 1965, Stb. 1965/547, art. G 15
periode 1965-1981
299.
handeling het ontvangen of terugbetalen van een waarborgsom voor de registratie van een politieke groepering voor provinciale statenverkiezingen
actor provinciale griffie
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. 14.1;
Kiesbesluit, 5 oktober 1951, Stb. 1951/441, zoals gewijzigd bij KB van 10 maart 1981, Stb. 1981/126, art. 9
periode 1981-1989
opmerkingen Inning/terugbetaling t.b.v. provinciale en gemeentelijke verkiezingen is vanaf 1989 in handen van de gemeenten waar de centrale stembureaus voor deze verkiezingen zetelen.
300.
handeling het bepalen dat een geregistreerde aanduiding van een politieke groepering niet doorwerkt voor een verkiezing voor een lager orgaan
actor centraal stembureau voor provinciale statenverkiezingen of voor gemeenteraadsverkiezingen
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. G 4.2
product beschikking
periode 1989-
301.
handeling het meedelen dat een waarborgsom voor de registratie van de aanduiding van een politieke groepering, moet worden terugbetaald
actor centraal stembureau
grondslag Kiesbesluit, 19 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. G 1.2
periode 1989-
opmerkingen Dit geldt zowel voor de Tweede-Kamerverkiezingen als voor de Europese, provinciale en gemeentelijke verkiezingen.

§ 11.2.4 De kandidaatstelling

Kandidatenlijsten dienen per kieskring ingeleverd te worden. Een politieke groepering die in het hele land aan de verkiezingen wil meedoen, levert in alle kieskringen een lijst in bij de voorzitter van het hoofdstembureau of levert centraal een lijst in bij de gemeente Den Haag. Bij de inlevering moet een lijst vergezeld gaan van 10 schriftelijke verklaringen van kiezers dat zij de lijst ondersteunen. Per 1 december 1997 is het aantal schriftelijke verklaringen verhoogd naar 30 voor verkiezingen van het Europese Parlement en de provinciale staten. Voor gemeenteraadsverkiezingen bedraagt dit in geval van een gemeenteraad met tenminste 39 leden: 30, met 19-38 leden: 20 en bij minder dan 19 leden: 10. Bovendien geldt voor politieke groeperingen die geen zitting hebben in het desbetreffende vertegenwoordigend orgaan het betalen van een waarborgsom bij het indienen van de lijst.

Als in verschillende kieskringen van dezelfde politieke groepering precies dezelfde lijsten worden ingeleverd, spreken we over gelijklopende lijsten. Als een politieke groepering in verschillende kieskringen verschillende lijsten inlevert, worden die lijsten tezamen aangeduid als lijstengroep. Verschillende politieke groeperingen kunnen hun electorale krachten sinds 1973⁷⁴ in een lijstencombinatie bundelen door bij het centraal stembureau een verklaring daartoe van de op de lijsten vermelde gemachtigden in te leveren. Bij het bepalen van het aantal zetels geldt een lijstencombinatie als één lijst, met een stemcijfer gelijk aan de som van de stemcijfers van de lijsten waaruit die combinatie bestaat.

Het hoofdstembureau beslist over de geldigheid van de ingeleverde lijsten. Bij het niet voldoen aan een van de eisen voor inlevering van kandidatenlijsten (zie ook de artikelen I 2, I 5 en I 6) heeft het hoofdstembureau het recht om lijsten ongeldig te verklaren, kandidaten van de lijst te schrappen of de aanduiding van een politieke groepering aan te passen aan die waaronder zij geregistreerd is. Omdat het hoofdstembureau als gemeentelijke of een provinciale actor wordt beschouwd zijn hier geen handelingen van opgenomen. Voor de verkiezingen van de Tweede Kamer en het Europese Parlement fungeert de kiesraad als (hoofd)centraal stembureau.

302.

handeling het voordragen bij KB van een andere dag van kandidaatstelling voor de verkiezingen van de leden van de Tweede Kamer respectievelijk de provinciale staten of gemeenteraden

actor minister van Binnenlandse Zaken

grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd 2 juli 1997, Stb. 1997/299 art. F 1 lid 3

periode 1997-

opmerkingen Bovenstaande handeling vindt alleen plaats indien zwaarwichtige redenen verband houdend met de dag van stemming daartoe nopen. Hieronder vallen bijvoorbeeld 4 mei en Aswoensdag.

303.

handeling het bepalen van een dag van kandidaatstelling voor de verkiezing van de leden van de Eerste respectievelijk de Tweede Kamer in geval van kamerontbinding

actor minister van Binnenlandse Zaken

grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. P 5 respectievelijk F 2

periode 1951-1989

opmerkingen Kan worden opgevat als activiteit onder handeling 147.

304.

handeling het voordragen bij KB van een dag van kandidaatstelling voor de verkiezing van de leden van de Eerste respectievelijk de Tweede Kamer in geval van kamerontbinding

actor minister van Binnenlandse Zaken

grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. Q 5 respectievelijk F 2

periode 1989-

opmerkingen Kan worden opgevat als activiteit onder handeling 147.

305.
 handeling het meedelen dat een waarborgsom die betaald is voor een ingeleverde kandidatenlijst, moet worden terugbetaald
 actor centraal stembureau
 grondslag Kiesbesluit, 5 oktober 1951, Stb. 1951/441, zoals gewijzigd bij KB van 21 december 1965, Stb. 1965/581, art. G 10;
 Kiesbesluit, 19 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. H 3.2
 periode 1965-
 opmerkingen Impliciet behelst deze handeling ook het opgeven (aan de minister of aan gedeputeerde staten) van de aan de staat of de provincie vervallen waarborgsommen.

306.
 handeling het ontvangen of terugbetalen van een waarborgsom voor een ingeleverde kandidatenlijst voor Tweede-Kamerverkiezingen
 actor Rijksinspectie der registratie en successie
 grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. G 10.2 en G 10.3
 periode 1951-1963

307.
 handeling het ontvangen of terugbetalen van een waarborgsom voor een ingeleverde kandidatenlijst voor Tweede-Kamerverkiezingen en Europese verkiezingen
 actor Ontvanger der directe belastingen
 grondslag Kiesbesluit, 5 oktober 1951, Stb. 1951/441, zoals gewijzigd bij KB van 12 maart 1963, Stb. 1963/73, art. G 6; zoals gewijzigd bij KB van 21 december 1965, Stb. 1965/581, art. G 12;
 Wet Europese verkiezingen, 13 december 1978, Stb. 1978/652, art. 2 en 15
 periode 1963-1989

308.
 handeling het ontvangen of terugbetalen van een waarborgsom voor een ingeleverde kandidatenlijst voor Tweede Kamerverkiezingen en Europese verkiezingen
 actor minister van Binnenlandse Zaken
 grondslag Kiesbesluit, 19 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. H 3
 periode 1989-

309.
 handeling het ontvangen of terugbetalen van een waarborgsom voor een ingeleverde kandidatenlijst voor provinciale statenverkiezingen
 actor gedeputeerde staten
 grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, zoals gewijzigd bij wet van 25 november 1965, Stb. 1965/547, art. G 15; art. I 12
 periode 1965-1981

310.
 handeling het ontvangen of terugbetalen van een waarborgsom voor een ingeleverde kandidatenlijst voor provinciale statenverkiezingen
 actor provinciale griffie
 grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, zoals gewijzigd bij KB van 10 maart 1981, Stb. 1981/126, art. G 15
 periode 1981-1989
 opmerkingen Inning/terugbetaling ten behoeve van provinciale en gemeentelijke verkiezingen is vanaf 1989 in handen van de gemeenten waar de centrale stembureaus voor deze verkiezingen zetelen.

311.
 handeling het beslissen over de geldigheid van een lijstencombinatie
 actor centraal stembureau
 grondslag Kiesbesluit, 5 oktober 1951, Stb. 1951/441, zoals gewijzigd bij KB van 13 december 1973, Stb. 1973/662 en bij KB van 16 maart 1974, Stb. 1974/113, art. H 4, H 6, R 3;
 Wet Europese Verkiezingen, 13 december 1978, Stb. 1978/652, art. 23;
 Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. I 11, S 9, Y 19.1;
 Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. 19.1
 periode 1973-

312.
 handeling het nummeren van de kandidatenlijsten
 actor centraal stembureau
 grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. H 15 (na 1974 H 16 en H 21), R 5;
 Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. I 12; S 10
 periode 1951-
 opmerkingen Zittende leden van de Tweede Kamer of provinciale staten kunnen middels een verklaring die mee ondertekend moet worden door respectievelijk de griffier van de Tweede Kamer en de commissaris van de Koningin, toekenning van een voorkeurnummer aan een bepaalde lijst of lijstencombinatie verzoeken.

§ 11.2.5 Het stemmen (en het vaststellen van de verkiezingsuitslag)

zie context § 11.2.2

De verkiezingen worden gehouden bij geheime stemming.

Als een kiezer zijn stem wil uitbrengen in een ander stemdistrict binnen het gebied van het orgaan waarvoor de verkiezing plaats heeft, kan hij daartoe een verzoek indienen bij de burgemeester.

Daarvoor wordt dan een kiezerspas verstrekt. Als een kiezer om welke reden dan ook niet in staat is persoonlijk zijn stem uit te brengen, kan hij een gevolmachtigde aanwijzen. Kiesgerechtigden die buiten Nederland verblijven kunnen op bepaalde voorwaarden per brief aan de verkiezingen van de leden van de Tweede Kamer meedoen. Ze krijgen dan een briefstembewijs en een stembiljet. (Zie verder § 11.2.2).

Sinds 1987⁷⁵ is mogelijk dat een door de Kieswet voorgeschreven stemming wordt gecombineerd met een andere, door de gemeenteraad uitgeschreven, verkiezing. Zo kan bijvoorbeeld een gemeenteraadsverkiezing gecombineerd worden met verkiezingen voor de deelraad.

Oproepingskaarten, volmachtbewijzen en andere bij het stemmen benodigde bescheiden kunnen in dat geval één maal voor beide stemmingen worden verstrekt.

313.
handeling het voordragen tot bepaling bij KB van de dag van de verkiezingen voor de Eerste Kamer
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, zoals gewijzigd bij wet van 27 januari 1982, Stb. 1982/19, art. S 1.2
product koninklijk besluit
periode 1951-1982
opmerkingen In geval van kamerontbinding of andere bijzondere omstandigheden moest de dag gekozen worden waarop de verkiezingen zouden plaatsvinden. De Kieswet van 1989 bedoelde met art. J 1 deze handeling overbodig te maken door de verkiezingsdag te bepalen op een bepaalde dag na kandidaatstelling.
Handeling kan worden opgevat als activiteit onder handeling 147.

314.
handeling het voordragen tot bepaling bij KB van de dag van de verkiezingen voor de Tweede Kamer
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. I 1.2
periode 1951-1982
opmerkingen In geval van kamerontbinding of andere bijzondere omstandigheden moest de dag gekozen worden waarop de verkiezingen zouden plaatsvinden. De Kieswet van 1989 bedoelde met art. J 1 deze handeling overbodig te maken door de verkiezingsdag te bepalen op een bepaalde dag na kandidaatstelling.
Handeling kan worden opgevat als activiteit onder handeling 147.

315.
handeling het vaststellen van een nieuwe dag voor de verkiezingen wegens ongeldigheid van de stemming in één of meer stemdistricten bij verkiezingen voor Eerste en Tweede Kamer en Europese Parlement
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. U 7.2;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. V 6.2, Y 25.2
Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. 25.2
periode 1951-

316.
handeling het vaststellen van een nieuwe dag voor de verkiezingen wegens ongeldigheid van de stemming in één of meer stemdistricten bij verkiezingen voor provinciale staten
actor gedeputeerde staten
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. U 7.2;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. V 6.2, Y 25.2
Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. 25.2
periode 1951-

317.
handeling het verdagen van de zitting van een hoofdstembureau ter vaststelling van de verkiezingsuitslag in een kieskring
actor commissaris van de Koningin
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. M 1.2; Kiesbesluit, 5 oktober 1951, Stb. 1951/441 art. M 1
periode 1951-1953
opmerkingen In 1953 wordt deze handeling toebedeeld aan de voorzitter van het hoofdstembureau die in dit rapport als gemeentelijk actor niet verder behandeld wordt.
318.
handeling het adviseren over het aanwijzen door de minister van Binnenlandse Zaken van gemeenten waarin het hoofdstembureau onmiddellijk na afloop van de werkzaamheden van de stembureaus zitting moet houden ter vaststelling van de verkiezingsuitslag in de kieskring
actor gedeputeerde staten
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. M. 1.3
periode 1951-1989
319.
handeling het aanwijzen van gemeenten waarin het hoofdstembureau onmiddellijk na afloop van de werkzaamheden van de stembureaus zitting moet houden ter vaststelling van de verkiezingsuitslag in de kieskring
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. M 1.3
periode 1951-1989
320.
handeling het vaststellen van de verkiezingsuitslag
actor centraal stembureau
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. N 1-N 24, T 1-14; Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. P 1-19, U 1-15, Y 25.2; Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. 2
periode 1951-
321.
handeling het vernietigen van de verzegelde pakken stembiljetten die aan het centraal stembureau zijn overgedragen
actor centraal stembureau
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. P 25, U 18.2
product proces-verbaal van vernietiging
periode 1993-
opmerkingen De niet aan het centraal stembureau overgedragen stembiljetten worden door de burgemeester vernietigd (art. N12, lid 2). Voor 1993 bestond niet de mogelijkheid dat stembiljetten werden overgedragen aan het centraal stembureau tot heropneming van de stemmen. De stembiljetten werden toen door de burgemeester vernietigd.

322.

handeling	het vernietigen van processen-verbaal van stembureaus en opgaven van de vastgestelde aantallen stemmen
actor	voorzitter van het orgaan waarvoor de verkiezingen hebben plaatsgehad
grondslag	Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. M 7.2; Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. O 5
product	proces-verbaal van vernietiging
periode	1951-
opmerkingen	Vanaf 1989 worden de processen-verbaal van de verkiezingen voor het Europese Parlement vernietigd door de voorzitter van de Tweede Kamer. Dit is vastgelegd in de Wet Europese Verkiezingen 1989.

323.

handeling	het toelaten van personen die als waarnemer getuige mogen zijn van het verloop van de verkiezingen
actor	minister van Buitenlandse Zaken
grondslag	Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd 2 juli 1997, Stb. 1997/299, art. J 39
periode	1997-
opmerkingen	Bij verdrag of internationale afspraak kunnen afspraken worden gemaakt over het toelaten van personen als getuige van verkiezingen.

§ 11.2.6 Het stemmen, anders dan door middel van stembiljetten

De Kieswet introduceert in 1965 voor het eerst het begrip ‘stemmachine’ als een alternatief voor het stemmen via het papieren stembiljet.⁷⁶

De gemeenteraad kan stembureaus aanwijzen, waar op een andere manier gestemd kan worden dan d.m.v. stembiljetten. De minister van Binnenlandse Zaken bepaalt aan welke voorwaarden de alternatieven moeten voldoen. Inmiddels zijn stemmachines, waarmee door een druk op de knop langs elektronische weg gestemd kan worden, in veel gemeenten niet meer weg te denken.

Alleen door de minister van Binnenlandse Zaken goedgekeurde stemmachines mogen bij de verkiezingen worden gebruikt. TNO verricht zowel de (her-)keuring van de prototypes als de eindkeuring van machines die daadwerkelijk bij verkiezingen worden ingezet. Vanaf 1997 is TNO niet meer de enige instelling die door de minister van Binnenlandse Zaken aangewezen zou kunnen worden voor het keuren van stemmachines.

Bij wijziging van het Kiesbesluit in juli 1997 is besloten dat het elektronisch stemmen gefaseerd mogelijk moet zijn. Dit wil zeggen dat de kiezer zijn stem in twee fasen uitbrengt. Eerst kiest hij voor een partij en daarna voor een kandidaat. Voorwaarde is dat naast de kiesmachine een overzicht hangt van alle kandidatenlijsten. Voordat tot gefaseerd stemmen mag worden overgegaan zal een uitvoeringsvorm van elektronisch gefaseerd stemmen moeten worden goedgekeurd.

Een andere wijziging is het stemmen op een stemmachine voor twee verkiezingen, bijvoorbeeld de gemeenteraadsverkiezingen en een referendum. Ook hiervoor zal door de minister van Binnenlandse Zaken een goedkeuring moeten worden verleend.

Vanaf 1998 wordt in 80% van de gemeenten gestemd door middel van de elektronische stemmachine.

324.
handeling het voordragen van een AMvB met nadere regels betreffende het stemmen anders dan door middel van stembiljetten
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, zoals gewijzigd bij de wet van 25 november 1965, Stb. 1965/547, art. I.30;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. J 34.1
periode 1965-
opmerkingen Vanaf 1997 is het mogelijk om ook krachtens een AMvB nadere regels vast te stellen.
325.
handeling het goedkeuren van een techniek om anders te stemmen dan door middel van stembiljetten
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, zoals gewijzigd bij de wet van 25 november 1965, Stb. 1965/547, art. I.30;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. J 33
product Beschikking minister van Binnenlandse Zaken van 21 mei 1979, no. b 79/1210, Stcrt. 1979/104
periode 1965-
326.
handeling het vaststellen van een procedure voor de goedkeuring van stemmachines
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Kiesbesluit, 15 oktober 1951, Stb. 1951/441, zoals gewijzigd bij KB van 18 april 1967, art. I 14;
Kiesbesluit, 19 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. J 14.2
product Ministeriële beschikking van 26 juli 1967, nr. B67/U1729, Stcrt. 1967/153
Regeling goedkeuring stemmachines, Stcrt. 1989/210
Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997, Stcrt. 1997/134
periode 1967-
327.
handeling het aanwijzen van een of meer instellingen voor het verrichten van (her)keuringen aan stemmachines
actor de minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997, 17 juli 1997, Stcrt. 1997/134, art. 2
periode 1997-
328.
handeling het vaststellen van een model voor een rijkskeurmerk voor goedgekeurde stemmachines
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Kiesbesluit, 15 oktober 1951, Stb. 1951/441, zoals gewijzigd bij KB van 21 december 1965, Stb. 1965/581, art. I 14.2;
Kiesbesluit, 19 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. J 14.3
periode 1965-1997

- 329.
- handeling het goedkeuren van een stemmachine
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, zoals gewijzigd bij de wet van 25 november 1965, Stb.1965/547, art. I 30;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. J 33;
Regeling goedkeuring stemmachines, 23 oktober 1989, Stcrt. 1989/210, art. 3, 6 en 8, ingetrokken Stcrt. 1997/134;
Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997, 17 juli 1997, Stcrt. 1997/134, art. 2, 3, 4 en 7
- product onder andere:
Beschikking goedkeuring stemmachines, Stcrt. 1967/153, art 2, 4 en 8
Beschikking minister van Binnenlandse Zaken van 13 januari 1978, nr. B78/2
Beschikking minister van Binnenlandse Zaken, Stcrt. 1979/104
- periode 1965-
- opmerkingen De procedure liep tot 1997 altijd via de Kiesraad. Daar kwam het verzoek tot goedkeuring binnen, waarop de Kiesraad vervolgens, vanuit haar reguliere taakstelling, advies uitbracht aan de minister (zie handeling 403) die zelf over de goedkeuring besliste. Vanaf 1997 is de verplichte advisering door de Kiesraad tot goedkeuring van stemmachines vervallen.
Het betreft zowel goedkeuringen van prototypes als van machines die daadwerkelijk bij verkiezingen worden ingezet.
- 330.
- handeling het goedkeuren van een gebruiksaanwijzing voor een stemmachine
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Kiesbesluit, 5 oktober 1951, Stb. 1951/441, zoals gewijzigd bij KB van 21 december 1965, Stb. 1965/581, art. I 19;
Kiesbesluit, 19 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. J 18.2
- product Beschikking minister van Binnenlandse Zaken no. b 79/1210, Stcrt. 1979/104
- periode 1965-1997
- opmerkingen Vanaf 1997 vormt de goedkeuring van de gebruiksaanwijzing een onderdeel van de goedkeuring van de stemmachines.
- 331.
- handeling het vaststellen van een model voor de wijze van vermelding van de kandidatenlijsten op de stemmachines
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Kiesbesluit, 19 oktober 1989, Stb. 1989/480, zoals gewijzigd 9 april 1997, Stb. 1997/164, art. J 15
- periode 1989-

§ 11.3 De verkiezing van de leden van het Europese Parlement⁷⁷

Artikel 138 van het Verdrag tot Oprichting van de Europese Gemeenschap verplichtte het Europese Parlement een eenvormige verkiezingsprocedure voor alle lidstaten te ontwerpen. De Akte betreffende de rechtstreekse verkiezing van de leden van het Europese parlement voorzag voor een klein deel in deze verplichting en maakte rechtstreekse verkiezing van de europarlementariërs mogelijk. Voor het overige verwees de Akte naar de nationale wetgeving met betrekking tot stemmen en kiezen. Een

eenvormig Europees kiesstelsel was wel van aanvang af het streven, maar is tot op heden niet gerealiseerd.

De Kiesraad en de regering interpreteerden de Akte zo, dat de verkiezing voorlopig (bij gebrek aan specifieke wetgeving) geheel de lijn van de Tweede-Kamerverkiezing, zoals beschreven in Kieswet en Kiesbesluit, zou volgen.⁷⁸

Artikel 11-13 van de Akte bepaalde dat, zolang een nationale regeling voor de Europese verkiezingen ontbrak, bepaalde handelingen door Europese actoren (Raad, Commissie en Vergadering) werden uitgevoerd. Het ging hier bijvoorbeeld om geloofsbrievenonderzoek.

De Wet Europese Verkiezingen van 13 december 1978⁷⁹ bepaalde op hoofdlijnen dat de Europese verkiezingen hetzelfde zouden verlopen als de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer en verwees dan ook naar het in de afdelingen II en V van de Kieswet gestelde. Afwijkingen tussen de Kieswet en de Wet Europese Verkiezingen zijn vooral te vinden ten aanzien van begin en einde van het lidmaatschap.

De algehele herziening van de Kieswet in 1989 noopte ook tot hernieuwing van de Wet Europese Verkiezingen. In 1989 trad de nieuwe, vooral in technische zin herziene Wet Europese Verkiezingen in werking.

In januari 1993 werd besloten de bepalingen betreffende de verkiezingen voor het Europese Parlement in de Kieswet 1989 te integreren.⁸⁰ In 1989 was integratie ook al aan de orde geweest maar om vooral praktische redenen achterwege gelaten, mede op advies van de Kiesraad.⁸¹ De Vaste commissie van de Tweede Kamer voor Binnenlandse Zaken bleef echter aandringen op integratie, vooral omdat dan alle in Nederland geldende bepalingen betreffende verkiezingen voor algemeen vertegenwoordigende lichamen in één wet te vinden zouden zijn. Zonder grote inhoudelijke wijzigingen werd daarom de procedure voor de Europese Verkiezingen in 1993 in de Kieswet opgenomen.

Kiesgerechtigd voor de verkiezing van de leden van het Europese Parlement zijn zij die ook gerechtigd zijn tot deelname aan de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer en bovendien, sinds 1985, in Nederland woonachtige onderdanen van andere Europese lidstaten voor zover ouder dan achttien jaar.⁸²

Voor de verkiezingen van de leden van het Europese Parlement verricht het centraal stembureau (i.c. de Kiesraad) een aantal handelingen die normaliter door het hoofdstembureau worden verricht.⁸³

Rechthebbend om gekozen te worden zijn diegenen die krachtens de Grondwet ook geschikt zijn voor het lidmaatschap van de Tweede Kamer.

De verdeling van de aantallen Europese volksvertegenwoordigers over de lidstaten is vastgelegd in de Akte betreffende de rechtstreekse verkiezing van de leden van het Europese Parlement uit 1976. Nederland heeft conform deze bepaling 31 (voorheen 25) vertegenwoordigers in het Europese Parlement.

De zittingsduur is vijf jaar; om de vijf jaar zijn er dus parlementsverkiezingen. De periode waarbinnen de verkiezingen feitelijk moeten plaatsvinden volgt uit de Europese Akte en wordt voor alle lidstaten op centraal niveau door de Raad (Europese Ministerraad) en de Vergadering (het Europese Parlement) bepaald.

Evenals de leden van ons nationale parlement worden europarlementariërs geacht vrij en zonder last te stemmen. Lidmaatschap van het nationaal en het Europese Parlement is met elkaar verenigbaar.

332.
handeling het innemen en onderzoeken van een kandidatenlijst en het rapporteren van gebleken gebreken
actor centraal stembureau
grondslag Wet Europese Verkiezingen, 13 december 1978, Stb. 1978/652, art. 12, 18 (verwijst naar Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. G 1, H 1 en H 2);
Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. 9.2, 16;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. I 1.1, Y 9
periode 1978-
opmerkingen Bij andere dan Europese verkiezingen verricht het hoofdstembureau deze handeling.

333.
handeling het beslissen over de geldigheid van een kandidatenlijst en het handhaven van de daarop voorkomende kandidaten en aanduidingen van politieke partijen
actor centraal stembureau
grondslag Wet Europese Verkiezingen, 13 december 1978, Stb. 1978/652, art. 20 en 21 (verwijst naar Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. H 4, H 5 en H 6);
Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. 9.2, 12-17;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. I 4, Y 9, Y 17
product beschikking
periode 1978-
opmerkingen Bij andere dan Europese verkiezingen verricht het hoofdstembureau deze handeling.

334.
handeling het in kennis stellen van andere lidstaten, door tussenkomst van de minister van Buitenlandse Zaken, van de namen van hun onderdanen die op de kandidatenlijst voorkomen
actor centraal stembureau
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 26 januari 1994, Stb. 1994/58, art. Y 36
periode 1994-

335.
handeling het doorgeven van namen van onderdanen van andere lidstaten die op de kandidatenlijst voorkomen
actor minister van Buitenlandse Zaken
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 26 januari 1994, Stb. 1994/58, art. Y 36
periode 1994-

336.
handeling het op verzoek van een Nederlander die zijn werkelijke woonplaats heeft in een andere lidstaat, verstrekken van een verklaring dat die Nederlander niet is uitgesloten van het recht om gekozen te worden
actor minister van Justitie
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 26 januari 1994, Stb. 1994/58, art. Y 38
periode 1994-

- 337.
- handeling het bevorderen van de deelneming van elders in de Gemeenschap wonende Nederlanders aan de verkiezing in Nederland van de leden van het Europese Parlement
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- bron Memorie van Antwoord II bij Wet Europese Verkiezingen, 13 december 1978, Stb. 1978/652
- periode 1978-
- opmerkingen In de praktijk ligt deze verantwoordelijkheid bij de minister van Buitenlandse Zaken (bron; interview mw. E.B. Pronk).
- 338.
- handeling het bevorderen van de deelneming van elders in de Gemeenschap wonende Nederlanders aan de verkiezing in Nederland van de leden van het Europese Parlement
- actor minister van Buitenlandse Zaken
- bron interview mw. E.B. Pronk
- periode 1978-
- opmerkingen Zie handeling 334.
- 339.
- handeling het bekendmaken welke lidstaten aan hun onderdanen, die ingezetenen van Nederland zijn, kiesrecht voor het Europese Parlement hebben verleend
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Wet Europese Verkiezingen, 13 december 1978, Stb. 1978/652, art. 8.2; Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. 7.2; Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 28 januari 1993, Stb. 1993/75, art. Y 7.2
- periode 1978-1994
- product Circulaire van de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken nr. CW88/57/U20, Stcrt. 1989/8
Circulaire van de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken nr. CW89/29/U3, Stcrt. 1989/52
- opmerkingen Elke Europese burger die in Nederland verblijft wordt in de gelegenheid gesteld voor het Europese Parlement te stemmen. Daartoe biedt de Nederlandse wetgeving de mogelijkheid aan Europeanen die in Nederland verblijven en in eigen land geen stemrecht voor de Europese verkiezingen hebben, bij de Europese verkiezingen in Nederland mee te stemmen. Is de mogelijkheid om in eigen land te stemmen wél aanwezig, dan wordt men geacht in eigen land mee te doen. De gemeenten, die de kiesregisters bijhouden, moeten daarom van de minister van Binnenlandse Zaken horen welke Europeanen zij mogen inschrijven in het register en welke niet. Met ingang van 1994 kan elke EU-onderdaan die in een andere lidstaat verblijft dan waarvan hij onderdaan is kiezen of hij in zijn eigen lidstaat dan wel in de lidstaat van verblijf aan de verkiezingen deelneemt.

340.

handeling het bekendmaken welke lidstaten aan Nederlanders, die in een andere lidstaat dan Nederland verblijven, kiesrecht voor het Europese Parlement hebben verleend

actor minister van Binnenlandse Zaken

grondslag Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. 6.1; Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 28 januari 1993, Stb. 1993/75, art. Y 6.1

periode 1989-1994

product onder andere:
 Circulaire van de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, 28 december 1988, nr. CW88/57/U20, Stcrt. 1989/8
 Circulaire van de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, 6 maart 1989, no. CW89/29/U3, Stcrt. 1989/52

opmerkingen Met ingang van 1994 kan elke EU-onderdaan die in een andere lidstaat verblijft dan waarvan hij onderdaan is kiezen of hij in zijn eigen lidstaat dan wel in de lidstaat van verblijf aan de verkiezingen deelneemt.

341.

handeling het doorzenden aan een Europese lidstaat van een verklaring van een college van b&w ten aanzien van de registratie van de kiesgerechtigdheid voor de Europese verkiezingen in Nederland van een in een andere Europese lidstaat woonachtige Nederlander, die daarmee afziet aan deelname aan de Europese verkiezingen in het land waar hij woont

actor minister van Buitenlandse Zaken

grondslag Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. 6.3; Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 28 januari 1993, Stb. 1993/75, art. Y 6.3

periode 1989-1994

opmerkingen De wet van 25 september 1985, Stb. 1985/527 bepaalt expliciet dat niet in twee verschillende lidstaten aan de verkiezingen voor het Europese Parlement kan worden deelgenomen, maar niet hoe dat gewaarborgd kan worden. In het KB van 30 september 1985, Stb.1985/529, waarbij het Besluit EV wordt gewijzigd, wordt wel geregeld dat op het bestaande modelformulier D 2-1 een verklaring wordt opgenomen dat de betreffende kiezer niet tevens in de lidstaat waar hij of zij ingezetene is, aan de EP-verkiezingen zal deelnemen.
 Met ingang van 1994 kan elke EU-onderdaan die in een andere lidstaat verblijft dan waarvan hij onderdaan is kiezen of hij in zijn eigen lidstaat dan wel in de lidstaat van verblijf aan de verkiezingen deelneemt.

342.

handeling het beslissen of een benoemde als lid van het Europese Parlement kan worden toegelaten of gehandhaafd

actor Tweede Kamer

grondslag Wet Europese Verkiezingen, 13 december 1978, Stb. 1978/652, art. 31.1;
Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. 25, 26, 28, 29;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 28 januari 1993, Stb. 1993/75, art. Y 25-26, Y 30

product beschikking

periode 1978-

opmerkingen Deze handeling behelst onder andere het zogenaamde geloofsbrievenonderzoek. Deze handeling wordt ook meegenomen in de institutionele onderzoeken over de Eerste en Tweede Kamer.

343.

handeling het kennisgeven aan de voorzitter van het Europese parlement en de voorzitter van het centraal stembureau van beëindiging van een lidmaatschap van het Europese Parlement in verband met het vervallen van voorwaarden voor lidmaatschap of vervullen van een onverenigbare betrekking

actor Tweede Kamer

grondslag Wet Europese Verkiezingen, 13 december 1978, Stb. 1978/652, art. 35;
Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. 28, 30;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 28 januari 1993, Stb. 1993/75, art. Y 28, Y 30

periode 1978-

opmerkingen Deze handeling wordt ook meegenomen in de institutionele onderzoeken over de Eerste en Tweede Kamer.

344.

handeling het opstellen van een procedure om tussentijds openvallende zetels in het Europese Parlement op te vullen

actor minister van Binnenlandse Zaken

grondslag Akte betreffende de rechtstreekse verkiezingen van de leden van het Europees Parlement, art. 12.1

periode 1976-1978

opmerkingen De betreffende procedures waren bedoeld om, waar en zolang er nog geen andere wetgeving voor de Europese verkiezingen was, te voorzien in dit soort situaties. Met de Wet Europese Verkiezingen van 1978 kwam in Nederland aan die situatie een einde.

345.

handeling	het informeren van het Europese parlement over het openvallen van een zetel op grond van nationale bepalingen
actor	Tweede Kamer
grondslag	Akte betreffende de rechtstreekse verkiezingen van de leden van het Europees Parlement, art. 12.2; Wet Europese Verkiezingen, 13 december 1978, Stb. 1978/652, art. 35; Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. 28; Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. Y 28
periode	1976-
opmerkingen	Als het openvallen van een zetel zijn oorzaak vindt in Europese bepalingen, informeert het Europese parlement de betrokken lidstaat. Deze handeling wordt ook meegenomen in de institutionele onderzoeken over de Eerste en Tweede Kamer.

§ 11.4 De verkiezing van de leden van de Eerste Kamer⁸⁴

De leden van de Eerste Kamer worden niet rechtstreeks, maar ‘getrapt’ gekozen door de leden van provinciale staten. Onder de Kieswet 1951 was de zittingsduur 6 jaar. Om de 3 jaar werd de helft van de leden verkozen door groepen provincies. Sinds 1983 is ook voor de Eerste Kamer de zittingsduur 4 jaar en worden alle leden tegelijk gekozen.⁸⁵ Normaliter vindt de verkiezing plaats drie maanden na de verkiezing van de leden van provinciale staten. Wanneer de Eerste Kamer voortijdig wordt ontbonden, kiezen de Statenleden opnieuw en wordt de zittingsduur van deze lichte senatoren beperkt tot het moment van de eerstvolgende provinciale statenverkiezingen. Overigens verschilt het kiesrecht voor de Eerste Kamer niet veel van dat voor de andere vertegenwoordigende lichamen. Passief kiesrecht voor de Eerste Kamer, het recht verkozen te worden, is gebonden aan de minimumleeftijd van 18 jaar en het niet uitgesloten zijn van het kiesrecht. Verschil is wel dat er bij de berekening van de uitslag rekening mee gehouden wordt dat de Statenleden van de ene provincie per hoofd een groter bevolkingsdeel vertegenwoordigen dan die van de andere. De stemmen worden daarom gecorrigeerd met een speciale factor, de stemwaarde.

Zijn stembureaus bij de verkiezingen voor andere vertegenwoordigende lichamen organen op gemeentelijk niveau (zie § 2.4.4.2); voor de verkiezing van de leden van provinciale staten zijn stembureaus provinciale actoren. Vandaar dat hieronder handelingen van stembureaus zijn opgenomen, terwijl die voor de andere, rechtstreekse, verkiezingen ontbreken.

346.

handeling	het kiezen van de leden van de Eerste Kamer
actor	provinciale staten
grondslag	Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. P 1.1; Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. Q 1
periode	1951-
opmerkingen	Bij volmacht stemmen voor de Eerste Kamerverkiezing is sinds de kieswetwijziging van 1965 (Stb. 1965/547, toevoeging art. S 4.2) mogelijk.

347.
handeling het innemen van de kandidatenlijsten voor de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer
actor commissaris van de Koningin
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. Q 1.1;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. R 1
periode 1951-
348.
handeling het aanwijzen van een lid uit gedeputeerde staten voor het innemen van de kandidatenlijsten voor de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer
actor gedeputeerde staten
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. Q 1.1;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. R 1
periode 1951-
349.
handeling het verzamelen van de kandidatenlijsten voor de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer
actor gedeputeerde staten
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. Q 1.1;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. R 1
periode 1951-
350.
handeling het beslissen over de geldigheid van kandidatenlijsten en over het handhaven van op de lijst voorkomende kandidaten en de boven de kandidatenlijst geplaatste naam van een politieke groepering
actor centraal stembureau
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, zoals gewijzigd bij KB van 21 december 1951, Stb. 1951/581,
art. R 1-4;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. S 1-2, S 9
product beschikking
periode 1951-
351.
handeling het benoemen van een lid van provinciale staten tot lid van een stembureau voor de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer
actor provinciale staten
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. S 3;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. T 3
product beschikking
periode 1951-

§ 11.5 *Het lidmaatschap van algemeen vertegenwoordigende organen*

Het lidmaatschap van de leden van de Eerste en Tweede Kamer, gemeenteraad en provinciale staten duurt in beginsel 4 jaar, afgezien van de mogelijkheid van voortijdige kamerontbinding. In individuele gevallen kan het lidmaatschap voortijdig beëindigd worden bij overlijden, door het nemen van ontslag, in geval één van de grondwettelijke vereisten voor het lidmaatschap wegvalt of als men een met het Kamerlidmaatschap onverenigbare betrekking gaat vervullen (daarbij spreken we van incompatibiliteiten⁸⁶). Andere redenen voor beëindiging zijn er niet: de Kamerleden hebben recht op voortdurende uitoefening van het mandaat.

352.

handeling	het voordragen van een wet of een AMvB over de met het lidmaatschap van algemeen vertegenwoordigende lichamen onverenigbare betrekkingen
actor	minister van Binnenlandse Zaken
grondslag	Grondwet 1938/1948, art. 99; Grondwet 1953/1956/1963/1972, art. 106.3; Grondwet 1983/1987/1995, art. 57.4; Akte betreffende de rechtstreekse verkiezing van de leden van het Europese Parlement, art. 6.2, 20 september 1976, Trb. 1976/175
product	onder andere: Wet tot uitvoering van artikel 97 der Grondwet, Stb. 1923/364 Besluit tot vaststelling van een AMvB als bedoeld in artikel 1 van de wet van 17 juli 1923, Stb. 1925/175 Wet incompatibiliteiten Europees Parlement 1978, Stb. 1978/653 Wet incompatibiliteiten Staten-Generaal en Europees Parlement, Stb. 1994/295
periode	1945-
opmerkingen	De handelingen die uit de producten van deze handeling voortvloeien, liggen op rechtspositioneel vlak en zullen als zodanig in enigerlei vorm terug te vinden zijn het institutioneel onderzoek op het beleidsterrein buiten- en bovensectorale arbeidsvoorwaarden.

353.

handeling	het voordragen van een wet over de eed danwel belofte die leden van de Staten-Generaal bij de aanvaarding van hun ambt moeten afleggen
actor	minister van Binnenlandse Zaken
grondslag	Grondwet 1983/1987/1995, art. 60; Grondwet 1987, add. art. XVIII
product	Wet beëdiging ministers en leden Staten-Generaal, Stb. 1992/120
periode	1983-
opmerkingen	Tot 1983 is de eed weergegeven in de Grondwet. Bij wijziging van de Grondwet in 1983 werd in additioneel artikel XVIII naar die artikelen verwezen. Zolang er nog geen wet inzake eedsaflegging tot stand was gekomen bleven deze artikelen gelden. Het additioneel artikel XVIII is per 10 juli 1995, Stb. 1995/404, ingetrokken. De Wet beëdiging ministers en leden Staten-Generaal is tevens het product van handeling 137.

354.
handeling het aan een lid van een algemeen vertegenwoordigend orgaan kennisgeven van zijn benoeming
actor centraal stembureau
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. U 1.1;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. V 1.1
periode 1951-
opmerkingen De voorzitter van het centraal stembureau geeft de benoemde schriftelijk kennis van zijn benoeming. De benoemde bevestigt de benoeming per brief of telegrafisch aan het centraal stembureau.
355.
handeling het aan het Europese Parlement kennisgeven van de benoeming van een lid van het Europese Parlement
actor Tweede Kamer
grondslag Wet Europese Verkiezingen, 13 december 1978, Stb. 1978/652, art. 31.1 en 32;
Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. 26;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. Y 26
periode 1978-
opmerkingen De kennisgeving aan het benoemde lid dient tevens als geloofsbrief voor dit lid.
356.
handeling het aan het betreffende vertegenwoordigende orgaan kennisgeven van de benoeming van een lid van dat betreffende vertegenwoordigende orgaan
actor centraal stembureau
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. U 2.3 en U 3;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. V 1.3
product geloofsbrief
periode 1951-
opmerkingen Deze kennisgeving is tevens de geloofsbrief voor het benoemde lid.
357.
handeling het aan de minister van Binnenlandse Zaken kennisgeven van het niet toelaten van een of meer leden tot de Tweede Kamer wegens de ongeldigheid van de stemming in één of meer stemdistricten
actor Tweede Kamer
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. U 7;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. V 6;
Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. 25.2
periode 1951-
358.
handeling het aan de minister van Binnenlandse Zaken kennisgeven van het niet toelaten van een of meer leden tot de Eerste Kamer wegens de ongeldigheid van de stemming in één of meer stemdistricten
actor Eerste Kamer
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. U 7;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. V 6;
Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. 25.2
periode 1951-

359.
handeling het aan gedeputeerde staten kennisgeven van het niet toelaten van een of meer leden wegens de ongeldigheid van de stemming in één of meer stembedistricten
actor provinciale staten
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. U 7;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. V 6;
Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. 25.2
periode 1951-
360.
handeling het beslissen over benoeming van een kandidaat voor een vertegenwoordigend orgaan buiten de verkiezingen om, om te voorzien in een opengevallen plaats
actor centraal stembureau
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. V 2-8;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. W 1-7;
Wet Europese Verkiezingen, 13 december 1978, Stb. 1978/652, art. 34;
Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. 27
periode 1951-
361.
handeling het schorsen danwel vervallen verklaren van lidmaatschap van een lid van provinciale staten
actor gedeputeerde staten
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. X 7
product beschikking
periode 1989-
362.
handeling het beslissen over het opheffen van een schorsing danwel het definitief vervallen verklaren van het lidmaatschap van een lid van provinciale staten
actor provinciale staten
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. X 7
product beschikking
periode 1989-
363.
handeling het meedelen aan de voorzitter van het centraal stembureau dat het lidmaatschap van een lid van provinciale staten vervallen is verklaard of dat een plaats in provinciale staten is opengevallen
actor voorzitter van provinciale staten
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, zoals gewijzigd bij wet van 27 januari 1982, Stb. 1982/19, art W 1 en W 8.7;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, Art. X1.2
periode 1951-

364.

handeling	het beslissen over het opheffen van een schorsing danwel het definitief vervallen verklaren van het lidmaatschap van een lid van de gemeenteraad
actor	gedeputeerde staten
grondslag	Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. W 8.2
product	beschikking
periode	1951-1989

§ 11.6 Beroep in kiesrechtenaangelegenheden⁸⁷

Vóór 1982 waren de beroepsmogelijkheden die de Kieswet bood zeer versnipperd.

De Kroon fungeerde als beroepsinstantie bij de naamsregistratie voor de Tweede-Kamerverkiezingen en (in tweede instantie) bij de toelating van gemeenteraadsleden tot hun benoeming. Gedeputeerde staten traden in eerste instantie op als beroepsinstantie bij de toelating van gemeenteraadsleden en bij de toetsing van kandidatenlijsten; de Kiesraad bij naamsregistratie voor provinciale statenverkiezingen en gemeenteraadsverkiezingen; en tenslotte de gewone rechter bij de inschrijving in het kiezersregister. Voor verschillende kiesrecht kwesties ontbrak het bovendien aan beroepsprocedures.

Beroep bij de Afdeling rechtspraak van de Raad van State op grond van de Wet Arob⁸⁸ was vóór 1982 geheel uitgesloten omdat de Kieswet en de Wet Europese Verkiezingen vermeld waren op de zogenaamde negatieve lijst van de Wet Arob en omdat de stembureaus niet als administratieve organen te beschouwen zouden zijn. In 1978 werd Arob-beroep wel (en uitsluitend) opengesteld voor de toetsing van kandidatenlijsten voor de Europese verkiezingen.

De Kieswetwijziging van 1982 nam de belemmeringen voor toepassing van Arob-beroep op kiesrechtenaangelegenheden weg. Behoudens uitzonderingen werden alle kiesrechtbeschikkingen binnen de werkingssfeer van de Wet Arob gebracht.

In de volgende gevallen werd wel een verkorte procedure voorgeschreven, omdat het verkiezingsproces niet te veel vertraging mocht oplopen:

1. beschikkingen van burgemeester en wethouders van Den Haag inzake de registratie van kiesgerechtigdheid van Nederlanders die in het buitenland verblijven (D 3, K 8);
2. beschikkingen van burgemeester en wethouders inzake de herziening van de registratie als kiezer (D 6, D 8);
3. beschikkingen van het centraal stembureau inzake de registratie van de aanduiding van een politieke groepering (G 2, 3 en 4);
4. beschikkingen van het hoofdstembureau inzake de beoordeling van kandidatenlijsten voor de verkiezingen voor de Tweede Kamer, provinciale staten en de gemeenteraad (I 4);
5. beschikkingen van het centraal stembureau betreffende de beoordeling van kandidatenlijsten voor de Eerste Kamerverkiezing (S 5);
6. beschikkingen van de burgemeester of een daartoe door hem aangewezen ambtenaar op een schriftelijk verzoek om een kiezerspas (K4, K10);
7. beschikkingen van de burgemeester of een daartoe door hem aangewezen ambtenaar op een schriftelijk verzoek om bij volmacht te mogen stemmen (L 11);
8. beschikkingen van de burgemeester of een daartoe door hem aangewezen ambtenaar op een verzoek om per brief te mogen stemmen (M 4);
9. beschikkingen van de provinciale staten respectievelijk de gemeenteraad inzake de toelating van gekozenen tot de provinciale staten of de gemeenteraad (V 14);
10. beschikkingen van de provinciale staten respectievelijk de gemeenteraad inzake de beëindiging van het lidmaatschap van staten of raad (X 7-9).

Deze verkorte procedures hadden vier gemeenschappelijke kenmerken:

- a. de bezwaarschriftenprocedure uit de artikelen 7, 11 en 12 van de Wet Arob was buiten toepassing;
- b. de procedure met betrekking tot het inwinnen van ambtsberichten en het indienen van memories en bewijsstukken (wet op de Raad van State, art. 75-77) was buiten toepassing;
- c. de regeling inzake schorsing en voorlopige voorziening (Wet op de Raad van State, art. 107-116) was buiten toepassing;
- d. de regeling van de betaling van griffierechten, de oproeping van partijen en de indiening van stukken lag vast in de Kieswet, art. D 9. De desbetreffende artikelen in de Wet op de Raad van State (117-119) werden niet toegepast.

De volgende beslissingen werden ook in 1982 nog uitgezonderd van Arob-beroep:

- inschrijvingen in het kiezersregister. In afwachting van verwachte wijzigingen in de wet op het Nederlanderschap werd de bestaande procedure van beroep op de kantonrechter en hoger beroep op de Hoge Raad voorlopig gehandhaafd. Pas in 1989 werd ook op deze beroepsgang de Wet Arob van toepassing;
- beschikkingen inzake nummering van kandidatenlijsten;
- beschikkingen inzake de geldigheid van lijstverbindingen;
- beschikkingen inzake het verloop van de stemming;
- beschikkingen inzake de stemopneming;
- beschikkingen inzake de vaststelling van de verkiezingsuitslag.

Voor de laatste vijf soorten beschikkingen gold, dat een beroepsprocedure de gang van zaken tijdens de verkiezing in onaanvaardbare mate zou verstoren.

Met de invoering van de Algemene wet bestuursrecht (Awb) veranderden eind 1993 ook de beroepsbepalingen van de Kieswet 1989. In de lijn van de wijzigingen van 1982 kwamen nu de meeste kiesrechtangelegenheden onder de werking van de Awb. In de gevallen waarvoor in 1982 een verkorte procedure was gekozen, werden ook nu weer uitzonderingen gemaakt.

Awb afdeling 8.2.3 bevat een beschrijving van een standaard versnelde behandeling die in alle kiesrechtangelegenheden waarop de Awb van toepassing is van kracht is. In sommige gevallen wordt de bezwaarschriftenprocedure van artikel 7, lid 1 van de Awb buiten toepassing gelaten⁸⁹ en worden er extra termijnen ingekort.⁹⁰

365.

handeling	het behandelen van een verzoek om verbetering van het kiezersregister
actor	Afdeling rechtspraak van de Raad van State
grondslag	Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423 art. D 9, gewijzigd bij wet van 23 december 1992, Stb. 1992/722 en bij wet van 16 december 1993, Stb. 1993/650
periode	1989-1993
opmerkingen	Van 1951 tot 1989 was de actor de kantonrechter (Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. D 12-15). Zie voor handelingen van de kantonrechter het RIO <i>Rechtspleging en Rechtshulp</i> (PIVOT-rapport nr. 10).

366.

handeling	het behandelen van een verzoek om verbetering van het kiezersregister
actor	Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State
grondslag	Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 16 december 1993, Stb. 1993/650, art. D 9
periode	1994-

367.
handeling het behandelen van een verzoek tot cassatie van de einduitspraak van de kantonrechter inzake een verzoek om verbetering van het kiezersregister
actor Hoge Raad
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. D 16-20
product beschikking
periode 1951-1989
368.
handeling het beslissen in beroep tegen een beschikking van burgemeester en wethouders van Den Haag op een verzoek tot opname in het kiezersregister van een in het buitenland woonachtige Nederlander
actor Afdeling rechtspraak van de Raad van State
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. D 3.8 en D 9, gewijzigd bij wet van 23 december 1992, Stb. 1992/722 en bij wet van 16 december 1993, Stb. 1993/650
periode 1989-1993
369.
handeling het beslissen in beroep tegen een beschikking van burgemeester en wethouders van Den Haag op een verzoek tot opname in het kiezersregister van een in het buitenland woonachtige Nederlander
actor Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 16 december 1993, Stb. 1993/650, art. D 3.8 en D 9
periode 1994-
370.
handeling het beslissen in beroep tegen een beschikking van de burgemeester van Den Haag op een verzoek van een in het buitenland woonachtige Nederlander om te mogen stemmen in het stembureau van zijn keuze
actor Afdeling rechtspraak van de Raad van State
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. D 9 en K 8, gewijzigd bij wet van 23 december 1992, Stb. 1992/722 en bij wet van 16 december 1993, Stb. 1993/650
periode 1989-1993
371.
handeling het beslissen in beroep tegen een beschikking van de burgemeester van Den Haag op een verzoek van een in het buitenland woonachtige Nederlander om te mogen stemmen in het stembureau van zijn keuze
actor Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 16 december 1993, Stb. 1993/650, art. D 9 en K 8
periode 1994-

372.
handeling het beslissen in beroep tegen een beschikking van een burgemeester of een daartoe door hem aangewezen ambtenaar op een schriftelijk verzoek om bij volmacht danwel per brief te mogen stemmen
actor Afdeling rechtspraak van de Raad van State
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. D 9, L 11, M 4, gewijzigd bij wet van 23 december 1992, Stb. 1992/722 en bij wet van 16 december 1993, Stb. 1993/650
periode 1989-1993

373.
handeling het beslissen in beroep tegen een beschikking van een burgemeester of een daartoe door hem aangewezen ambtenaar op een schriftelijk verzoek om bij volmacht danwel per brief te mogen stemmen
actor Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 16 december 1993, Stb. 1993/650, art. D 9, L 11, M 4
periode 1994-

374.
handeling het beslissen in beroep tegen een beschikking van het centraal stembureau inzake de registratie van een aanduiding waaronder een politieke groepering op een kandidatenlijst wenst te worden vermeld voor de Tweede Kamer
actor Afdeling geschillen van bestuur van de Raad van State
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, zoals gewijzigd bij wet van 9 februari 1956, Stb. 1956/68, art. G 2; gewijzigd bij wet van 27 januari 1982, Stb. 1982/19
periode 1956-1982

375.
handeling het beslissen in beroep tegen een beschikking van het centraal stembureau inzake de registratie van een aanduiding waaronder een politieke groepering op een kandidatenlijst wenst te worden vermeld voor de Tweede Kamer, provinciale staten en gemeenteraad
actor Afdeling rechtspraak van de Raad van State
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, zoals gewijzigd bij wet van 27 januari 1982, Stb. 1982/19, art G 2;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art G 5, gewijzigd bij wet van 23 december 1992, Stb. 1992/722 en bij wet van 16 december 1993, Stb. 1993/650
periode 1982-1993

376.
handeling het beslissen in beroep tegen een beschikking van het centraal stembureau inzake de registratie van een aanduiding waaronder een politieke groepering op een kandidatenlijst wenst te worden vermeld voor de Tweede Kamer, provinciale staten en gemeenteraad
actor Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 16 december 1993, Stb. 1993/650, art G 5
periode 1994-

377.
handeling het beslissen in beroep tegen een beschikking van het centraal stembureau inzake de registratie van een aanduiding waaronder een politieke groepering op een kandidatenlijst wenst te worden vermeld voor de provinciale staten en gemeenteraad
actor Kiesraad
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, zoals gewijzigd bij wet van 9 februari 1956, Stb. 1956/68, art G 2; gewijzigd bij wet van 27 januari 1982, Stb. 1982/19
periode 1956-1982
378.
handeling het beslissen in beroep tegen een beschikking van het centraal stembureau inzake de registratie van een aanduiding waaronder een politieke groepering op een kandidatenlijst wenst te worden vermeld voor het Europese Parlement
actor Afdeling rechtspraak van de Raad van State
grondslag Wet Europese Verkiezingen, 13 december 1978, Stb. 1978/652, art. 21; Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. 2; Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. Y 2; gewijzigd bij wet van 28 januari 1993, Stb. 1993/75 en bij wet van 16 december 1993, Stb. 1993/650
periode 1978-1993
379.
handeling het beslissen in beroep tegen een beschikking van het centraal stembureau inzake de registratie van een aanduiding waaronder een politieke groepering op een kandidatenlijst wenst te worden vermeld voor het Europese Parlement
actor Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 16 december 1993, Stb. 1993/650, art. Y 2
periode 1994-
380.
handeling het beslissen op bezwaar tegen de beschikking van een hoofdstembureau tot vaststelling danwel ongeldigverklaring van een kandidatenlijst of tot handhaving van daarop voorkomende kandidaten voor de Tweede Kamer, provinciale staten, de gemeenteraad en het Europese Parlement
actor gedeputeerde staten
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. H 7, gewijzigd bij wet van 27 januari 1982, Stb. 1982/19; Wet Europese Verkiezingen, 13 december 1978, Stb. 1978/652, art. 21;
product beschikking
periode 1951-1982

381.
handeling het beslissen in beroep tegen de beschikking van een hoofdstembureau tot vaststelling danwel ongeldigverklaring van een kandidatenlijst of tot handhaving van daarop voorkomende kandidaten voor de Tweede Kamer, provinciale staten, de gemeenteraad en het Europese Parlement
- actor Afdeling rechtspraak van de Raad van State
- grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, zoals gewijzigd bij wet van 27 januari 1982, Stb. 1982/19, art. H 7;
Wet Europese Verkiezingen, 13 december 1978, Stb. 1978/652, art. 21;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. I 7 en Y 2, gewijzigd bij wet van 28 januari 1993, Stb. 1993/75 en bij wet van 16 december 1993, Stb. 1993/650;
Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/480, art. 2
- periode 1978-1993
382.
handeling het beslissen in beroep tegen de beschikking van een hoofdstembureau tot vaststelling danwel ongeldigverklaring van een kandidatenlijst of tot handhaving van daarop voorkomende kandidaten voor de Tweede Kamer, provinciale staten, de gemeenteraad en het Europese Parlement
- actor Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State
- grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 16 december 1993, Stb. 1993/650, art. I 7 en Y 2;
- periode 1994-
383.
handeling het meedelen aan de voorzitter van een hoofdstembureau, dat geen beroep is ingesteld tegen de beschikking van het hoofdstembureau tot vaststelling danwel ongeldigverklaring van een kandidatenlijst of tot het al dan niet handhaven van daarop voorkomende kandidaten
- actor commissaris van de Koningin
- grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. H 7.2, gewijzigd bij wet van 27 januari 1982, Stb. 1982/19
- periode 1951-1982
384.
handeling het beslissen in beroep tegen een beschikking van het centraal stembureau over de geldigheid van een kandidatenlijst voor de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer, de handhaving van de daarop voorkomende kandidaten en de daarboven geplaatste aanduiding van een politieke groepering
- actor Afdeling rechtspraak van de Raad van State
- grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, zoals gewijzigd bij wet van 27 januari 1982, Stb. 1982/19, art. R 4a en R 4 b;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. S 5, gewijzigd bij wet van 23 december 1993, Stb. 1993/650
- periode 1982-1993

385.
handeling het beslissen in beroep tegen een beschikking van het centraal stembureau over de geldigheid van een kandidatenlijst voor de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer, de handhaving van de daarop voorkomende kandidaten en de daarboven geplaatste aanduiding van een politieke groepering
- actor Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State
- grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 23 december 1993, Stb. 1993/650, art. S 5
- periode 1994-
386.
handeling het medelen aan de voorzitter van het centraal stembureau dat er binnen de daarvoor geldende termijn geen beroep is ingesteld tegen beschikkingen van het centraal stembureau voor de verkiezingen van de leden van het Europese Parlement
- actor secretaris van de Raad van State
- grondslag Wet Europese Verkiezingen, 13 december 1978, Stb. 1978/652, art. 22.1, gewijzigd bij de wet van 27 januari 1982, Stb. 1982/19
- periode 1978-1982
387.
handeling het behandelen van een bezwaarschrift tegen de beslissing van een gemeenteraad danwel provinciale staten inzake de toelating van een gekozene tot zijn benoeming in de raad c.q. de staten of inzake het beëindigen van het lidmaatschap van de raad c.q. de staten
- actor gedeputeerde staten
- grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. U 14-15, W 6, W 8
- periode 1951-1982
388.
handeling het behandelen van een bezwaarschrift tegen de beslissing van een gemeenteraad danwel provinciale staten inzake de toelating van een gekozene tot zijn benoeming in de raad c.q. de staten of inzake het beëindigen van het lidmaatschap van de raad c.q. de staten
- actor Afdeling rechtspraak van de Raad van State
- grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, zoals gewijzigd bij wet van 27 januari 1982, Stb. 1982/19, art. U 17-18, W 6, W 8;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. V 14, gewijzigd bij wet van 23 december 1993, Stb. 1993/650
- periode 1982-1993
389.
handeling het behandelen van een bezwaarschrift tegen de beslissing van een gemeenteraad danwel provinciale staten inzake de toelating van een gekozene tot zijn benoeming in de raad c.q. de staten of inzake het beëindigen van het lidmaatschap van de raad c.q. de staten
- actor Afdeling Bestuursrechtspraak Raad van State
- grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 23 december 1993, Stb. 1993/650, art. V 14
- periode 1994-

390.
handeling   het in tweede instantie behandelen van een bezwaarschrift inzake de toelating van een gekozene tot zijn benoeming in de gemeenteraad dan wel provinciale staten of inzake het beëindigen van het lidmaatschap van de raad c.q. de staten
actor   Afdeling geschillen van bestuur van de Raad van State
grondslag   Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. U 17-18, W 6, W 8;
periode   1951-1982
391.
handeling   het uitvoeren van de beschikking inzake de toelating van een gekozene tot zijn benoeming in de raad of inzake het beëindigen van het raadslidmaatschap
actor   gedeputeerde staten
grondslag   Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. U 18, W 6, W 8
periode   1951-1989

§ 11.7   De Kiesraad

De Kiesraad adviseerde tot 1997 de minister van Binnenlandse Zaken en de Tweede Kamer der Staten-Generaal in algemene zin over het kiesrecht en vanaf 1997 over uitvoeringstechnische aangelegenheden op het terrein van het kiesrecht en de verkiezingen. Vanaf 1997 brengt de Kiesraad het advies uit aan de regering. Daarnaast treedt de Kiesraad op als centraal stembureau bij de verkiezingen voor de Eerste en Tweede Kamer en het Europese Parlement (zie ook § 11.2.2). In zijn adviesfunctie is de Kiesraad te beschouwen als extern adviescollege; in de rol van centraal stembureau als zelfstandig bestuursorgaan (ZBO)⁹¹.

De Kiesraad als zodanig wordt voor het eerst genoemd in de Kieswet 1951. Daarvoor kende de Kieswet uitsluitend het centraal stembureau, dat evenals de Kiesraad de gecombineerde advies- en stembureau functie vervulde⁹². Het Kiesbesluit 1951 bepaalde dat de leden van het zittende centraal stembureau de eerste Kiesraad zouden vormen.

In 1996 wordt de herinrichting van het adviesstelsel voltooid, zoals ingezet met het rapport “Raad op maat” van de bijzondere commissie Vraagpunten adviesorganen (commissie De Jong). De wijze van instelling, samenstelling, taakuitvoering en verslaglegging van (vaste) colleges van advies wordt dan eenvormig vastgelegd in de Kaderwet Adviescolleges, die ook voor de Kiesraad gaat gelden. De taak van de Kiesraad wordt beperkt tot uitvoeringstechnische kwesties. De nieuw ingestelde Raad voor het openbaar bestuur kan vanuit haar brede taakomschrijving (zie hoofdstuk 2) een rol gaan spelen naast de Kiesraad.

- 392.
- handeling het voordragen tot benoeming of ontslag bij KB van een (plaatsvervangend) lid van de Kiesraad
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. A 1.2;
Kieswet, 28 september 1989, zoals gewijzigd bij wet van 12 december 1996, Stb. 1996/623, art. A 3-5;
Kaderwet adviescolleges, 3 juli 1996, Stb. 1996/378, art. 11
- product onder andere: KB van 29 december 1989, Stcrt. 1990/18
- periode 1951-
- opmerkingen Het plaatsvervangend lidmaatschap wordt bij de Kieswet van 1989 afgeschaft. Tegelijk wordt het aantal leden uitgebreid van vijf naar zeven. Ontslag bij KB komt sinds 1997 uitsluitend voor bij ongeschiktheid, onbekwaamheid of andere zwaarwegende redenen.
- 393.
- handeling het op eigen verzoek ontslaan van een lid van de Kiesraad
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Kaderwet adviescolleges, 3 juli 1996, Stb. 1996/378, art. 13
- periode 1997-
- 394.
- handeling het voordragen tot benoeming of ontslag bij KB van een secretaris of adjunct-secretaris van de Kiesraad
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Kiesbesluit, 5 oktober 1951, Stb. 1951/441, art. A 5.1;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. A 3-5
- periode 1951-1996
- 395.
- handeling het aanwijzen van ambtenaren van het ministerie van Binnenlandse Zaken als adviserend lid van de Kiesraad
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. A 6.1
- product onder andere:
ministeriële beschikking van 15 januari 1990, aanwijzing van mr. C. Borman als adviserend lid
- periode 1989-1996
- 396.
- handeling het voordragen van een ministeriële regeling over de rechtspositie van leden van de Kiesraad en over de aan hen verstrekte vergoedingen
- actor minister van Binnenlandse Zaken
- grondslag Reisbesluit binnenland, 1 maart 1993, Stb. 1993/144, art. 16;
Vergoedingenbesluit adviescolleges, 27 november 1996, Stb. 1996/583, art. 3
- product Vergoedingenregeling reiskosten Kiesraad, Stcrt. 1994/205
Regeling houdende vaststelling van de hoogte van de vergoedingen per vergadering van de voorzitter en overige leden van de Kiesraad, Stcrt. 1996/245
- periode 1951-

397.
handeling het aan de Kiesraad ter beschikking stellen van personeel
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Kiesbesluit, 13 juli 1951, Stb. 1951/290 art. A 5.3;
Kiesbesluit, 1989, zoals gewijzigd bij wet van 12 december 1996, Stb.1996/623,
art. A 3
periode 1951-1996
398.
handeling het benoemen, schorsen of ontslaan van een secretaris of een andere medewerker van
de Kiesraad
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Kaderwet adviescolleges, 3 juli 1996, Stb. 1996/378, art. 15
periode 1997-
399.
handeling het vaststellen van de werkwijze van de Kiesraad in een reglement van orde
actor Kiesraad
grondslag Kaderwet adviescolleges, 3 juli 1996, Stb.1996/378, art. 21
periode 1997-
400.
handeling het voordragen van een jaarlijks ontwerp-werkprogramma van de Kiesraad
actor Kiesraad
grondslag Kaderwet adviescolleges, 3 juli 1996, Stb. 1996/378, art. 26.1
periode 1997-
401.
handeling het wijzigen of vaststellen van een jaarlijks werkprogramma van de Kiesraad
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Kaderwet adviescolleges, 3 juli 1996, Stb. 1996/378, art. 26.2 en 26.3
periode 1997-
402.
handeling het verzoeken om een advies over het kiesrecht of de verkiezingen van de leden van
algemeen vertegenwoordigende lichamen
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. A 1.1;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 12 december
1996, Stb. 1996/623, art. A 2.1;
Kaderwet adviescolleges, 3 juli 1996, Stb.1996/378, art. 17
periode 1951-
403.
handeling het vorderen van inzage van gegevens van de Kiesraad
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Kaderwet adviescolleges, 3 juli 1996, Stb. 1996/378, art. 29
periode 1997

404.
handeling het adviseren van de minister van Binnenlandse Zaken over het kiesrecht of de verkiezingen van de leden van algemeen vertegenwoordigende lichamen
actor Kiesraad
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. A1.1;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 12 december 1996, Stb. 1996/623, art. A2.1
periode 1951-1996
405.
handeling het adviseren van de minister van Binnenlandse Zaken over het kiesrecht of de verkiezingen van de leden van algemeen vertegenwoordigende lichamen
actor Raad voor het openbaar bestuur
grondslag Wet op de Raad voor het openbaar bestuur, 19 december 1996, Stb. 1996/623
periode 1997-
opmerkingen Zie voor de Raad voor het openbaar bestuur ook hoofdstuk 2.
406.
handeling het adviseren van de Tweede Kamer over initiatiefvoorstellen van wet die het kiesrecht of de verkiezingen van de leden van algemeen vertegenwoordigende lichamen betreffen
actor Kiesraad
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 12 december 1996, Stb. 1996/623, art. A 2.1
periode 1989-1996
407.
handeling het adviseren van de regering en de Eerste en Tweede Kamer over uitvoeringstechnische kwesties met betrekking tot het kiesrecht en de verkiezingen van de leden van algemeen vertegenwoordigende lichamen
actor Kiesraad
grondslag Wet op de Raad voor het openbaar bestuur, 12 december 1996, Stb. 1996/623, art. 3;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 12 december 1996, Stb. 1996/623, art. A 2.1
periode 1997-
408.
handeling het verstrekken van inlichtingen aan de minister van Binnenlandse Zaken ten aanzien van het kiesrecht en de verkiezingen van de leden van algemeen vertegenwoordigende lichamen
actor Kiesraad
grondslag Kaderwet adviescolleges, 3 juli 1996, Stb. 1996/378, art. 29
periode 1997-

409.
handeling het informeren van de Eerste en de Tweede Kamer over een standpunt van de minister ten aanzien van een gevraagd of ongevraagd advies of een evaluatieverslag van de Kiesraad
actor minister van Binnenlandse Zaken
grondslag Kaderwet adviescolleges, 3 juli 1996, Stb. 1996/378, art. 24
periode 1997-
opmerkingen Zie voor evaluatieverslag handeling 409.
410.
handeling het opstellen van een jaarverslag over de werkzaamheden van de Kiesraad als adviesorgaan
actor Kiesraad
grondslag Kaderwet adviescolleges, 3 juli 1996, Stb. 1996/378, art. 28.1
periode 1997-
411.
handeling het opstellen van een evaluatieverslag over de taakvervulling van de Kiesraad als adviesorgaan
actor Kiesraad
grondslag Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, zoals gewijzigd bij wet van 12 december 1996, Stb. 1996/623, art. A 8
Kaderwet adviescolleges, 3 juli 1996, Stb. 1996/378, art. 28.2
periode 1989-
opmerkingen Vanaf 1997: op verzoek van de minister, maar tenminste eens in de 4 jaar.
412.
handeling het optreden als centraal stembureau voor de verkiezingen van de leden van de Eerste en Tweede Kamer en het Europese Parlement
actor Kiesraad
grondslag Kieswet, 13 juli 1951, Stb. 1951/290, art. E 10.2 en R 1;
Kieswet, 28 september 1989, Stb. 1989/423, art. A 2.2;
Wet Europese Verkiezingen, 13 december 1978, Stb. 1978/652, art. 10;
Wet Europese Verkiezingen, 25 oktober 1989, Stb. 1989/490 art. 9.1
periode 1951-

Bijlage 1. Geraadpleegde wet- en regelgeving

Wetten:

Grondwet

oorspronkelijk:

29 maart 1814, Stb. 1814/44.

wijzigingen:

19 januari 1938, Stb. 1938/100-105, tekstplaatsing 25 februari 1938, Stb. 1938/300;
27 december 1946, Stb. 1946/G 398, tekstplaatsing 22 januari 1947, Stb. 1947/H 28;
3 september 1948, Stb. 1948/I 410-I 413, tekstplaatsing 21 september 1948,
Stb. 1948/I 425;
22 mei 1953, Stb. 1953/261, tekstplaatsing 22 juni 1953, Stb. 1953/295;
23 augustus 1956, Stb. 1956/435-445, tekstplaatsing 11 september 1956,
Stb. 1956/472;
14 november 1963, Stb. 1963/462-465, tekstplaatsing 17 december 1963,
Stb. 1963/536;
10 februari 1972, Stb. 1972/102, 103, 105-108, 11 maart 1972, Stb. 1972/104,
tekstplaatsing 17 april 1972, Stb. 1972/193;
19 januari 1983, Stb. 1983/15-51, tekstplaatsing 17 februari 1983, Stb. 1983/70;
3 juni 1987, Stb. 1987/270 en 271, tekstplaatsing 25 juli 1987, Stb. 1987/458;
10 juli 1995, Stb. 1995/401, 402, 403 en 404, tekstplaatsing 29 maart 1996,
Stb. 1996/218.

Wet Toezigt kerkenoetschappen

oorspronkelijk:

10 september 1853, Stb. 1853/102.

Wet tot regeling en beperking der uitoefening van het regt van vereeniging en vergadering

oorspronkelijk:

22 april 1855, Stb. 1855/32.

Kieswet 1951

oorspronkelijk:

13 juli 1951, Stb. 1951/290.

wijzigingen:

18 maart 1953, Stb. 1953/113;
30 juli 1953, Stb. 1953/363, TK 1952-1953, 2 127: uitsluiting van het kiesrecht;
25 februari 1954, Stb. 1954/68, TK 1953-1954, 3 318: regeling volmachtstem, aantal
namen op kandidatenlijst, lijstverbinding;
9 februari 1956, Stb. 1956/68, TK 1955-1956, 4 102: naamsregistratie politieke
groeperingen, regeling volmachtstem, openstelling stembureaus, tijdstip
kandidaatstelling, aantal namen op kandidatenlijst;
26 april 1956, Stb. 1956/183, TK 1955-1956, 4 022: aantal leden van de Eerste
Kamer;
23 augustus 1956, Stb. 1956/440, TK 1956-1957, 4 403: aantal leden van de Eerste
Kamer;
27 november 1957, Stb. 1957/478, TK 1957-1958, 4 731: uitsluiting van het kiesrecht,
tijdstip kandidaatstelling, permanente naamsregistratie, regeling volmachtstem;
22 mei 1958, Stb. 1957/296, TK 1957-1958, 4 034: wijziging strafbepalingen;

- 25 januari 1962, Stb. 1962/17, TK 1961-1962, 5 460: datum aftreden Statenleden, aantal Statenleden, tijdstip Eerste Kamerverkiezing, schorsing en vervallenverklaring Statenlidmaatschap;
- 20 november 1963, Stb. 1963/485, TK 1963-1964, 7 101: vervolging niet-nakoming opkomstplicht;
- 26 maart 1965, Stb. 1965/121, TK 1964-1965, 7 862: wijziging termijnen;
- 25 november 1965, Stb. 1965/547, TK 1965-1966, 7 940: verlaging leeftijd actief kiesrecht tot 21 jaar, regeling volmachtstem, tijdstip stemming, regeling waarborgsom, stemmachines, naamsvermelding op kandidatenlijsten, taakverdeling leden stembureaus, nummering kandidatenlijsten, aanneming van benoeming;
- 25 april 1968, Stb. 1968/253, TK 1967-1968, 8 651: kiezerslegitimatie, regeling volmachtstem;
- 4 maart 1970, Stb. 1970/81, TK 1969-1970, 10 398: afschaffing opkomstplicht;
- 11 maart 1971, Stb. 1971/121, TK 1970-1971, 10 806: regeling volmachtstem;
- 30 augustus 1972, Stb. 1972/469, TK 1972-1973, 11 924: verlaging leeftijd actief kiesrecht tot 18 jaar, toekenning actief kiesrecht na tijdstip kandidaatstelling;
- 23 mei 1973, Stb. 1973/268, TK 1972-1973, 11 077: invoering mogelijkheid van het vormen van lijstencombinaties;
- 27 februari 1974, Stb. 1974/90, TK 1973-1974, 12 209: tijdstip nummering kandidatenlijsten;
- 1 mei 1975, Stb. 1975/283, wijziging beroepsbepaling;
- 27 oktober 1976, Stb. 1976/573, TK 1976-1977, 13 218: regeling volmachtstem, kiezerslegitimatie;
- 5 maart 1977, Stb. 1977/113, TK 1976-1977, 13 885: actief kiesrecht voor Nederlanders/niet-ingezetenen in Nederlandse openbare dienst;
- 30 maart 1977, Stb. 1977/195, TK 1976-1977, 14 397: verandering van de bepalingen betreffende de vermelding van namen op de kandidatenlijsten;
- 27 augustus 1980, Stb. 1980/474, TK 1980-1981, 13 618: wijziging van de bepalingen betreffende de waarborgsom
- 25 maart 1981, Stb. 1981/140, TK 1980-1981, 16 487: wijziging van het maximum aantal namen op kandidatenlijsten bij verkiezing van gemeenteraden en provinciale staten
- 27 januari 1982, Stb. 1982/19, beroepsbepalingen
- 18 mei 1983, Stb. 1983/238, TK 1982-1983, 17 319: wijziging van de bepalingen betreffende de verkiezing van de Eerste Kamer (mede na grondwetsherziening 1983)
- 26 oktober 1983, Stb. 1983/551, TK 1983-1984, 17 819: invoering stemmen per brief
- 6 juni 1985, Stb. 1985/333, TK 1984-1985, 18 179: wijziging tijdstip van verkiezingen van gemeenteraden en provinciale staten en van eerste samenkomst van vertegenwoordigende organen
- 29 augustus 1985, Stb. 1985/478, TK 1985-1986, 18 619: verlening van actief kiesrecht voor gemeenteraden aan niet-Nederlanders (mede n.a.v. grondwetsherziening 1983)
- 25 september 1985, Stb. 1985/527, TK 1985-1986, 18 694: verlening van actief kiesrecht voor de Tweede Kamer aan Nederlanders/niet-ingezetenen (mede n.a.v. grondwetsherziening 1983)
- 12 december 1985, Stb. 662, TK 1985-1986, 19 111: omschrijving kiesgerechtigdheid gewijzigd in verband met de status aparte van Aruba;
- 27 maart 1986, Stb. 1986/138, TK 1986-1987 18 973: beperking van de gronden voor uitsluiting van het kiesrecht en regeling van de uitoefening van het kiesrecht door

personen aan wie rechtmatig hun vrijheid is ontnomen (mede n.a.v. grondwetsherziening 1983);
16 mei 1986, Stb. 1986/273, TK 1986-1987, 19 051: titulatuur;
26 juni 1986, Stb. 1986/388, TK 1986-1987, 19 222: titulatuur;
18 december 1986, Stb. 1986/668, TK 1986-1987, 18 803: beroepsbepalingen;
14 januari 1987, Stb. 1987/5, TK 1986-1987, 19 629: het combineren van stemmingen;
11 februari 1988, Stb. 1988/77, TK 1987-1988, 19 803: geldboetecategorieën;

Wet Europese verkiezingen 1978

oorspronkelijk:

13 december 1978, Stb. 1978/652.

wijzigingen:

30 mei 1979, Stb. 1979/285;

27 januari 1982, Stb. 1982/19;

25 september 1985, Stb. 1985/527.

Wet incompatibiliteiten Europees Parlement

oorspronkelijk:

13 december 1978, Stb. 1978/653.

wijzigingen:

24 juni 1992, Stb. 1992/350.

Wet gelijke behandeling van mannen en vrouwen (eerste ondertekening Justitie.)

oorspronkelijk:

1 maart 1980, Stb. 1980/86.

wijzigingen:

21 januari 1981, Stb. 1981/65;

27 april 1989, Stb. 1989/168;

16 mei 1989, Stb. 1989/169;

4 juni 1992, Stb. 1992/422;

2 maart 1994, Stb. 1994/230;

6 april 1994, Stb. 1994/269;

13 april 1995, Stb. 1995/231.

Wet Openbare Manifestaties

oorspronkelijk:

20 april 1988, Stb. 1988/157.

wijzigingen:

4 juni 1992, Stb. 1992/422;

16 december 1993; Stb. 1993/650;

22 juni 1994, Stb. 1994/573.

Kieswet 1989

oorspronkelijk:

28 september 1989, Stb. 1989/423.

wijzigingen:

12 december 1996, Stb. 1996/623.

Wet Europese Verkiezingen 1989

oorspronkelijk:

25 oktober 1989, Stb. 1989/480

Algemene wet gelijke behandeling

oorspronkelijk:

2 maart 1994, Stb. 1994/230.

wijzigingen:

6 april 1994, Stb. 1994/269;
12 april 1995, Stb. 1995/227;
13 april 1995, Stb. 1995/231.

Wet incompatibiliteiten Staten-Generaal en Europees Parlement

oorspronkelijk:

20 april 1994, Stb. 1994/295.

wijzigingen:

20 december 1995, Stb. 1995/704.

Kaderwet adviescolleges

oorspronkelijk:

3 juli 1996, Stb. 1996/378.

Instellingswet Raad voor het Openbaar Bestuur

oorspronkelijk:

12 december 1996, Stb. 1996/623.

Uitvoeringsregelingen en -besluiten

Kiesbesluit 1951

oorspronkelijk:

5 oktober 1951, Stb. 1951/441.

wijzigingen:

28 maart 1953, Stb. 1953/143;
4 maart 1954, Stb. 1954/83;
10 maart 1956, Stb. 1956/101;
10 september 1956, Stb. 1956/471;
6 september 1957, Stb. 1957/485;
12 maart 1963, Stb. 1963/3
21 december 1965, Stb. 1965/581
18 april 1967, Stb. 1967/245;
18 december 1968, Stb. 1968/729;
9 september 1969, Stb. 1969/401;
4 maart 1970, Stb. 1970/82;
11 maart 1971, Stb. 1971/122;
13 december 1973, Stb. 1973/605;
13 december 1973, Stb. 1973/662;
16 maart 1974, Stb. 1974/113;
22 februari 1977, Stb. 1977/78;
25 maart 1977, Stb. 1977/168;
5 april 1977, Stb. 1977/196;
10 maart 1981, Stb. 1981/126;
27 maart 1981, Stb. 1981/142;

20 mei 1983, Stb. 1983/240;
28 oktober 1983, Stb. 1983/553;
30 september 1985, Stb. 1985/529;
9 mei 1986, Stb. 1986/246;
14 januari 1987, Stb. 1987/6;
16 januari 1989, Stb. 1989/8.

Akte betreffende de rechtstreekse verkiezingen van de leden van het Europese parlement

20 september 1976, Trb. 1976/175;
goedgekeurd bij wet van 29 juni 1977, Stb. 1977/407.

Besluit Europese Verkiezingen

oorspronkelijk:

12 januari 1979, Stb. 1979/9.

wijzigingen:

1 juni 1979, Stb. 1979/286;
28 oktober 1983, Stb. 1983/554;
30 september 1985, Stb. 1985/529.

Kiesbesluit 1989

oorspronkelijk:

19 oktober 1989, Stb. 1989/480.

Vergoedingenregeling reiskosten Kiesraad

oorspronkelijk:

28 september 1994, Stcrt. 1994/205.

Instellingsregelingen en -besluiten

Instellingsbesluit Staatscommissie voor onderzoek naar de wenselijkheid van een wijziging van de Grondwet (Commissie Beel)

22 februari 1946, Stcrt. 1946/42

Instellingsbesluit Staatscommissie voor de Erediensten (Commissie van Walsum)

21 mei 1946, KB nr. 46

Instellingsbesluit Staatscommissie voor onderzoek of en in hoeverre ter voorbereiding van de hervorming van de staatkundige structuur van het Koninkrijk, verandering van de Grondwet gewenst is (Commissie Beel)

29 september 1947, Stcrt. 1947/192

Instellingsbesluit Staatscommissie tot herziening van de Grondwet (Commissie Van Schaik)

17 april 1950, Stcrt. 1950/79

Instellingsbesluit Staatscommissie van Advies inzake het Kiesstelsel en Wettelijke Regeling der Politieke Partijen (Commissie Teulings)

23 januari 1953, nr. 20

Instellingsbesluit Staatscommissie inzake de Grondwet en de Kieswet (Commissie Cals-Donner)
26 augustus 1967, Stcrt. 1967/170

Instellingsbesluit Commissie heroriëntatie overheidsvoorlichting (Commissie Biesheuvel)
13 september 1968, Stcrt. 1968/182

Instellingsbesluit Staatscommissie van advies inzake de relatie kiezers-beleidsvorming (Commissie Biesheuvel)
17 mei 1982, nr. 85, Stcrt. 1982/104

Instellingsbesluit Commissie wetgeving algemene regels van bestuursrecht (Commissie Scheltema)
23 augustus 1983, Stcrt. 1983/417

Instellingsbesluit Ministeriële commissie staatsrechtelijke vernieuwing (Commissie Dijkstal)
16 september 1994, Stcrt. 1994/189

Instellingsbesluit Voorlopige commissie van advies inzake de rechten van de mens
20 december 1996, Stcrt. 1996/3

Bijlage 2. Geraadpleegde bronnen

Akkermans, P.W.C. e.a., *Grondrechten. Grondrechten en grondrechtbescherming in Nederland*, (Heerlen 1993)

Anthonisse, J.M., *Zetels is macht* (D66 uitgave, 1986)

Bellefroid, J.H.P., *Beknopt overzicht der Staatsinrichting van Nederland tijdens de bezetting* (Nijmegen/Utrecht 1942)

Besselink, L.F.M., 'De constitutie van Europa: de verenigbaarheid van het Verdrag betreffende de Europese Unie met de Nederlandse constitutie', *TBP: Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en publieksrecht* (1993) 370-376

Biegel, F.M., *Bezettingsrecht. Een korte schets van het staatsrecht en de staatsinrichting gedurende de Duitse bezetting van Nederland* (Alphen aan de Rijn 1940)

Aanwijzingen voor de regelgeving en andere voor de regelgeving relevante aanwijzingen, samengesteld door C. Borman, (Zwolle 1993)

Borman, C., 'Actief Kiesrecht, van burgers tot BiZa', *Openbaar Bestuur* 1 (1994), 1213

Boukema, P. J. en D.H.M. Meuwissen, *Grondwet en grondwetsherziening*, (Zwolle 1976)

Burkens, M.C., *Beginselen van de democratische rechtsstaat: inleiding tot de grondslagen van het Nederlands staats- en bestuursrecht*, (Zwolle 1990)

De toelating van vreemdelingen. Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein toelating van vreemdelingen, 1945-1993, PIVOT-rapport 23 (Den Haag 1994)

Driemaal's Raads Recht. Een institutioneel onderzoek naar de taakgebieden van de Raad van State, (1940) 1945-1990, PIVOT-rapport 17 (Den Haag 1994)

Eenheid in verscheidenheid. Een institutioneel onderzoek naar actoren en handelingen op het terrein van staatkundige verhoudingen en samenwerking tussen de landen van het Koninkrijk der Nederlanden in de periode 1954-1995, PIVOT-rapport 29 (Den Haag 1996)

Elzinga, D.J., *Het Nederlandse kiesrecht* (Zwolle 1997)

Gegeven de Grondwet. Bundel ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Stafafdeling CZW van het ministerie van Binnenlandse Zaken (Deventer 1988)

Grondwetsherzieningsbeleid van de regering, TK 1973-1974, 12 994, nr. 2

De grondwetsherziening 1987 (Den Haag 1987, BiZa/SDU)

Hall, A. van, 'Het waterschap: vorm van functionele decentralisatie', *Staatscourant* 28 (1994) 6

Hoeven, J. van der, *De waarde van de Grondwet. Handelingen van de Vereniging voor Wijsbegeerte des Rechts XLVI*, Zwolle, 1962

Hoeven, J. van der, *De plaats van de Grondwet in het constitutionele recht* (Zwolle 1958)

“In den strijd tegen onwetendheid, valsche voorstelling en leugen”. Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein voorlichting van de rijksoverheid, 1931-1990, PIVOT-rapport 46 (Den Haag 1998)

Inventaris van het archief van de afdeling Binnenlands Bestuur van het ministerie van Binnenlandse Zaken, (1870) 1879-1950 (1957), CAS/ITW inventaris nr. 130 (Winschoten 1993)

Inventaris van het archief van de afdeling Grondwetszaken en de daaronder ressorterende commissies van het ministerie van Binnenlandse Zaken, 1963-1971, CAS/ITW inventaris nr. 113 (Winschoten 1992)

Inventaris van het archief van de stafafdeling Grondwetszaken van het ministerie van Binnenlandse Zaken, blok 1970-1979, CAS/ITW inventaris (Winschoten 1992)

Inventaris van het archief van de juridisch adviseur van het ministerie van Binnenlandse Zaken, (1950) 1954-1969, CAS/ITW inventaris nr. 118 (Winschoten 1992)

Inventaris van een gedeelte van de juridisch adviseur van het ministerie van Binnenlandse Zaken, 1949-1984, CAS inventaris (Winschoten 1993)

Janssens, J.W., *De commissaris van de Koningin, historie en functioneren.* (Den Haag 1992)

Kieskringindelingen in Nederland, nota (1988)

Konijnenbelt, W., *De Grondwet en het binnenlands bestuur, Bestuurswetenschappen 1* (1995) 2426

Koopmans, T., *Compendium van het staatsrecht* (7^e druk; Deventer 1994)

Kortmann, C.A.J.M., *Constitutioneel recht* (Deventer 1994)

Kortmann, C.A.J.M., *De grondwetsherzieningen van 1983 en 1987* (Deventer 1987)

Naar een nieuwe Grondwet, documentatiereeks CZW

- De parlementaire geschiedenis van de Proeve van een nieuwe Grondwet (1950 - begin 1967)
- Adviezen van politieke en maatschappelijke organen over vernieuwing van Grondwet en Kieswet (1967 - mei 1968)
- Adviezen van politieke en maatschappelijke organen over vernieuwing van Grondwet en Kieswet (juni 1968 - juli 1969)
- Adviezen van politieke en maatschappelijke organen over vernieuwing van Grondwet en Kieswet (augustus 1969 - januari 1970)
- De parlementaire geschiedenis rond de algehele grondwetsherziening (begin 1967 - september 1969)
- De parlementaire geschiedenis rond de algehele grondwetsherziening (september 1969 - mei 1971)

Nationaliteiten. Een onderzoek naar actoren en handelingen op het terrein van de nationaliteitsaangelegenheden, 1945-1991, PIVOT-rapport 11 (Den Haag 1993)

Per slot van rijksrekening. Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein beheer van de rijksbegroting, 1940-1993, PIVOT-rapport 15 (Den Haag 1994)

‘Samenstelling en taak stafafdeling CZW’, *Staatscourant* 63 (1988) 8

Sap, J.W., *Kritiek op de staat: voorwerk voor staatkundige bestuurlijke en staatsrechtelijke vernieuwing* (Groningen 1994)

Schuyt, C.J.M. en H. Daalder, *Compendium voor politiek en samenleving in Nederland* (Alphen aan den Rijn 1986)

So many laws argue so many sins. Een onderzoek naar de actoren en handelingen op het terrein van de wetgeving, 1945-1991, PIVOT-rapport 12 (Den Haag 1993)

Tak, P.J.P., *Rechtsvorming in Nederland: een inleiding* (Heerlen 1984)

Ter bevordering van menswaardig arbeid, Rapport institutioneel onderzoek op het beleidsterrein arbeidsomstandigheden, 1940-1993, PIVOT-rapport 24 (Den Haag 1994)

Wissen, G.J.M. van, *Grondrechten* (Zwolle 1992).

Zelfstandige bestuursorganen in soorten, onderzoek RUG 1989

Bijlage 3.   Lijst van geïnterviewde personen

Voor dit rapport zijn de volgende mensen geïnterviewd (in alfabetische volgorde):

- Mr. Dr. G.A.C.M. van Ballegooij, Directie Constitutionele Zaken en Wetgeving juridisch medewerker beleidsveld II.
- Mw. Mr. C.M.A. Boulonois, Directie Constitutionele Zaken en Wetgeving plaatsvervangend coördinator beleidsveld I
- Mr. G.J. Bronkhorst, Afdeling Coördinatie Europese & Internationale Zaken coördinator Internationale Aangelegenheden
- Mr. J.A. Hofman, Directie Constitutionele Zaken en Wetgeving juridisch medewerker beleidsveld III
- Mw. Mr. L.J.M. Ling Ket On, Directie Constitutionele Zaken en Wetgeving medewerker bureau juridisch adviseur
- Mr. Drs. L. van Poelgeest, Directie Constitutionele Zaken en Wetgeving plaatsvervangend coördinator beleidsveld III
- Mw. Mr. E.B. Pronk, Directie Constitutionele Zaken en Wetgeving medewerker bureau juridisch adviseur en adjunct-secretaris Kiesraad
- R.A.E. Schakel, Directie Constitutionele Zaken en Wetgeving hoofd stafbureau
- Drs. H.A.J. van Schie, Algemeen Rijksarchief
- projectleider
- Mr. J.J. Stam, Directie Constitutionele Zaken en Wetgeving coördinator beleidsveld I
- Mr. P.J. Stolk, Directie Constitutionele Zaken en Wetgeving juridisch adviseur

Noten

- ¹ Koopmans, *Compendium van het Staatsrecht* (7e druk, Deventer 1994, bewerkt door Th.L. Bellekom e.a.), p. 11
- ² zie ook het RIO nr. 29, *Eenheid in verscheidenheid. Een institutioneel onderzoek naar actoren en handelingen op het terrein van staatkundige verhoudingen en samenwerking tussen de landen van het Koninkrijk der Nederlanden in de periode 1954-1995* (Den Haag 1996), p. 5 en 13
- ³ Kortmann, C.A.J.M., *Constitutioneel recht* (Deventer 1994), p. 27
- ⁴ bronnen: staatsalmanakken en inleiding CAS-inventaris nr. 118, Binnenlandsch Bestuur
- ⁵ beschikking minister van Binnenlandse Zaken, 25 november 1963, nr. U/1917, Stcrt. 1963/236
- ⁶ beschikking minister van Binnenlandse Zaken, 14 januari 1971, Stcrt. 1971/12
- ⁷ beschikkingen minister van Binnenlandse Zaken, 31 januari 1980, nr. CF 80/ U 1, Stcrt. 1980/30 en Stcrt. 1980/32 en 17 maart 1988, CW88/N38, Stcrt. 1988/63
- ⁸ beschikking minister van Binnenlandse Zaken, 23 mei 1996, CW/96/381, Stcrt. 1996/102
- ⁹ beschikking minister van Binnenlandse Zaken, 31 januari 1980, nr. CF 80/ U 1, Stcrt. 1980/30 en Stcrt. 1980/32
- ¹⁰ Van Ommen Kloeke, destijds tevens secretaris van de Kiesraad en het centraal stembureau
- ¹¹ beschikking minister van Binnenlandse Zaken, Stcrt. 1980/36 en Stcrt. 1980/38
- ¹² beschikking minister van Binnenlandse Zaken, Stcrt. 1984/4 en Stcrt. 1985/140
- ¹³ zie noot nr. 5
- ¹⁴ KB 17 april 1950, Stcrt. 1950/79, zie verder actorenlijst
- ¹⁵ ingesteld bij KB 17 mei 1982, nr. 85, Stcrt. 1982/41 en Stcrt. 1982/104
- ¹⁶ ministeriële beschikking 16 september 1994, Stcrt. 1994/189
- ¹⁷ TK 1996-1997, 21 427, nr. 164
- ¹⁸ TK 1995-1996, 21 427, nr. 142
- ¹⁹ *Naar een nieuwe Grondwet. De parlementaire geschiedenis van de Proeve van een nieuwe Grondwet (1950-begin 1967)*, p. 2
- ²⁰ *Naar een nieuwe Grondwet. De parlementaire geschiedenis rond de algehele grondwetsherziening 1969-1971*, p. 52
- ²¹ verdrag 4 november 1950, Trb. 1951/154; Goedkeuringswet 28 juli 1954, Stb. 1954/335; Protocollen o.a. 20 maart 1952, Trb. 1952/80, 6 mei 1963, Trb. 1964/34, 16 september 1963, Trb. 1964/77, 28 april 1983, Trb. 1983/86, 25 maart 1992, Trb. 1992/70, 11 mei 1994, Trb. 1994/141 en Trb. 1994/165
- ²² memorie van toelichting Grondwet 1983, TK 16 162
- ²³ wet van 7 september 1896, Stb. 1896/154
- ²⁴ wet van 9 augustus 1919, Stb. 1919/536
- ²⁵ Stb. 1972/469
- ²⁶ EK 1978-1979, 13 872 en 13 873, nr. 96a, p. 6-9
- ²⁷ het Europese Parlement wordt onder de Kieswet 28 september 1989, Stb. 1989/423 zoals deze is gewijzigd op 28 januari 1993 ook tot de algemeen vertegenwoordigende lichamen gerekend. Voor die datum was het Europese Parlement feitelijk wel te beschouwen als algemeen vertegenwoordigend lichaam, maar omdat de Europese Verkiezingen toen nog in een aparte wet geregeld werden, werd het Europese Parlement in de memorie van toelichting niet genoemd.
- ²⁸ Stb. 1993/75; TK 1991-1992, 22 541; TK 1992-1993, 22 541; EU-verdrag, Trb. 1992/74
- ²⁹ advies van 9 maart 1990, Stcrt. 1990/87
- ³⁰ bijlage handelingen TK 1975-1976, 13 872, nr. 3, p. 28
- ³¹ Akkermans, P.W.C. e.a., *Grondrechten. Grondrechten en grondrechtbescherming in Nederland* (Heerlen 1993), p. 62-64
- ³² TK 1996-1997, 25 455
- ³³ memorie van toelichting wetsontwerp TK 1967-1968, 9 417, no. 3, p. 3
- ³⁴ TK 1975-1976, 13 872, nr. 3

---

³⁵ TK 1996-1997, 25 443

³⁶ Grondwet 1972, art. 165 bepaalt, dat onteigening in het algemeen belang pas dan kan plaatsvinden wanneer bij voorafgaande wet verklaard wordt dat het algemeen belang de onteigening noodzakelijk maakt. In diezelfde wet, een zogenaamde nutswet, moet de schadeloosstelling geregeld worden. Hetzelfde grondwetsartikel 165 bood evenwel ook een mogelijkheid om aan een nutswet te ontkomen, waardoor in de praktijk de meeste onteigeningen zonder nutswet plaatsvonden. Deze situatie is dan ook onder het regime van Grondwet 1983 en verder tot norm verheven.

³⁷ Wissen, G.J.M. van, *Grondrechten* (Zwolle 1992).

³⁸ Grondwet 1938/1946/1948/1953/1956/1963, art. 22-29.

³⁹ deze taak van de Raad van State wordt beschreven in RIO nr. 17, *Driemaal 's Raads recht*, daaruit deel 2: *Het Koninklijk gezag mag nimmer slapen. Een institutioneel onderzoek op het taakgebied van de tijdelijke waarneming van het Koninklijk gezag 1945-1992* (Den Haag 1994).

⁴⁰ Rijkswet van 29 april 1971, Stb. 1971/282; Verdrag dat hieraan ten grondslag ligt in Trb. 1968/92

⁴¹ Reglement van Orde Ministerraad, KB 16 mei 1979, Stb. 1979/264.

⁴² in dit rapport worden uitsluitend wetgevende (constituerende) handelingen t.a.v. de Staten-Generaal opgenomen. Zie voor verkiezingen van de leden van de Staten-Generaal hoofdstuk 2, Grondrechten, daarvan § 2.1 Kiesrecht. Zie voor de rol van de Staten-Generaal de institutionele onderzoeken over de Eerste en Tweede Kamer.

⁴³ Prinsjesdag, de derde dinsdag in september, werd tot en met 1983 (onder de Grondwet 1972, art. 110, 112-114) beschouwd als opening van de zitting van de Staten-Generaal vanwege de regering. De term 'opening' wekt ten onrechte de indruk dat de Kamers niet-permanente colleges vormen. De Grondwet 1972 gaat nog wel uit van een niet-permanent karakter van de Staten-Generaal.

⁴⁴ Grondwet 1956, add. art. V, voorziet in de overgang van 100 naar 150 leden door exact volgens het bestaande stramien van de Kieswet 1951 de benoeming van de extra leden te regelen

⁴⁵ zie voorgaande noot

⁴⁶ Grondwet 1972, art. 101; Wet van 18 mei 1983, Stb. 1983/283, tot wijziging van de bepalingen betreffende de verkiezing van de Eerste Kamer

⁴⁷ ingevolge de Algemene Pensioenwet politieke ambtsdragers; dit komt aan de orde in de institutionele onderzoeken over de Eerste en Tweede Kamer

⁴⁸ zie ook het RIO *Driemaal 's Raads Recht*. (PIVOT-rapport nr. 17)

⁴⁹ zie het RIO nr. 15, *Per slot van Rijksrekening. Een institutioneel onderzoek naar het beleidsterrein beheer van de rijksbegroting over de periode 1940-1993*. ('s-Gravenhage, 1994). Hoofdstuk 4 daarvan behandelt de samenstelling en taak van de Algemene Rekenkamer.

⁵⁰ Kaderwet adviescollege, Stb. 1996/378

⁵¹ zie het RIO nr. 12, *So many laws argue so many sins. Een institutioneel onderzoek naar de actoren en handelingen op het terrein van de wetgeving, 1945-1991* (Den Haag 1994)

⁵² zie ook het RIO over de ministerraad

⁵³ zie ook het RIO *Driemaal 's Raads Recht*. (PIVOT-rapport nr. 17)

⁵⁴ zie ook het RIO over de Staten-Generaal

⁵⁵ Grondwet 1972, art. 60-64. Ingevolge Grondwet 1987, add. art. XXI blijven die artikelen tot nader order van kracht

⁵⁶ 7 juli 1994, Stb. 542

⁵⁷ dit zijn grondwetsbepalingen inzake de bevoegdheden van de besturen van provincies, gemeenten en waterschappen inzake vrijheid van meningsuiting, briefgeheim, recht op vereniging, vergadering en betoging

⁵⁸ zie ook het RIO *Per slot van rijksrekening*. (PIVOT-rapport nr. 15)

⁵⁹ Borman, aanwijzing 23, p. 64

⁶⁰ zie ook het RIO *So many laws argue so many sins* (PIVOT-rapport nr. 12)

⁶¹ memorie van toelichting Grondwet 1983, TK 1980-1981, 16 162, p. 5

⁶² TK 1980-1981, 16 162, nr. 12

⁶³ wet van 14 juni 1990, Stb. 1990/369

---

⁶⁴ Kortmann, *Constitutioneel recht*, p. 437

⁶⁵ Burkens, M.C., *Beginselen van de democratische rechtsstaat: inleiding tot de grondslagen van het Nederlands staats- en bestuursrecht* (Zwolle 1990), p. 263

⁶⁶ in dit hoofdstuk zijn alleen de algemene handelingen en context over grondwetswijzigingen opgenomen. Specifieke handelingen en context komen in de desbetreffende hoofdstukken aan bod.

⁶⁷ Grondwet 1987, art. 139

⁶⁸ wet van 29 augustus 1985, Stb. 1985/478

⁶⁹ bij wet van 12 december 1985, Stb. 662, kreeg Aruba binnen het Koninkrijk de status van land. Feitelijk is er daarom pas vanaf dat tijdstip sprake van ‘Aruba of de Nederlandse Antillen’.

⁷⁰ Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden, art. 46.2; art. 54.1 van de Grondwet 1983 trad per 1 april 1985 in werking; daarop volgde een Kieswetwijziging van 25 september 1985, Stb. 1985/527

⁷¹ Stb. 1986/138

⁷² stemmen per brief werd al mogelijk gemaakt bij wet van 26 oktober 1983, Stb. 1983/551. Deze wet legde het registreren en het beslissen over verstrekking van een briefstembewijs niet bij burgemeester (& wethouders) van Den Haag. Een briefstemmer kon zich in principe tot elke willekeurige gemeente wenden. Ook werden er toen geen afzonderlijke briefstembureaus ingesteld: het hoofdstembureau van de betreffende gemeente verwerkte de briefstemmers die zich bij die gemeente als kiesgerechtigde hadden laten registreren. De procedure zoals hier in de tekst beschreven, wordt pas voorgeschreven door de Kieswet 28 september 1989, Stb. 1989/423.

⁷³ Elzinga, D.J., *Het Nederlands kiesrecht* (Zwolle 1997), p. 92-104

⁷⁴ Stb. 1973/268, uitsluitend voor verkiezingen voor de Tweede Kamer en provinciale staten

⁷⁵ KB wijziging Kiesbesluit 1951, Stb. 1987/6

⁷⁶ wet van 25 november 1965, Stb. 1965/547 art. I.27 en I.30

⁷⁷ voor zover afwijkend van/aanvullend op hetgeen beschreven is in de paragrafen hiervoor. De Wet Europese Verkiezingen, 13 december 1978, Stb. 1978/652, art. 2 bepaalt dat de hoofdstukken B tot en met O en de hoofdstukken X en Y van de Kieswet 13 juli 1951, Stb. 1951/290 van toepassing zijn op de verkiezingen voor het Europese parlement. Het besluit Europese Verkiezingen van 12 januari 1979, Stb. 1979/9, art. 1, bepaalt dat het de hoofdstukken D t/m O en U t/m Y ook gelden voor de Europese verkiezingen.

De handelingen in de paragraaf 3.4.4. zijn dus ook van toepassing op de Europese Verkiezingen, tenzij bij de betreffende handeling uitdrukkelijk wordt vermeld dat dat niet zo is.

⁷⁸ Schuurman en Jordens deel 2, editie 1990, p. 600

⁷⁹ eerdere voorstellen tot regeling van de rechtstreekse verkiezing van de europarlementariërs voor Nederland werden al in 1969-1970 gedaan door Kamerlid Westerterp (TK 1969-1970, 10 696), die te dien einde ook een voorstel indiende tot het in overweging nemen van een voorstel tot verandering van de Grondwet (TK 1972-1973, 12 307)

⁸⁰ Stb. 1993/75; TK 1991-1992 en 1992-1993, 22 541; EU-verdrag, Trb. 1992/74

⁸¹ advies van 9 maart 1990, Stcrt. 1990/87

⁸² wet van 25 september 1985, Stb. 1985/527

⁸³ zie voor taken centraal stembureau en hoofdstembureau § 2.1.4.2. Handelingen van het hoofdstembureau zijn alleen beschreven in het kader van de Europese Verkiezingen: immers alleen bij deze verkiezingen fungeert het hoofdstembureau als Rijksactor.

⁸⁴ voor zover afwijkend van/aanvullend op hetgeen beschreven is in § 3.1.4 en sub-paragrafen

⁸⁵ bij wet van 18 mei 1983, Stb. 1983/238

⁸⁶ zo is lidmaatschap van de Tweede Kamer incompatibel met dat van de Eerste Kamer en andersom (Grondwet 1972, art. 103; Grondwet 1983/1987, art. 57.1) en kan een minister, een staatssecretaris, een lid van de Algemene Rekenkamer, de Raad van State of de Hoge Raad nooit lid van de Staten-Generaal zijn (Grondwet 1972, art. 106; Grondwet 1983/1987, art. 57.2)

⁸⁷ zie ook het RIO *Driemaal's Raads recht*. (PIVOT-rapport nr. 17)

⁸⁸ 1 mei 1975, Stb. 1975/284

⁸⁹ m.b.t. art. D 3, D 6, D 8, D 9, K 8, L 11, M 4 en X 7-9 van de Kieswet 28 september 1989, Stb. 1989/423

---

⁹⁰ m.b.t. art. G 2, G 3, G 4, G 5, I 4, I 7, S 5, V 13, V 14 van de Kieswet 28 september 1989, Stb. 1989/423

⁹¹ Aanwijzigingsbesluit Wob en WNo, 14 juni 1996, Stb. 1996/384

⁹² bij besluit van 12 december 1917, Stb. 1917/691, wordt voor het eerst melding gemaakt van het centraal stembureau, haar taak, samenstelling et cetera